1

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1987

17336

YU ISSN 0350—4220

MARULIĆ
hrvatska književna revija
Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje: Uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Stipe Tadić
Godina izdavanja i tiskanja: 1987.
Copyright:
HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi 6 puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac).
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21, telefon (041) 440-697
Stranke se primaju svaki dan, osim subote, od 11 do 13 i četvrtkom od 17 do 19 sati.
Rukopise ne vraćamo.
Cijena pojedinom broju 700.—d.
Godišnja pretplata 4200.—d, uplaćuje se u korist tekućeg računa
30102-678-448
Godišnja pretplata za inozemstvo 35 USA dolara uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke, Zagreb
30101-620-16
2424091010
Tisak: »Plamen«, Slavonski Brod
Omladinska 26

Oslobođeno plaćanja poreza na promet Rješenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu, broj 229/1-1979. od 15. I. 1979.

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 1 **ZAGREB, siječanj — veljača 1987.** **GOD. XX**

Radovan GRGEC

Uz rub (50)

Ulazeći u 1987. godinu, započinjemo, ispunjeni nadanjima, iščekivanjima i tjeskobama, ovo pedeseto »uzrubno« razmišljanje i dvadeseto godište »Marulića«. Primičemo se i početku trećega milenija »kršćanske ere«, koja je obilovala tolikim »kršćanskim« i »nekršćanskim« manifestacijama povijesnih zbivanja.

Putovanja *Ivana Pavla II,* neumornog »globtrotera« i hodočasnika mira, koji je, krajem prošle godine, pronio svijetom poruku asiškog religioznog »summita« sve do novozelandskih i australskih antipoda, ispunjaju nas nadom i optimizmom, kao što učestali valovi terorizma i bratoubilačkih borbi bude u nama tjeskobu i pesimističko raspoloženje. Moralna, politička i ekonomska previranja, vrludanja i krize u domovini i u svijetu ozbiljno nas zabrinjuju.

Iako smo skloni *Hilarionu Capucciju* kad kaže da je ljubav prema domovini »sveta stvar«, ne možemo prihvatiti terorizam kao »sveti rat«, a isto tako ne možemo povjerovati da se moral mijenja prema okolnostima i situacijama, u kojima katkad svrha posvećuje sredstvo. Ne namjeravajući opravdati nekršćanske i neljudske manifestacije povijesnih dezorijentacija, vrludanja i strahota, ipak pokušavamo razumjeti i objasniti uzroke i povode takvih beznadnih situacija u kojima se nalaze ljudi što ostadoše ili se rodiše bez Boga, doma i domovine, možda krivnjom drugih a ne svojom vlastitom.

Krvari nam srce kad promatramo lutanja tolikih mladih, nezaposlenih i besposlenih, očajnih i prepuštenih raznim manipulacijama. Tupa apatija, nasilje i nemoral vreba na njih sa svih strana. Ne zna se stradaju li gore kad se prepuste struji i oniričkim stanjima ili kada upadnu u vode krvavih demonstracija, štrajkova i terorističkih akata, kad ih obuzme (samo)ubilačka paranoja ili kad dođu u stanje »nulte potencije« (u kojem, kako nam je poznato iz matematike, nema razvoja ni napretka jer svaka »baza« s eksponentom nula ne može dati više nego jedan, a to je onaj jedan neoplođeni talenat zbog kojega će oni što ga zakopaše biti suđeni). Morali bismo se i mi stariji zapitati kakav dio krivice snosimo za nemoral i nered među mladima. Nismo li i mi, svjesno ili nesvjesno, pripremali za to teren svojim neodgovornim ponašanjem?

Međutim, i ta generacija mladih čezne za dobrotom srca i za nekakvim redom u životu. O tom govore i oni koji se nazivaju »non-generation«. *David Leavitt* u eseju »Novi glasovi, stare vrednote« piše kako »postselinđerovski likovi traže sada u mladosti onu stabilnost koju nisu mogli dobiti u djetinjstvu i u pubertetu te osjećaju da ih je izdala obitelj koja im nije dala ono što im je potrebno«. Seksualna revolucija razočarala ih je i ostavila okus gorčine. »Izgubljeno pokoljenje« počinje žaliti za napuštenim vrednotama. Ljubav muškarca i žene, koja se potvrđuje i kulminira u žrtvi i odricanju, kod mnogih više ne izaziva podsmijeh nego divljenje. *Paul Claudel* i opet dominira evropskom scenom. Postaju nam bliži drevni junaci iz »Satenske cipelice« ili iz nekih *Fordovih* filmova gdje se John Wayne i Maureen O'Hara ponašaju gotovo kao Don Rodrigo i Dona Prouhèze. Oni koji su pali boreći se za neke ideale, bili to *Cervantesovi* borci protiv vjetrenjača, *Camusevi* borci protiv kuge„ *Follereauovi* borci protiv gube ili borci Pokreta otpora, ponovno dobivaju svojevrsnu aureolu svetosti.

Ideali herojskog i kršćanskog humanizma, tj. integralnog humanizma, sve su aktualniji. Kršćanski moral i etika vraćaju nam zaboravljene evanđeoske vrijednosti ljubavi i pravde. *Jacques Maritain,* autor »Integralnog humanizma« i »Seljaka s Garonne«, jedan od vodećih mislilaca našega vremena i predstavnik katoličkog laikata na Drugom vatikansko saboru, dao nam je model teocentričkog humanizma koji nipošto ne zanemaruje svjetovne vrednote. Cijenimo ga i kao preteču Koncila i kao kritičara nekih postkoncilskih zastranjenja. Kao što je napomenuo *Ivan Pavao II.* u svom govoru u Sidneyu, primjena koncilskih smjernica bila je popraćena pogreškama, koje valja požaliti, a potreba trenutka jest nova primjena Koncila na specifične potrebe sekulariziranog vremena, dakle reevangelizacija i rekristijanizacija.

Iako je kršćanski humanizam »teocentričan«, odnosno »kristocentričan«, on je duboko ukorijenjen u ljudsku stvarnost i u konkretnu društvenu situaciju. Ipak se on bitno razlikuje od antropocentričnih humanizama jednoga *Camusa* ili *Malrauxa* (čiju desetu obljetnicu smrti proslavismo prošle godine). Korijeni tih humanizama nalaze se u stoičkom heroizmu i u tragici apsurda, dok su korijeni kršćanskog humanizma u Evanđelju Isusovu.

Maritain nam pokazuje kako u reevangelizaciju i širenje kršćanskog humanizma ulazi i briga za ovozemaljske stvarnosti i za ljudska prava. Taj aspekt kršćanskog humanizma neprestano ističe i *Ivan Pavao II.* On se upravo zbog toga našao na udaru kritike i »lefebvreovaca« i »progresista«, koji mu prigovaraju da se miješa u stvari što ne spadaju u »crkvene« i »vjerske« poslove. U posljednje vrijeme mnoge su njegove misli posvećene javnom, kulturnom i političkom životu Evrope. Na nas sve više djeluje njegova vizija jedinstvene Evrope od Atlantika do Urala s njezinim kršćanskim korijenima i zaštitnicima: sv. Benediktom i svetom braćom Ćirilom i Metodom. To je svijet kršćanske kulture i kršćanskog morala o kojemu je svojedobno pisao i *Alessandro Manzoni.* Njegove je misli nedavno objavio *Nicolino Sarale* uz popratnu riječ *Marija Pomilija* (Pensieri religiosi e vari-Logos, Roma). Na sastanku milanske dijeceze govorili su o tom kardinal *Martini* i mons. *Nicora,* potičući katolike na angažman u društvenom životu i ističući kako politika može biti suvremeni oblik karitativne djelatnosti. Svi se oni zalažu za religiju lišenu kalkulacija, interesa i egoizma, ali duboko ukorijenjenu u određenoj kulturi i u konkretnom društvu.

I laici u našoj domovini zalagali su se u ovom stoljeću za »moralnu politiku« i za unošenje evanđeoskih načela u javni život Evrope i Hrvatske. Uz poznata imena, kao što su *Merz* i *Eckert,* tu su bili i mnogi očevi i majke brojnih obitelji, koji su se isticali svojom osobnošću, duhovnošću i rodoljubljem. Biskupi i svećenici cijenili su njihove kompetencije i zajedno se s njima, ravnopravno, borili za iste ideale.

Nedavno smo u HKD-u imali komemoraciju jednoga takvog laika iz našega jeronimskog (ćirilometodskog) kruga, popularnog romanopisca *Antuna Matasovića,* oca jedanaestero djece. Imali smo i mi svoje *Contarde Ferrinije* i *Frederike Ozaname,* ali i svoje *Bernanose* i požrtvovne majke kakva je bila liječnica *Gianna Molla* (umrla pri porodu četvrtog djeteta). Ne smijemo zaboraviti ni na one laike koji nisu pripadali nikakvim katoličkim organizacijama i koji nisu bili nikakvi intelektualci. Danas valja posebno voditi računa o onima koje zovemo uvjetno »laici iz baze«, a to su oni koji zajedno sa svojim obiteljima imaju »uhljebljenje« u konkretnom društvu te u njemu i od njega žive.

U našem laičkom i književnom Društvu sv. Jeronima, koje od 1946. nosi ime svete braće Ćirila i Metoda, djelovali su i mnogi članovi koji nisu bili intelektualci nego radnici i seljaci. I danas među našim članovima ima seljaka i radnika, mladih, žena i ljudi sviju staleža, ali ima i dosta intelektualaca, kakvi su npr. bili nedavno preminuli sveučilišni profesori *Mihovil Gračanin* i *Josip Nagy,* znanstvenici svjetskog ugleda.

Ove ćemo se godine posebno sjetiti nekih istaknutih jeronimskih katoličkih laika i njihovih obljetnica: 100. obljetnice rođenja jednoga od najboljih hrvatskih literarnih kritičara, *Ljubomira Marakovića,* 25. obljetnice smrti njegova prijatelja, hrvatskoga pisca *Petra Grgeca,* i 20. obljetnice smrti isto tako poznatih pisaca *Mate Ujevića,* glavnog organizatora hrvatske leksikografije, i *Josipa Andrića,* središnje ličnо-

sti stoljetne povijesti djelovanja našega Društva.

Svi su oni, u svoje vrijeme i na svoj način, obogatili našu vjersku i nacionalnu kulturu svojim doprinosom. Nastojali su da kršćanstvo uđe kao kvasac ne samo u njihov privatni i obiteljski život nego i u sve društvene strukture i u povijest hrvatskog naroda. Nastojali su da se ostvari ono što na poseban način karakterizira kršćanski humanizam i civilizaciju ljubavi. Borili su se za ostvarenje evanđeoskih ideala u javnom životu i za solidarnost među svim ljudima dobre volje. Nije to bilo lako niti su oni u traženju putova i sredstava bili lišeni zabluda i pogrešaka jer su one dio svačije ljudske sudbine. Na njihovim uspjesima i neuspjesima stvara se i sadašnje iskustvo. Evanđelje, međutim, ostaje najveća moralna revolucija u povijesti svijeta.

* * *

Ovu godinu treba da u vjerskom životu na poseban način obilježi Biskupska sinoda u Rimu, na kojoj će se raspravljati o zvanju i poslanju katoličkih laika u Crkvi i u svijetu dvadeset godina nakon Drugoga vatikanskog sabora. Kakav je odnos katoličkih laika (svjetovnjaka) prema Koncilu i koncilskim dokumentima? Većina ih te dokumente, bar u cjelini, nije čitala, ali o njima dosta znaju iz raznih predavanja, propovijedi i članaka. U anketi i na savjetovanjima u našemu laičkom i književnom Društvu i u krugu časopisa »Marulić« sudjelovali su uglavnom samo laici, i to ne samo pripadnici nekadašnjih katoličkih organizacija i intelektualci, nego je tu bilo i prilično mnogo seljaka i radnika, a svi su bili manje-više vjernici koje zovemo »laicima iz baze«. Njihovo svjedočanstvo važno je i za našu i za sveopću Crkvu.

Iako većina smatra da je II. vatikanski koncil velik događaj u povijesti Crkve, mnogi misle da se tu ne radi ni o kakvom »obratu« nego tek o značajnom pomaku akcenta ili »nadopuni« koja se uklapa u kontinuitet povijesti spasenja, pa stoga ne valja međusobno suprotstavljati pojedine pape i koncile, ističući »natražnost« jednih ili »naprednost« drugih. »Pomak akcenta«, pak, ne vide samo u ekumenizmu, liturgiji, »aggiornamentu« i »ressourcementu«, nego u prvom redu u tretiranju (bar »teoretskom«) katoličkih laika kao ravnopravnih članova naroda Božjega (tj. Crkve) i svjetovnog društva u kojemu žive. Budući da su u sastavljanju koncilskih dokumenata sudjelovali većinom koncilski oci i eksperti sa Zapada, u mnogima od njih, naročito kada je riječ o laicima, govori se o pluralizmu i o aktivnostima koje ne mogu doći do izražaja tamo gdje pluralizma u javnom životu zapravo i nema. Na većem dijelu globusa, nažalost, nema ni dovoljno slobode ni dovoljno kruha, a valovi sekularizacije i dekristijanizacije, teoretskog i praktičkog ateizma (tj. indiferentizma) zapljuskuju sve kontinente. Kršćanski laici pozvani su da budu spona s tim »raskršćanjenim« svijetom i da budu »evanđeoski kvasac« u svim slojevima društva, a Koncil bi trebao da bude, prema riječima *Ivana Pavla II.* iz njegova govora biskupima Novoga Zelanda, odgovor na izazov ateizacije i sekularizma.

Ako laici i kao vjernici nisu ravnopravni građani, postavlja se pitanje kako u takvoj situaciji treba interpretirati i primjenjivati koncilske dokumente i smjernice. Stoga je vrlo važno da naredna Biskupska sinoda bude upoznata s iskustvom vjernika koji žive u takvim prilikama. Prema našoj anketi neki laici očekuju od Sinode da će ona, ne oslanjajući se samo na izvještaje i mišljenja vjernika sa Zapada, obuhvatiti pokoncilsku situaciju katoličkih laika u svijetu čak šire i temeljitije od nekih dokumenata II. vatikanskog koncila, u čijoj su izradi sudjelovali većinom crkveni predstavnici iz zemalja s pluralističkim društvenim uređenjima. Posebno su istaknute nade vjernika iz naše domovine, koja se nalazi na granici dvaju svjetova i gdje dolaze do izražaja njihovi katkada divergentni utjecaji, da će se na rimskoj Sinodi ove godine čuti i njihovo specifično svjedočanstvo i iskustvo.

Bilo kako bilo, svi se na koncilske dokumente pozivaju, ali se oni različito tumače i primjenjuju, odnosno stavljaju se različiti »naglasci«. Mogli bismo, simplificirajući, reći da postoje dvije gotovo oprečne »impostacije« i »intonacije« tumačenja koncilskih dokumenata na Zapadu i na Istoku. Na Zapadu se, na primjer, prigovara često crkvenoj hijerarhiji da je »pasivna« u provođenju Koncila i da laici nisu dovoljno »ravnopravni« i »suodgovorni« u crkvenim strukturama, pa se stječe dojam kao da ih kler želi prepustiti »svjetovnim« kompetencijama kako ne bi »smetali« u djelatnostima što ih svećenici »svojataju« samo za sebe. Ističe se također kako nema nikakve bitne razlike između klerika i laika jer su i laici »kraljevsko svećenstvo« i jer i njima po krštenju pripada svećeničko, proročko i kraljevsko dostojanstvo. Usput se prigovara *Ivanu Pavlu II.* da je, ističući neke modele svećeničke duhovnosti, kao za vrijeme svojega nedavnog puta u Francuskoj, i ističući previše »sakralni« značaj svećeništva, još jače naglasio »ontološku« različitost između klerika i laika, koja prema mišljenju tih Papinih kritičara zapravo i ne postoji. Ne ulazeći u historijat razvoja laikata od prvih kršćanskih vremena do danas ni u pitanje prikladnosti same riječi »laik«, napominjemo ponovno da neki teolozi »manipuliraju« izrazima kao što su »ressourcement« i »aggiornamento« prema tome kako im konvenira i da smatramo kako su i današnji »prezbiteri« neizbrisivo obilježeni pečatom posebnog sakramenta.

Na Istoku je katkada »impostacija« dijametralno oprečna. Tamo se prigovara crkvenim predstavnicima i predstavnicima nekih totalitarističkih režima da, služeći se Koncilom kao paravanom, ne vode dovoljno računa o prisustvu vjernika u vođenju svjetovnih poslova i u sudjelovanju u javnom (političkom) životu, »prepuštajući« im »sakristiju«. Zaista, nekim predstavnicima svjetovnih vlasti sasvim je svejedno kako će izgledati laička »ravnopravnost« u crkvenim strukturama, hoće li oni biti »objekt« ili »subjekt« pastorala, hoće li žene smjeti biti ministrantice ili đakonise itd., ali im nije svejedno hoće li laici i kao vjernici sudjelovati u vođenju državnih poslova i u javnom životu svoje domovine, što je i prema koncilskim dokumentima »svjetovnjački specificum« katoličkih laika. Ovi su svjesni činjenice da je njihova »ravnopravnost« u crkvenim strukturama iluzorna bez ravnopravnosti na područjima njihove kompetencije jer bez slobode nema prave »suodgovornosti«.

Sve u svemu, možemo reći da je za katoličke laike jednako važna jedna i druga »ravnopravnost« kao i činjenica da je u Crkvi uvijek postojalo »jedinstvo poslanja ali različitost službi«. Zbog toga će se na narednoj Sinodi govoriti o njihovoj ulozi i u Crkvi i u svijetu. Iako tu različitost službi i funkcija nitko ne može zanijekati, svjesni smo i onoga što je za klerike i laike sviju vremena bilo bitno i zajedničko, a to je zajedništvo u apostolskoj nauci, u životu, u molitvama i u lomljenju kruha, tj. u Euharistiji (usp. Dj 2,42). Imajući to na pameti, hrvatski katolički laici svjesni su i činjenice da žive u određenom trenutku povijesti Crkve i svoje domovine u određenoj geopolitičkoj situaciji na razmeđu Istoka i Zapada. Put odatle pa do Rima ne bi smio biti dalek.

* * *

Među koncilskim dokumentima koji govore o laicima (npr. Gaudium et spes-GS, Lumen gentium-LG, Ad gentes-AG, Sacrosanctum Concilium-SC itd.) ima jedan koji im je posvećen u cjelini: dekret o laičkom apostolatu (Apostolicam actuositatem-AA). U njemu se govori o tom kako su vjernici ravnopravni članovi naroda Božjeg, tj. Crkve, i kako su po krštenju ucijepljeni u mistično Tijelo Kristovo (AA 3) kojemu je glava Krist a ostali udovi s različitim funkcijama. Jedna od svjetovnjačkih funkcija je svakako vođenje državnih poslova (AA 14). Na tu točku pozvao se Ivan Pavao II. u govoru belgijskim parlamentarcima, o čemu smo pisali u prošlom broju »Marulića«. Spomenuo je tu politički angažman kao karakteristiku njihove uloge u svijetu. Taj politički angažman danas se ne preporučuje klericima, koji imaju svoju »krunu« i svoj »križ« po mjeri vlastitog zvanja.

Uostalom, oružana borba nije se preporučivala klericima ni u vrijeme sv. Ivana Kapistrana, kojega obično zamišljamo kao pobjednika nad Turcima s mačem u ruci. On se obraćao braći svećenicima: »Ne služite se nikakvim oružjem ni streljivom. Vaše oružje protiv neprijatelja Kristova križa neka bude molitva i dijeljenje sakramenata!« Ipak se danas negdje, kao npr. u Latinskoj Americi, neki svećenici bore protiv političkog i ekonomskog ugnjetavanja i s oružjem u ruci poput *Camilla Torresa*, kojega je *Mirko Đorđević* na beogradskoj tribini o »Magnum crimen« usporedio s likovima u mantiji »s kamom u ruci«, kako ih opisuje *Viktor Novak*. Pitamo se mogu li se dobronamjerni pristaše i teoretičari teologije oslobođenja uspoređivati s Novakovim »koljačima«, pogotovo ako su oni iskreni služitelji Riječi kao *Gustavo Gutierrez*. Naravno, neki od njih u svojim knjigama upadaju i u dogmatska zastranjenja (dobro da je kod nas prevedena *Boffova* knjiga »Crkva, karizma i vlast«, pa svi oni koji su o Boffu govorili »napamet« mogu sada vidjeti što je on zapravo napisao!).

Međutim, kada se s indignacijom govori o »politizaciji« vjernika na jednom dijelu globusa, a istodobno osuđuje njihova »depolitizacija« na drugom dijelu, sve to ispadne prilično smiješno i kontradiktorno. Za apostolsko djelovanje u suvremenom svijetu potreban je »prostor slobode«. Može li se on proširiti ili »izboriti« tamo gdje je previše

skučen ili ga možda uopće nema i na koji se način to može postići, zapravo je svojevrsni politički problem katoličkih laika koji žive u određenom društvu i koji, u skladu s koncilskim dokumentima, treba da u vremeniti red unose evanđeoske vrednote ljubavi i pravde na sebi svojstven način. Pri tome imamo na pameti da je u većini zemalja Crkva rastavljena od države, ali da se specifična laička duhovnost ne bi smjela potiskivati u geto ili čak smatrati nečim neprilič-nim i nedopuštenim.

Tamo gdje nema dovoljno prostora slobode, kršćanski roditelji, koji se katkada iz »karijerističkih« i »oportunističkih« razloga ponašaju dvolično i proračunato, odgajaju obično tako i svoju djecu: tako ćeš se ponašati u školi, tako kod kuće, tako u crkvi i na vjeronauku itd. Ta hipokrizija i dvoličnost ostavlja tragove na djeci, koja se odgajaju za »snalažljivce« i »račundžije« u potrošačkom i religiji nesklonom društvu, čiji je mentalitet redovno suprotan evanđeoskoj ljestvici vrednota i Govoru na gori. Danas, kad nemoral, korupcija i nasilje ugroziše temelje društva i obitelji, pa o »eroziji morala« govore i oni koji su donedavna govorili o moralu kao o »buržujskoj predrasudi«, više je nego ikada potreban odgoj za herojski moral, poštenje i čestitost, za ona načela koja se nalaze u biblijskom Dekalogu i u kršćanskoj nauci.

U koncilskim dokumentima obitelji, obiteljskom odgoju i obiteljskom životu posvećena je naročita pažnja. Roditelji su prvi odgojitelji, katehete i prenosioci vjere. U svakom državnom uređenju imaju pravo da to svoje poslanje vrše samostalno i bez prisile. I u najraskršćanjenijim sredinama obiteljska ognjišta još uvijek su živa, zahvaljujući prvenstveno svijesti i savjesnosti katoličkih laika, koji znaju da se tu nalaze njihove najvažnije kompetencije i odgovornosti. Požrtvovnost žena igra tu nenadomjestivu ulogu, i upravo žene možemo ponekad s punim pravom zvati »srcem« i »kraljicama« obiteljskih ognjišta. Iznad sviju primjera kršćanskim laicima nalazi se pred očima primjer Marije, Djevice i Majke, koja zauzima najuglednije mjesto u cjelokupnom narodu Božjem. Čini se da se u našim laičkim krugovima premalo o njoj govori.

Isto tako se premalo govori i piše o liturgiji i Euharistiji, koja je najviši oblik našega zajedništva i središte kršćanskog a prema tome i obiteljskog života. Tu su i drugi oblici duhovnosti i pobožnosti koji su danas prilično zanemareni, kao npr. svagdanja i zajednička obiteljska molitva.

U konstituciji »Gaudium et spes« laika se naročito tiču stranice posvećene dostojanstvu braka i obitelji (GS 47-52). Međutim, i tu nailazimo na različite interpretacije i »impostacije« općih smjernica, npr. kada je riječ o pojmu naravi i prirode. U ekonomski razvijenim zemljama, na primjer, papina enciklika o prirodnom reguliranju poroda, »Humanae vitae«, naišla je na negativne reakcije većinom kod svećenika, dok su je prihvatili baš oni kojih se to vjerojatno najviše tiče: mnogi očevi i majke brojnih obitelji. Evanđeoski paradoks Govora na gori očito je i danas, kao i križ Kristov, jednima ludost a drugima sablazan.

Bez suradnje i požrtvovnosti katoličkih laika apostolat pastira je većinom bezuspješan. Taj nedostatak suradnje osjeća se, prema mišljenju sudionika naše ankete, u pastoralu i liturgiji, a naročito u katehezi. Isto tako valja misliti na apostolat mladih s obzirom na njihovo značenje u suvremenom društvu (AA 12). Mladi se oduševljavaju novim oblicima laičkog apostolata i duhovnosti, ali se ne bi smjeli izdvajati iz svojih župskih i prirodnih zajednica, smatrajući se sposobnijima, aktivnijima i »naprednijima« od svojih očeva, majki, djedova i baka, čijem iskustvu, uspjesima, pa i neuspjesima, zahvaljuju vlastite uspjehe. Ne bi smjeli zaboraviti da će i oni jednom biti stari, da će i »novi fosili« jednom postati »stari fosili«.

* * *

Pastoralna konstitucija »Gaudium et spes«, a ni konstitucija o Crkvi »Lumen gentium«, ne produbljuju nikakvu dihotomiju klerikat-laikat, ali ističu različitost službi, funkcija i kompetencija. Ipak mnogi ispitanici kritiziraju »klerikalizam«, »piramidalno« ustrojstvo hijerarhije, paternalizam i autoritarizam klera.

No kritizira se i »neoklerikalizam« nekih »progresističkih« laiciziranih klerika i klerikaliziranih laika, koji previše naglašavaju kako zapravo nema bitne razlike između klerika i laika, kako su jedni i drugi »žrtve« nerazumijevanja hijerarhije za potrebe suvremenog čovjeka, kako svećenički celibat nije više »znak vremena« itd. Upozorava se i na jednu drugu vrst klerikalizma što ga provode državne vlasti isključujući laike iz »prostora slobode« i favorizirajući kontakte s crkvenim dosojanstvenicima, teolozima i »reprezentantima«. I jedan i drugi klerikalizam deklarativno osuđuju i Crkva i država, ali, kao i drugdje, »teorija« katkada nema nikakve veze s konkretnom praksom u kojoj se načelo da je »vjera privatna stvar pojedinaca« često tumači i primjenjuje onako kako odgovara »jačemu«.

Pri tome valja znati da se razne krize koje potresaju potrošačku civilizaciju Zapada, uključujući i krizu religioznosti i sekularizma, »političnosti« i »crkvenosti«, na Istoku, u Latinskoj Americi i u nerazvijenim zemljama Afrike i Azije, očituju drugačije (ili se uopće ne očituju) nego to opisuju razni evropski i američki sociolozi i teolozi. Isto tako, kad govorimo o slobodi, moramo i opet upozoriti na različitost interpretacija i »impostacija«. Riječ »sloboda«, naime, kao i neke druge riječi (npr. ljubav, mir, politika, ideologija itd.) često se (zlo)upotrebljavaju, »profaniraju« i »kompromitiraju«. Usprkos tome, katolički laici, živjeli oni na Istoku, Zapadu, Sjeveru ili Jugu, moraju biti svjesni svoje odgovornosti i poslanja što je imaju kao kršteni ci ali i kao građani svijeta i sinovi svoje domovine. O tome čitamo (GS 43): »Laici, svjesni zahtjeva svoje vjere i puni njezine snage, treba da bez oklijevanja, gdje god to ustreba, poduzimaju nove inicijative i da ih provode u djelo. Njihova već pravilno formirana savjest mora nastojati da božanski zakon bude upisan u život zemaljske zajednice. Od svećenika, pak, neka laici očekuju svjetlo i duhovnu snagu. *No neka ne misle da su njihovi pastiri uvijek tako stručni da na svako i teško pitanje imaju već gotovo konkretno rješenje ili da su oni upravo za to poslani. Neka radije sami, prosvijetljeni kršćanskom mudrošću i s poštovanjem uvažavajući naučavanje Učiteljstva, preuzmu svoju odgovornost...* (potcrtao RG)... Oni su dužni da prožimlju svijet kršćanskim duhom i da u svemu, usred ljudskog društva, budu Kristovi svjedoci«.

Nije to baš tako lako i jednostavno. Živimo u društvu u kojemu je došlo do loma između vjere i kulture i u kojemu vlada prvenstveno praktički ateizam i indiferentizam, tj. u kojemu ljudi žive kao da Boga nema. Nije čudno da su u GS ateizmu posvećene mnoge stranice (GS 19-21) jer se tu više ne radi o sporadičnoj nego o univerzalnoj pojavi.

Na svom putu od zemaljske do nebeske domovine, kršćanski laici, ne identificirajući se sa svijetom u kojemu žive, ali ni ne bježeći iz njega, nego ga nastojeći preobraziti snagom vjere, ufanja i ljubavi, moraju se tu osjećati »kod kuće«. Za vrijeme svojega dvodnevnog boravka u Zagrebu u listopadu 1986. *Ernesto Cardenal* izjavio je: »Moja je zajednica revolucija!« Parafrazirajući ga, svaki hrvatski katolički laik, uoči Biskupske sinode u Rimu, mogao bi reći: »Moja je zajednica Crkva, ali je moja zajednica i moja zemaljska domovina!« U tim riječima, mislimo, izražene su osnovne značajke laičkog zvanja i poslanja u Crkvi i u svijetu i dvadeset godina nakon Koncila.

A. V. MIHIČIĆ

Padre Dane

Malen i neuk je bio,
a tisuće pjesama u skromnosti srca je krio
kao brat Leo
»pecorella di Dio«.
Ljude i cvijeće je volio
i za sve bijedne i nevoljne molio
a klonule riječju i okom sokolio.

Umro je svet,
dobar kao dobrota.
Spustio glavu i ušao u nebesku slavu.
Smrt ga je otrgla sa stapke života
kao što se otrgne cvijet sa plota.
Šteta,
jer jedan dobar, dobar čovjek
ode sa ovoga svijeta.

Svevlad SLAMNIG

Laik u raskršćanjenoj kulturi

Pojmove »kršćanski« i »raskršćanjen« (dekristijaniziran) ne treba u okviru ovog malog razmišljanja shvatiti doslovno, ali oni ipak mogu dobro poslužiti kao polazišta za usporedbu društvenih i životnih uvjeta katoličkih laika između dva rata i danas.

U onoj predratnoj, uvjetno rečeno, kršćanskoj sredini bio nam je prišteđen napor mnogih odluka i izbora na koje smo danas upućeni. Pohađanje nedjeljne mise, pristupanje sakramentima, uključenost jedne općepriznate ćudoredne paradigme u obavljanju javnih i obiteljskih poslova, načelni sklad naših pojedinačnih savjesti s kršćanskim pokladom vjere i etike do te su se mjere doimali kao sami po sebi razumljivi da se je naše kršćanstvo bilo automatiziralo i ušlo u fond temeljnih navika i oblika života.

U mnogim krajevima kršćansko je ponašanje bilo znak ili uvjet građanske normalnosti. Tko god je htio u svojoj sredini raspolagati određenim ugledom i biti priznat kao uredan član zajednice, bio je upućen na to da se predstavi kao vršitelj javnih kršćanskih dužnosti, bez obzira na viši ili niži stupanj stvarnog unutrašnjeg proživljavanja vjere.

Vjerske su vlasti imale više kredita kod građanskih vlasti. Pismo nekog ordinarija moglo je u srętnom slučaju proizvesti, na primjer, suspenziju nećudoredna tiskopisa (časopis »Dert« bio je tako zabranjen na području Savske banovine!), za vjeronauk i za obavljanje vjerskih dužnosti bili su predviđeni termini u redovnoj djelatnosti škola. Bivalo je da se ukine i pobačaj. U razdobljima kada pobačaj ipak nije bio zabranjen, katolički i pravoslavni liječnici imali su pravo da se suzdrže od medicinskih radnji vezanih za taj čin ili im je to barem bilo lakše i jednostavnije nego danas.

U današnjoj, uvjetno rečeno, dekristijaniziranoj sredini svi društveni katalizatori (kako s područja javnog mišljenja tako i iz tzv. »administrativnog« područja) imaju protivan predznak! Usmjeravaju prema odustajanju od kršćanskih oblika javnog, obiteljskog i individualnog vođenja života. Od onoga što je u ljudskom životu (nakon prvobitnog, temeljnog opredjeljenja za Boga) bilo automatizirano, društveni katalizatori čine sada predmet izbora, odluke od slučaja do slučaja, misaone operacije koja je planski i sustavno otežana drugačijim usmjeravanjem, drugačijim odgojem i drugačijim javnim mišljenjem. Samim tim, življenje kršćanstva dobiva jednu novu dimenziju, dimenziju junaštva.

To se junaštvo posebno vidi kod katoličkih laika koji su zaposleni izvan vjerskih ustanova, a pogotovo kod onih koji zarađuju svoj kruh i kruh svoje obitelji izvan obrta, advokature, privatne liječničke i stomatološke prakse i sličnih oblika tzv. samostalne djelatnosti (termin našeg socijalnog osiguranja), odnosno kod onih laika koji su u najširem smislu riječi radnici, osobe u radnom odnosu u OOUR-ima.

Međutim, junaštvo je ipak nešto donekle izvanredno, nije ni u kojem društvu sasvim opća pojava. Onima koji streme unapređenju kršćanske prakse u našim prilikama to junaštvo ne smije biti previše milo i drago u načelu. Potrebno je tragati za načinima koji bi doveli do toga da bi se prakticiranje kršćanstva moglo izuzeti iz herojski obilježene djelatnosti, iz nekog plemenitog avanturizma i dovesti u red obične, svakodnevne društvene prakse. U vezi s time uzimam slobodu iznijeti tri svoje ideje.

I

Kod mnogih katoličkih laika uvriježio se običaj da kršćansku dimenziju svog djelovanja drže manje-više u tajnosti. Čitajući, na primjer, izvještaje u katoličkom tisku s raznih vjerskih laičkih skupova ili o raznim djelatnostima u okviru programa rada župskih zajednica, često ćemo primijetiti da se kleričke osobe obilježavaju imenom i prezimenom, a laičke osobe na neki ezopovski, »anonimni« način (prosvjetni radnik iz Dicma, poznati kirurg, dobronamjerna građanka, naša iseljenica, muzički umjetnik, naš lingvist, stručnjak iz redova katoličkih laika, ugledni vjernik-intelektualac, naša »zauzeta« župljanka itd. itd.) Ne možemo se oteti dojmu da su autori priloga u našim katoličkim časopisima nerijetko potpisani imenom koje nije njihovo pravo ime. Ako bismo pravili neku statistiku potpisa ispod čitateljskih pisama u Glasu Koncila, višestruko bi prevagnuli neautentični potpisi ili inicijali ili pak izrazi tipa »Vjernik iz Južne Hrvatske« »Zabrinuti Dalmatinac« itd.

Jedan dio pseudonima ili inicijala bez sumnje je opravdan, jer im uzrok nije svodljiv na religioznost nego na skromnost ili stidljivost autora. Koji put je u pitanju osoba koja ima razloga javno ne nastupati ili koja se boji da ne dovede u nepriliku člana obitelji ili mještanina koji se tako zove. Ali ta bi osoba bolje učinila da stvar koju misli iznijeti povjeri nekom drugom vjerniku kome nije problem javno potpisati člančić (važna je *stvar*, a ne osoba!), nego da pridonosi akumulaciji anonimnih »potpisa« upravo na stranicama katoličkog tiska. (Sigurno je doduše da se i u društvenom novinstvu pojavljuju autori pisama s inicijalima, ali u bitno manjoj količini nego kod katolika.)

Mislim da to skrivanje ne valja, jer čini od kršćaninova javljanja u javnosti avanturu i udaljava vrijeme kada će obavljanje vjerskih stvari u ovoj zemlji biti sasvim normalna stvar. Anonimno je javljanje čak i direktno nekorektno ako anonimni pisac optužuje konkretnu osobu obilježenu imenom i prezimenom. Prema tome, odustanimo od pseudonima, inicijala i opisanih sintagmi, jer to nije dostojno Kristovih svjedoka. Iznimke su dakako dopuštene ako je riječ o književnom pseudonimu ili o razlozima koji nemaju veze s religioznošću autora, ali bi se u ovom potonjem slučaju bolje učinilo ako bi se prethodno taj kritički podatak dao na uvid nekome laiku koji slobodno potpisuje (recimo, Stipi Vukoviću u Splitu, ili mojoj malenkosti) ili nekom svećeniku, te da se što više smanjuje onaj naš neprikladni »furtim«-usus.

II

Treba se bez straha odupirati pomodnosti u izlaganju ili čak kontestiranju pojedinih postavki doktrine ili pomodnosti u praktičnom crkvenom i vjerničkom životu. Ne u tome smislu da bi se pomodnost zabranjivala onome tko je voli nego u tome smislu da se ona ne shvati kao obavezna za sve. Autoritet pomodnosti je u načelu svojevrsni oblik duhovnog tumora mozga. Jedini autoritet koji je nepovrediv jest autoritet dogme, odnosno onaj koji izvire iz dogme. Čovjek koji se odriče autoriteta crkvenog učiteljstva u onom dogmatskom okvi-

ru u kojemu je to učiteljstvo ovlašteno od Boga, odriče se automatski i svoje pripadnosti katolicizmu. Ali odupirati se, na primjer, profesorima teologije kada izlažu svoja osobna viđenja nižući vlastitu argumentaciju zdravo je i dobro i pravome profesoru upravo ugodno. On koji živi s problemom uživat će kad čuje dokaze i aspekte kojih se sam nije sjetio. Ako ih može oboriti, oborit će ih (na našu korist i točnije uočavanje), a ako ne može, bit će nam zahvalan što smo mu pomogli da izađe iz stručne zablude.

III

U novije vrijeme među katoličkim laicima uvriježilo se stanovito selekcioniranje zahtjeva vjere i morala. Nedavno sam imao dugački razgovor s mojim bivšim đakom koji ide na pričest i redovan je na misi. On mi je rekao da je u vjeri nešto prihvatljivo a nešto neprihvatljivo (na području vjere Presveto Trojstvo, na području morala protivljenje sterilizacionim sredstvima i sl.). Naše je novinstvo puno dezinformacija o katoličkom moralu, koji se predstavlja kao privatna stvar pojedinih papa. Novinar Vjesnika Silvije Tomašević napisao je, na primjer, u Vjesniku od 21. 8. 86. da je »teška ruka Svete Stolice udarila teologa Currana« ne shvativši da je, naprotiv, teška ruka teologa Currana udarila Svetu Stolicu. Kod razbijanja tih dezinformacija katoličkim se laicima pruža puno više prigoda za rad nego klericima, jer laik dublje ulazi u veze s građanima, koje i obilnije susreće.

Katolički laici moraju svjedočiti o metafizičnosti vjere i Crkve. Ako netko uzima sklad etičke nauke katoličanstva s (kako kaže spomenuti Silvije Tomašević) »kretanjima u društvu, među ljudima i općenito sa shvaćanjima morala i etike«, kao kriterij zakonitosti te nauke, onda on smatra Crkvu servisom duha, vremena. Sigurno je da su tome gledištu bliski i zabludjeli katolički laici kada selekcioniraju postavke i zahtjeve crkvenog učenja, poput moga učenika kojeg sam spomenuo na početku trećeg dijela ovog članka. *A cjelovitost je jedini pravi način shvaćanja metafizičnosti Crkve!* Za katoličke laike kršćanstvo je zanimljivo samo kao metafizička vrijednost. Dopuštamo da ono može imati vrijednosni aspekt i za ateiste u svojstvu nekog etičkog servisa. Ali na razini našeg komuniciranja s osobama koje nisu kršćani ili koje nisu vjernici to smijemo čak i visoko valorizirati. Ali na razini međusobnog komuniciranja katoličkih laika ne smije se ni za trenutak izgubiti iz vida metafizičnost i cjelovitost kršćanskog poklada vjere i morala.

Drago KRPINA

Ruke

U oknu lijeno izgara dan.
Po sobi tiho
mrak prostire sjenovite skute.
U zagrljaj pružile se ruke
i ostale prazne,
prestrašene,
žute.

Ostarjela kovačnica

Od davnina jedna kovačnica ima
na kraju ulice
uvijek krcata čađe
i crnih oblaka dima
a nasmijano lice.

Kao dijete
kraj nje sam želio proći
i gledati usred dana najljepšu sliku noći
i kako iz tame iskre izliječu
na sve strane
pa se gase,
pa kao da sunce grane
i da netko radostan
prosipa sreću
a ognjene ptice
veseljem mašu i liječu
hrpimice
dok s nakovnja cekini zvekeću.

Što je starija i crnja kovačnica
to više je krijesnica,
crvenog cvijeća u svemiru
u snopovima
kao vatromet brnistre u docima.
I možeš se nazobati svitnjaka,
nagrliti bez straha vukodlaka
i najcrnjeg mraka.

Al' ovako ostarjela
dokle će moći
dane pretvarat u zvjezdane noći,
dakle
kovati uvijek nove
tako nam potrebne snove.

Ubijač muha

Isprva ih je samo omamljivao, blago ih tucnuvši vrhom prstiju. Kao, tjerajući ih od sebe da ga mimoiđe uništiteljska napast. Tobože, braneći se od njihova dosadna zuja i peckanja.

U njegovu pristupu ubijačkoj strasti bilo je višestruka lukavstva. Prvo i najvažnije, čuvao se da ne ozlijedi dlan. Nije se još toliko izvještio, da bi jednim udarcem mogao ubiti muhu a ne pozlijediti se.

Osim toga, teški i glasni udarac nadaleko bi se čuo. To bi uzbunilo druge muhe. Preživjeli muhci mogli bi se udružiti protiv njega. Ne da se on njih plaši, ne daj Bože. No ipak, opreza nikada dosta.

Muhe je trebalo i zavarati, smiješkom i tepanjem: »Ne bojte se, sirotice moje. Ja se samo šalim. Meni je do igre, ne do ubijanja. Uživam u vašem smrtnu strahu, kada pokušavate izbjeći moj udarac. Ništa više, vjerujte mi na riječ. Dođite k meni, malene i nježne. Da se poigramo. Da vas naučim kako se treba privikavati na smrt.«

A muhe kao muhe. Muhaju se, muhetaju, muhetiraju, muhuju. Peckaju i zapeckivaju. Zunzuraju i zvrndaju. Zujkaju i zamuhivaju. Omuhuju se i omuhivaju. Zavodljivo se umuhuju. Muhoslove i muhohvale se. U muhićanju provode svoj kratki mušji život.

Na dlan ubijača muha zalijeću se kao na sigurno sletište. Pecnu ga i nestašno odlijeću. Pa ponovno slijeću. Ne da prkose ubijaču. Već da mu dokažu kako vjeruju njegovim riječima. Ne znaju da je ubijačev dlan otrovan. I da im nema spasa.

Ubijač muha pažljivo zamahuje rukom. Da je slučajno ne izrani. Kad na dlanu omuhi muhu muhujući joj muhovaljke, naglo zatvara šaku. Zatečena, muha se prekoprcne u smrtnu grču. Zauvijek.

* * *

OBUZIMA me radost i sjaj
Vječnoga grada
i zvona što hvalospjevom zvone...
Preplavljuju mi dušu
svi Tvoji sunčani izvori...
Kako ću podnijeti
ovaj obasjaj
što me baca u žarište Tvoga Srca...?
Mogu samo da u to Srce —
uronim.

* * *

HRLIM Izvoru svoga Sjaja,
kao sunčana zraka
otposlana u prostor
što se opet vraća
svome Uviru.
I trusit ću iz Žarišta
na Zemlju sjaj,
da i Tebe obuzme,
da To po sunčanome mostu
povučem
u žarište Krasote.

* * *

NE POSTOJI rastanak,
kada sam u Njemu
vječna Prisutnost...
Dodirujem te, sestro,
kao sunčana zraka,
da Ti lice oblijem;
kao miris ljubica
što smo ih brali o Cvjetnici...
kao miris ljubica —
da Te njima umijem.

* * *

Ispunja me, zasićuje i preplavljuje
Tvoja ljubav
kao bezdani Izvor Sjaja,
Žarišta i Krasote,
i srce i duh mi preplavljuje.
Ja vidim samo neizmjernost Sjaja;
Ja ćutim samo —
blaženstvo Vječnosti.

A. V. MIHIČIĆ

Traganje u mraku

Ćiro Mihanović

Čovjek je iz krša i ostao je krš, s mnogo lomova, a možda i velikim lomom. Seljak je, radnik i patnik. Malo je vidio sreće, i od djetinjstva znade što znači borba i znoj za kruh, krov i opanak. Nije vidio sreće, nesreća mnogo. S ocem je obijao kamen, s majkom provodio sate i dane samotinje u začađenoj kuhinji bez svjetla, punoj dima, težine i toplog intimiteta sirotinjskih domjenaka. Siromaštvo ga je uvelo u svijet prirode. U prvom redu kamena, vrtača i mirnom patinom obloženih pastirskih i hajdučkih skloništa u napuštenim kućama i štalama. Rano se osjetio ranjen u dušu i opredijelio se za pravdu i slobodu. I protest.

Nazubljen već je došao u Split. Glad i sirotinja učinili su ga od zubata zubatijim i vilice mu je zategnuo grč. Učio je u Obrtnoj školi. Modelirao je. Htio je biti kipar. Ako je Meštrović iz Otavica postao kipar, slavan i bogat, zašto ne bi postao i on. I modelirao je. Ivan Mirković ga je vodio. Kamen mu je već otprije bio poznat. Ranije ga je obijao i kresao, u školi ga je naučio milovati i modelirati: pretvarati u ukras i život.

Tako je dočekao drugi svjetski rat, novu bijedu, novi izazov sudbine, bijesa i novo produbljenje uvjerenja da je sirotinja bogatstvo duha, koja se bijedom pokriva. Tetka mu je iz Donjeg Dicma znala da 9 kilometara gazi do Splita da bi mu donijela kao miloštu jedno jaje, i opet 9 kilometara natrag do kuće. Ćiro je to znao cijeniti, ali u zaključku i u otrov pretvarati.

Započeo je rat. Splitom su vladali Talijani, fašisti, uvijek preplašeni i siloviti i uvijek spremni na zločin, svjesni da su na tuđem tlu i da ih mržnja okružuje. Mihanović ih je okom i mrakom plašio. I odao se, a bio je organizirani član SKOJ-a. I doskora je bio u zatvoru. Pravda fašista vrlo je slijepa. Zatvoren u prostorijama gimnazije čekao je kad će ga izvesti pred zid. Dr. Račić bio je ubijen. I tko ga je ubio, tko mu je prerezao rđavim nožem grkljan? Komunisti? Mihanović je bio komunist, dakle i potencijalni ubica. Što je s njime? Teški korak stražara s puškom na ramenu i revolverom o pojasu bio je mjerilo časova koji su mu još preostajali za život. Ipak, bio je premlad, nedorastao za zid, previše mlad za omču, i prognali su ga u Italiju. Gdje je bio, možda, ni on već ne zna. Bio je u zatvorima, logorima kuda su ga gonili i tjerali. Naučio je talijanski i naučio je mrziti.

Poslije rata uspio se upisati na Akademiji likovnih umjetnosti u kiparsku klasu. Učio je kod majstora Augustinčića, Kršinića i Radauša, trojice majstora, trojice autoriteta. Sve je slušao, duhom opipavao, Meštroviću se jedinom divio, a za Radaušem išao. Radauš silovit, nagao, neobuzdan, nije mu se nametnuo djelom nego duhom, i pošao je u njegovu majstorsku radionicu, ali slijedio je izdaleka Meštrovića. Bio mu je djelom, duhom i ukusom najbliži. Dobavio je i neke njegove odljeve i originale. Vidio je u čemu je Meštar sljedbenik prirode, u čemu je tvorac ritma i slobode. I radio je onako kako Radauš nije ni htio ni želio. I razišli su se.

Ženidba ga nije smirila. Nemir i sumnju unosio je i dalje u djelo. I što je stvarao, to je i razarao. Skepsa mu je dušu podrezivala i potez kočila. Oslobodio se je onda kad je umjesto gline prihvatio kist i počeo, kao za sebe, tumačiti svoj san, uspomene, Dicmo i sve ono što je u mraku njegove podsvijesti ležalo, palucalo i nekad se do praga svijesti podizalo. Sve je to puno mraka, zelenog svjetla, mačaka i strave i puno sirovine i poezije poeovskog karaktera. Gavrana ne slika, ali on je stalno tu i njegov refren kao da odjekuje tišinama njegovih kuhinja, kućišta, podruma i kazamata ogrezlih u tamu i slutnju.

Mihanović je u posljednje vrijeme mnogo slikao i sve više uranjao u sebe i na površinu iznosio jedan tragičan lirizam u stilu, boji i motovima.

Mjere prave nije nikad imao dok nije tragom Šimunovića, a možda i mimo njega, nabasao na motiv zagorskog kamenjara i samoće. Stabla su tu bića kao opustošena bojišta aveti. Vraćajući se čovjeku i svjetlu nekad ga vlaizira, nekad starinom klasike oboji, nekad samo u mrak zagorske sirotinje uvuče. I u atmosferu vlastitih pada i depresija.

U svemu što vidi sebe ispovijeda: kompleks svojih jada, bijede i moralnih katastrofa. Tako je došao i do »Obitelji«. Stravična je sva razbijena: muž, žena, dijete, san i onda potop mraka i tamnih slutnji.

Na istoj liniji nastavio je i kad se prihvatio modeliranja svojih oslikanih reljefa. »Panta Rhei« — sve teče, sve se pretače: forma u formu, svjetlo u tamu, radost u bol. I sve je spleteno, zgužvano, tragikom humanizirano i avetizirano. U kipu »Badela« dao je najmanje sebe. Tumačio je borca, komesara i ideologa, bez nutarnjeg naboja i zastao je na površini.

Gdje je zapeo likovno, tu je nastavio stihom. Mnogostran je. Obruči pucaju pod nutarnjim pritiskom i katarakte se dulje u padovima, uzletima, stihovima, depresijama do Tinovih ljepota i sažetaka. Ne otkriva se lako. Strah ga je otkriti sebe, jer tragediju u sebi nosi i bol je pretače u životu, slici, kipu i stihu. Mihanović uvijek ostaje Mihanović, neotkrivena i nedočitana tajna.

* * *

Crnilo nije boja, crnilo je sinteza doživljaja i života. U njemu je pronašao El Greco sebe, Magnasco groblja u ljudima, Goya uporišta svoje ljepote i tkivo svoga satanizma.

U crnini je i pokojni Ivo Lozica nalazio najdubljeg sebe. U začađenoj mihanovićevskoj kuhinji on je izravno u drvo rezao svoje žene, majke, patnice, radnice, veće i od najvećih i najpriznatijih njegovih likova i karijatida pod mijehom. Crnina je inspirativna. U djelu Ćire Mihanovića ona ne gradi, ona osvaja, posvaja, izaziva san, stravu, slutnju, uspomene i bol. Možda još nešto meni nepoznato. U svakom slučaju bujanje stradalačko, a možda i razaralačko. Raspon zahvata i oscilacija Ćire Mihanovića je velik. Bol i pjesma ga nose.

Zlatko TOMIČIĆ

Glas Ezekijelov

Moj tajanstveni pijev čuje se daleko.
Svuda moj glas kao Ezekijela
slušaju.
Kerub tu negdje je stao.
I svijetli oko njegovo
i ruka njegova milost daje.
Dinarci viju svoje velike brke
i u nebo gledaju.
Europa se otvara
kao veliki cvijet.

Zar zbilja sve besmrtno
nestalo je sa Zemlje?
Zar nisu svi junaci besmrtni,
i pjesnik iz Gore,
i pjesnik Ljubavi?

Ljubavi moja, ti si moja
glad najveća.
Uvijek ostajem tvoj pokorni rob
koji se uzalud buni
i okove stresa.

U prostoru sam ostavljen da stojim kao drvo
i sa svih strana privlačim gromove,
u prostor postavljen s tijelom svojim,
bez milosti čekam objavljenje glasa.

U oskudnom vremenu
samo duše pjesnika ne oskudijevaju
i pripravljaju svijet
za buduće slavlje.

Obezboženi samo još nas imaju.
Mi za njih pjevamo i molimo se,
u Božje ime sijevamo.

Sin moj raste
i lice mu je bijelo
i svjetlo nebesko pada na njegov prag.

I grlica s golubima, vjesnik viših svjetova,
dolazi na nakapnicu moju jesti,
i lav zemaljski pod koljena moja presti,
velik i drag.

(Zagreb, 11. ožujka — 19. kolovoza 1976)

Tomislav DOROTIĆ

Pod krovovima siromaha

u dugim jesenjim noćima
ispod napuklih ploča
uvijek negdje kiši
i krupne padaju kapi
u limenke stare

i zvone
sve do rijeke koja plavi
u srcima zvone
na molitvu zovu
da nasipi strpljenja izdrže
nabujale vode
da se ne pogasi oganj nade
na oltarima ljubavi

zvone da svane
i sunce rastjera oblake
da se na razvalinama nepravde
dovrše krovovi života
za sretnije ljude

Tomislav ANTUNOVIĆ

Dalmatinsko ljeto

Sunce se visoko diglo, raskošno kao car.
Njegove oči se sjaje.
I svaka travka uzdiše: Da mi je kapljica bar!

Stabla se vrlo snuždila kao i čovjek star.
Zemlja im vlage ne daje.
Skoro će njihov nestati divni zeleni čar.

Gori usjev i vinograd, čak i neživa tvar.
Nigdje ni pjesme ni graje.
U selu je čaša vode sada najveći dar.

Kao da gvozdenim bičem sunčani tjera žar
blago u kamene staje.
Pod granje se svelo skrilo žednih vrabaca par.

Strahotni bjesovi vatre pustoše ar po ar.
Proždiru šume i gaje.
Jučer mirisni borovi — danas su samo gar.

Š-d-c

Niels Steensen (Nicola Steno)

Zaboravljeni biskup naučenjak prirodoslovac

Kako je mogao godinama biti nepoznat ovaj učenjak, stručnjak u anatomiji, geologiji i kristalografiji? Ali ne samo to: kao katolički biskup divno je povezao svoju stručnost prirodoslovca s bogoslovskom znanošću!

Danska je ponosna na njega. Nizozemska, Italija i Njemačka otvorile su svoje prostore za njegovo djelovanje i naučavanje. Nakon smrti (6. XII. 1686), i kratko vrijeme pred njegov rođendan (11. I. 1638), ispostavilo se da bi tom biskupu naučenjaku mogli pridati i čast na oltaru.

Tko je Niels Steensen ili Nicola Steno, kako ga nazivaju Talijani?

Odgojen je u strogo luteranskom duhu. Dobio je temeljito znanje u matematici i jezicima. Za sveučilišni studij izabrao je prvo anatomiju. Izbor je pao zato što je u Kopenhagenu taj predmet predavao glasoviti profesor Toma Bartholin. S 22 godine prelazi u Nizozemsku na daljnji studij. Sve bogatija otkrića na polju prirodoslovnih znanosti dovode ga do spoznaje da čudnovati sklad u svemiru nije mogao nastati sam od sebe. Pomalo dolazi do uvjerenja da ta djela u prirodi ukazuju na jedno umno Biće. Njegova luteranska pravovjernost bila je time uzdrmana. No i njegov luteranski ponos nije mu odmah dao da sve ovo prizna. Njegova upornost da upozna istinu vodila ga je ipak cilju. On je sumnjao da bi sigurnije vjerovao. Njegova sumnja otvorila mu je put Istini. Sve više svoja istraživanja povezuje s religioznim zasadama.

Jedan naučni put preko Kölna doveo ga u Pariz. U Kölnu je imao zanimljiv razgovor s jednim isusovcem. Nikada nije zaboravio riječi ovog redovnika: »Ima na svijetu ljudi s porocima i među katolicima i nekatolicima. Odakle to da kroz cijelu povijest samo u Katoličkoj crkvi postoje cijele legije svetaca, priznavalaca, mučenika, djevica, misionara, koji teže savršenstvu i život svoj polažu za svoju vjeru?«

U Parizu je imao susret s glasovitim biskupom Bossuetom! I taj susret je otklonio mnoge sumnje, a razlozi za povratak pravoj Crkvi sve više jačaju.

Daljnji njegov put vodi ga u Italiju u Rim i Firencu. U Rimu ga je zadivila karitativna djelatnost crkvenih institucija, koja je u to vrijeme bila u cvatu. Ustanove Karla Boromejskog, sv. Ivana od Boga, Josipa Kalasancija i drugih pokazuju veliku ljubav za one za koje se svjetovno društvo baš mnogo ne brine.

Firenca je u to doba bila središte glasovitih učenjaka. Kardinal Leopold, brat velikog kneza, pozvao je i njega u tu skupinu. Na putu za Firencu doživio je nešto što je posebno djelovalo na njegov povratak Katoličkoj crkvi. U Livornu je vidio prvi put tjelovsku procesiju. Bio je potresen pobožnošću i vjerom, kako vjernika tako i svećenika, sudionika te procesije. Do tada je on procesije smatrao zabludom i praznovjerjem. I sada postavlja sebi pitanje: da li je moguće da bi Bog kroz petnaest stoljeća dozvolio da mu kršćani žive u zabludi? Ako pak kršćani imaju pravo, onda sam ja u zabludi i moram se

vratiti pravoj vjeri. Zanimljivo je kakav je put za to izabrao! Posvetio se nauci o euharistiji. Njegovo poznavanje latinskog, grčkog i hebrejskog jezika omogućilo mu je da u bogatoj biblioteci u Firenci studira crkvene oce i spise koncila i iz tog bogatstva Crkve dolazi do samih Kristovih riječi na zadnjoj večeri. Tu je temelj euharistije, koju kršćani tako divno časte na Tijelovo.

Sve ovo bile su samo staze koje su vodile Crkvi, ali još nije postao katolik. Što ga je sasvim vratilo Crkvi? Vlastita molitva i razmatranje, sklad u svemiru za koji je sada bio uvjeren da potječe od Stvoritelja, te molitve prijatelja vratile su ga majci Crkvi 2. XI. 1667.

Nakon konverzije ostaje i dalje istraživač na polju medicinskih i prirodoslovnih znanosti. U anatomiji otkriva lučenje pljuvačnih žlijezda. Geologija je knjiga u kojoj su slojevi zemlje stranice, a fosili slova iz kojih se čita povijest zemlje. Aleksandar Humboldt naziva ga »ocem geologije.« Posebno je otkriće u kristalografiji o stalnosti plošnih ili bridnih kutova (uglova). Dr. Fran Tućan, profesor mineralogije i kristalografije na Zagrebačkom sveučilištu, naziva ga osnivačem tog zakona u svom djelu »Opća mineralogija«. Steensen je u Firenci izdao djelo: »De solido intra solidum naturaliter contento« (1669), u kojem ističe da su kod sitnih i kod velikih kristala jedne te ise tvari plošni kutovi (uglovi) uvijek isti. Točnim mjerenjem to se kasnije i dokazalo.

Osim ovih uspjeha na naučnom polju, ovaj učenjak utire sebi put i na jednom drugom području. To je područje njegova velikog duha. Slijedi primjer u razmatranju sv. Ignacija, sv. Terezije Velike i drugih svetaca, koji su ga pozivali da slijedi poziv Krista. Svi ti sveti ljudi proveli su reformu svoga života i po njoj došli do svetosti.

Posebni obrat u njegovom religioznom usavršavanju imala je tajna euharistije. Samo onaj koji ima čvrstu vjeru u sveti sakramenat može shvatiti da je sv. misa središte njegova života. Postaje svećenik da bi postigao posvećenje vlastitog života. Kao što je htio po znanosti žrtvovati život za dobro domovine, tako sada želi sve žrtvovati za svetu Crkvu. To je bio i razlog što se dao rediti za svećenika.

Kao proslavljeni učenjak vraćao se on iz Rima, preko Kölna u Hanover, gdje je posvećen za biskupa, pozvan od kneza Friedrika. Radi na području biskupije Münster, a zadnjih godina u Hamburgu i Schwerinu gdje je umro i pokopan.

Katolici i protestanti stajali su zadivljeni pred likom ovog učenjaka i smatrali ga već za života svetim čovjekom. Kao pšenično zrno zasađen je u kamenito tlo Božjeg kraljevstva u diaspori. Ne bi smjeli biti zaboravljeni njegov život žrtve za prirodne znanosti tako ni njegova konverzija pravoj Crkvi.

Postulat da se uzdigne na čast oltara potječe kako iz Zapadne Njemačke, tako i iz Istočne gdje mu u gradiću Schewerinu počivaju zemni ostaci.

C.F.S.

Sasvim običan radnik

Izišao je iz tvornice
sretan što je ostao živ.

Sunce je već rano jutros kapituliralo
pred navalom obijesnih oblaka.
A sada su na nebu ti isti oblaci
završili svoj dan
i vraćaju se kući
prljavi,
užurbani
i šutljivi na večeru
ukoliko što nađu.
Ljudi zatvorenih lica
na leđima nose nešto vrlo teško
i mrtvo,
nose svoj dan.
Ususret im dolazi kiša
dok ulica oštro vonja po kanalizaciji.

Ušao je u crkvu,
položio obraz na oltar i sklopio oči.
Sada je sam,
napušten,
bolan.

Svećenik je stigao u posljednji trenutak
iz zloglasne ulice,
gdje je među štakorima
tražio prenoćište
za još nekoliko bijednika bez krova nad glavom.

Ispovijedio se.
I opet je krenuo u podzemlje,
samo da se izgubi
od tih sadistički raspoloženih oblaka.

Svugdje plakati napola potrgani,
izlozi bez imalo života.
Zaustavio se kod staklara
gdje je u izlogu zapazio žalosnu Madonu
i natpis iznad nje
»Tko sačuva svoj život
izgubit će ga.«

To mu daje hrabrosti.
Zato će s veseljem usnuti negdje na klupi
i pričekati
da sutra opet čitav dan strahuje
negdje u tvornici.

Mladen JURČIĆ

U očekivanju

I evo, može se reći da mi je život već prošao, ili ne, ne život, on ne može proći jer je vječan — u to čvrsto vjerujem, sada možda čvršće nego ikada, nego sam se naprosto, poslije dugog putovanja svijetom, nalik mukotrpnom putovanju do Obećane zemlje ili postojanom hodočašću, približio cilju pa je došlo vrijeme da se osvrnem i poput putnika bacim pogled na sve što sam na putu dobio ili izgubio (ipak osjećam da onog prvog ima mnogo više), postigao ili propustio, što sam izgradio i imam li dovoljno za onaj sudbonosni trenutak prolaska kroz tajanstvena vrata beskraja, je li mi pogled, iako su mi fizičke oči zamućene godinama — možda i odbljescima svih divljih prizora burnog doba kojemu sam bio svjedok — dovoljno čist za konačno saznanje i vrhovnu svjetlost, tako da me nespremnog ne zaslijepe.

Što mogu reći o svom životu, kako ga sažeti u nekoliko suvislih pa ma kako nespretnih odlomaka, izraziti sve to riječima koje su uvijek odviše suhe i nedovoljne? Na površini, bio je to škrt, težak i nevoljan život, utkan u uzavrelo vrijeme i surovi svijet, nit mu je vijugala kroz ratove, rušenja, glad, progone i krv, gledao sam ludosti mudrih i mračno ludilo careva, mnogo puta svijet kao da je visio o niti, mnogo puta nadvili su se takvi oblaci da se činilo da se kroz njih nikada više neće probiti nijedna sunčeva zraka. Mogao bih pričati o krvavim carevima, vojnicima, paležu Hrama, progonima i jezivim ali i slavnim arenama, no to su samo događaji, a povjesničari će ih onako opisati bolje od mene. Mnogo sam izgubio, mnogi oko mene, moji prijatelji, pobijeni su ili prognani, a neki su, što je možda najgore, u vremenu kaosa izgubili svaku nadu i vjeru. Mnogo sam vidio no, kako sam rekao, to su samo događaji. Zato i ne bih govorio o njima, čini mi se važnije da pokušam progovoriti o onome što je *unutra*, duboko u meni, iako je to mnogo teže.

Jer vidite, ono neopipljivo u čovjeku, što ne mogu uništiti nikakvi puki događaji, zapravo je najvažnije. A ono najdublje u meni je vjera. Oni koji su prije toliko godina povjerovali u njega — Spasitelja — i njegove riječi, nikad nisu, kao ni ja, izgubili ono najvrednije što nam nitko nikad, čak ni u ovim vremenima, nije mogao oduzeti, buktinju nade i vjere pohranjenu duboko u srcima, tamo gdje je ne mogu doseći ni najmračniji trenuci svijeta. Zato sam i rekao da sam dobio neizmjerno više nego što sam izgubio, a dobio sam to kad sam povjerovao u njega, čovjeka koji mi je, onog najljepšeg i najsvečanijeg dana mog života, dana moje svadbe, dao onako neobičan i dragocjen svadbeni poklon kad je pretvorio vodu u vino koje nam bijaše ponestalo i upravo tada učinio svoje prvo čudo, prvi znak vrhunske nade čovječanstvu. A mene je, kao i tolike druge za vrijeme svog kratkog ali veličanstvenog javnog djelovanja, obdario onim najbitnijim. Jer upravo tog dana stekao sam najdragocjenije stvari što ih čovjek uopće može steći u svom tako nesigurnom i prolaznom životu: Najprije vjeru, osnovu mog bića, koju su jednom zauvijek učvrstili onaj dan i najneobičniji svadbeni poklon što ga je ijedan par ikada dobio — poklon samog

Boga. Tako se jasno sjećam kako je nasmiješen stajao kraj svoje majke i uzdahnuvši, kratkim pokretom ruke pokazao slugama da ćupove u dvorištu napune vodom, kao da se ne događa ništa posebno, kao da daje najobičnije upute, dok sam ja preneraženo promatrao skriven iza stupa, još ne shvaćajući da stojim ne samo na najvažnijem raskršću svog života, nego pred samim Bogom. On koji je tako često govorio u prispodobama, sada kao da je, ne čak ni riječima, nego jednim jedinim kratkim pokretom htio pokazati da najprije vjera, a onda i iskrena ljubav dvoje ljudi mogu sivu razvodnjenu svakodnevicu i život koji se često čini posve besmislen pretvoriti u ukrašeni pehar dana i doba, pun okrepljujućeg vina plodnih, smislenih nastojanja i težnji, jer od tog dana nas dvoje, moja žena i ja, stalno smo se trudili da nam životi ne budu hladna voda bez ukusa koja se tako lako pretvara u ustajalu baru.

Da, tada sam stekao vjeru, a i ljubav, zajedništvo, još jednu spasonosnu, bitnu stvar pomoću koje možemo nadvladati sve nevolje, nešto trajno i plodno što stoji visoko iznad nedaća i mukotrpnog probijanja pa iz bistrih zračnih prostora snaži i svemu podaruje potrebnu toplinu. A naša, tog svečanog dana čudesno okrunjena ljubav, doista nikada nije nestala niti se ugasila, kao ni vjera.

Bilo je mnogo teških trenutaka i kušnji, ali što se više činilo da svijet oko nas nepovratno nestaje u plamenu nasilja, to upornije su naša srca i dva para ruku gradila *svoj* svijet, malu ali neugasivu iskru u tami. A još se nešto gradilo i usrdni zvuci te gradnje nadjačavali su i još nadjačavaju potmulu rušilačku tutnjavu, bat vojničkih koraka, topot kopita, povike i plamen. Vidjeli smo nemilosrdni palež Hrama, ali i temelje, gradnju novog, daleko savršenijeg Hrama u svijetu i u dušama ljudi, Hrama koji nikada neće nestati niti može biti uništen, jer utemeljio ga je vrhovni, uskrsli i zauvijek prisutni svećenik.

Vidjeli smo mnoga razaranja, mnogo smo lutali, ali u središtu naših bića bilo je mirno, sigurno i postojano mjesto iz kojega nikad nismo odlutali niti nas je odatle itko mogao protjerati, nepovrediv, neuništiv kutak na koji smo, makar ga ne bilo nigdje u izvanjskom svijetu i makar smo to mjesto vidjeli samo kad bismo jedno drugome pogledali duboko u oči, uvijek mogli ukazati i reći jednostavno, mirno i radosno: »Da, eto, to je *ovdje*, to imamo, to smo mi...« I još je tu, a mi smo još u tom jedinom neuništivom, unutrašnjem domu, iako je moja žena već neko vrijeme mrtva. Sada sam posve sam u uskomešanom svijetu, ali ne i u unutrašnjoj palači iz koje smo, onog davnog dana naše svadbe, jednom zauvijek odagnali samoću, kao što nisam sam ni u Hramu vjere što ga je On podigao da stalno raste u svijetu, Hramu koji zapravo i *jest* jedini smisleni oblik svijeta.

Da, vjerujem da ću se vrlo skoro, na svadbi kojoj ovaj put neće biti kraja, sresti s Onim koji mi je još onda dao svadbeni poklon, a i s *njom* koju još uvijek osjećam tu, kraj sebe, kao da nikad nije otišla s onu stranu... Često razmišljam o smrti, toj tajnovitoj međi dvaju svjetova. Nimalo je se ne plašim, iako... Neobično je kako sam već slabo — samo još jednom tankom niti — vezan za ovaj svijet, iako mnogi kažu da je jedini... Osjećam da mu dobrim dijelom više i ne pripadam pa ipak, nije to umor od života, iscrpljenost, rezignacija... Baš naprotiv, u sebi osjećam bujanje neke tajanstvene snage, ali kao da pripadam drugom, mnogo savršenijem obliku života, teži posve drugoj stvarnosti. Kraj sebe osjećam i *njezin* život, iako je već više godina mrtva i... Znam da ovo ovdje nije jedino što postoji jer inače ne bi moglo biti te duboke slutnje koja mi ispunja cijelo biće. Mislim da su naš život, naš svijet zapravo oni koje volimo, jer tako su duboko prožeti njihovim jedinstvenim ličnostima da su neodvojivi od njih pa kad naši voljeni odu čini se da se i sve što je sačinjavalo naš svijet jednostavno premiješta u nespoznatljive prostore kuda su oni otišli, a ovdje ostaje malo što osim praznine... tek poneko jutro, bistar, vedar dan,

poneki krajolik koji je napola sjećanje, dok se sve drugo mijenja, postaje nam ravnodušno, tone u sivilo i beznačajnost... Ovaj svijet, za mene, sada je nestvarniji od onoga gdje me čeka *ona*. Nalik sam na čovjeka čija je ljubljena prije njega otišla na ugovoreno mjesto gdje će zauvijek zajedno živjeti, a on u nekom pustom seocetu nestrpljivo čeka da krene na put. Jer sve je putovanje, sve do konačnog dolaska u slavu i svjetlost.

Ne čekam smrt — to je samo riječ — nego... Kako je duboka tajna života, tajna našeg odnosa s drugima, s voljenom osobom na primjer, a sve je okrunjeno odnosom prema najtajanstvenijem... Vrhovnom Biću. Sve je ono dobro što činimo, što nam se događa, što nas sačinjava, kao da pronalazimo zlatno grumenje, porazbacane djeliće neizmjernog bogatstva i na putu ih skupljamo da bismo, kad stignemo na cilj, imali potpuno i savršeno bogatstvo. Da, sve je samo dio, ovdje su samo djelići koji će se jednom sabrati u cjelinu. Osjećamo da se *moraju* sabrati, inače bi sve bilo krajnje besmisleno. Odakle bi dolazilo to zlatno grumenje i zašto bi uopće postojalo?

Zapravo tako malo znamo, čovjek zna tako malo. Ali možda on uvelike precjenjuje znanje, možda je to jedna od njegovih najvećih stramputica, možda nije toliko važno znati koliko *osjećati,* možda sve ono što čini istinsku mudrost čovjeka i nije u debelim knjigama, niti se vuče kroz duge i zamorne sate mozganja i prepirki znanstvenika i mudraca, možda ono što čini pravog čovjeka ima neuhvatljivi ritam, širinu i dubinu treptaja i otkucaja njegovog srca pa je znati naprosto vjerovati i osjećati, kao što je živjeti voljeti ili kao što se onaj nesiguran dom kojeg moja žena i ja u ovom silovitom svijetu zapravo nismo ni imali (jer uvijek smo bili u pokretu, u bijegu pred progonima ili smo, često samo korak ispred nadolazećih mačeva, tražili put do mirnijih krajeva), ipak siguran i nerazoriv dizao u njezinom mirnom disanju kraj mene.

Kad se osvrnem unatrag, što vidim? Jedino se zlatne niti vjere i ljubavi postojano provlače kroz sve, nalik jasno zacrtanim putovima u divljini, iz daljina i u daljine, jedino je to povezano, a sve drugo su tek puki trenuci, tegobni ili lijepi, tragični ili čarobni, ispunjeni strahom, tjeskobom ili smirenošću, koji, ponekad i bolno, žive tek u sjećanju.

Sve je to iza mene, a preda mnom... što? Kakav život, nepoznat i sjajan, kakva nova, neslućena bliskost, kakvi susreti? Uskoro će na mene sići veliki mir, obaviti me i blago povesti... Bilo kakvo znanje za mene više nema važnosti, ali vjera i ljubav jednako su snažne. A i ona slutnja, utkana u svjetlost obzora kojeg dugo promatram nepomično sjedeći, sve je izraženija, neprekidno raste i približava se kao da za mnom posiže dugo očekivana prozirna, zlatna i nježna ruka...

Mario SOLJAČIĆ

* * *

Noću netko dodiruje moje čelo,
uzima me za ruku.
Trčim,
zvijezde trpam u svoje džepove.

Odjednom bljesnem,
rasprsnem se.

S dječijeg dlana
prosut sam pijesak po moru.

Albert POGAČIĆ

Pri potoku

Tečeš, tečeš voda bistra
Navek tak si tekla
Bilo sozih, bilo muk
Kaj boš na to rekla?

Kam se navek tak žuriš
Koga se spominaš?
Jel' vu svetu dalekem
Naš ti kraj poštimaš

Mi sme z negda kak pajdaši
Dej malo postani
Jednaki si halabrd
Letos kak i lani

Bi ti nekaj meli reči
Tebi je vsejeno
Nam su taki dnevi stekli
Vse nam je zgubleno

Teči, teči bistra voda
Nedaj se kaliti
Morti pri tebi mogel gdo bi
Još i srečen biti.

Keti REMETIN

Žedni smo

Gdje si ti i ja sam: u patnji u žeđi ili
u radosti.

I ja sam kad pijem iz vrela tvoje ljubavi
ili kad se vratim slomljenog srca
bez riječi.

Oboje smo žedni.

A. V. MIHIČIĆ

Pismo

Ivane!

Srdite li se na me? Već odavna ne čujem Vašeg glasa. Iznevjerilo Vas pero? Ne vjerujem. Tako tečno kao što pišete Vi, znao je pisati samo Stančić: velik umjetnik, ali suviše zasićen žuči i otrovom. Vi to niste i to je Vaš plus. Dobrotu nosite u sebi i plemenštinu u ophođenju. To se i u Vašoj umjetnosti vidi.

Možda Vam je čudno što o drugima pišem, a o Vama šutim? Očekujem veliku riječ, Vaš umjetnički sažetak misli, znanja i osjećaja. Znam da ono što slikate ne radite u kompromisu s uvjerenjem, poštenjem i iskrenošću. Govor Vam je jasan, deklarativan: slikam što volim i što mi je srcu, misli i kulturi blizu. Savršen program, i ne treba mu dopune, samo slikajte. Vrijeme bježi, a Vi ste toliko toga probrali, filtrirali i doživjeli. Napolje s time! Željni smo duše, a ne fraza ni pehlivanskih bravura.

Zapažate li, farseri na svim linijama curikaju? Ni trgovci ih više ne traže. Špekulanti ih u potkrovlja meću i u podrumima pohranjuju, nadajući se da će i njihov turnus nadoći. Bubanj mode se vrti kao i lota, pa se i to može dogoditi, ali neće tako brzo. Rugoba nam se fizička, društvena i moralna zgadila, laž također. Neukus je loša začina i društvenih prostorija i intimne samoće. Cvijet, ma i skroman bio, veseli: život je u njemu. U umjetnosti koja se zove suvremena, a cvate nakaznošću, minimalizam vlada i duha i uma i ukusa. Ne imponiraju mi imena nego djela i ono što iz njih zrači: duh, toplina i misao koja okrilaćuje čovjeka.

Dosta su brljavili i prljali obraz i svoj i naš, sada pokajnički govore: mi smo drugo htjeli, ali vrijeme nas je na laž prisililo. Možda je to i istina, ali za umjetnika to nije opravdanje. Stvaranje je sakralni akt, i tko je pozvan da ga iz sebe pred javnost iznosi, taj mora biti pripravan na žrtvu.

Vaši kolege, moji nekadašnji studenti, izgleda da drže manje do svog prestiža nego ja do njihovog. I brbljaju, jer žele biti slavni, renomirani u prljavštini koju umjetnošću nazivaju. Šteta ljudi i talenata! Mogli su nam biti ponos, a postali su — poniženje. Uvjerenjem se stvara, vjerom se zastava razvija, smjelošću se pred vojskama gazi, umjetnost se duhom predvodi.

Bože, koliko je depraviranih umjetnika i bastarda u ovoj našoj sredini! Bez vjere su. Ne vjeruju u Boga, ali ne vjeruju ni u sebe. Bez moralnog sidrišta i talenti se u valovima muteži i vrtloženja guše.

Ivane, Vaše je vrijeme na vidiku. Iznesite iz svoje tame vjeru u Istinu, Dobrotu i Ljepotu, pokažite nam svoju umjetnost, otkrijte nam svoju dušu. Iz nje potječe tajna, sugestija i vrijednost umjetnosti.

U Zagrebu, neki koji su kupili pred par godina Vaše slike za par stotina hiljada, sada ih ni za višemilijunske sume neće da prodaju. Sjele su im u duše, postale su im drage i svaki dan draže. Za djela Ljubina to se ne može reći. A majstor je, ali — vrijeme ga je ošamutilo, i zalutao je iz svijeta snova u svijet nakaznosti. I to je velika umjetnost? Da, za onoga koji umjetnost neukusom mjeri. Vi ne mjerite, radi toga mi Vas očekujemo. Van iz ateljerskog mraka! Inače, u mraku Vam može ponestati kisika, a to je vrlo nepoželjno i za čovjeka Vašeg plućnog, umnog i moralnog potencijala.

Raskuražite se! Ta valjda ne mislite da je laž apsolutna pobjednica u našem društvu? Au marché des puces da, ali mi još nismo tako nisko spali, da bi sebe i našu kulturu bušjom tržnicom zvali.

Neka Vas ne bude briga za kupljena pera kritičara. To su halebarde plaćenika. Oni samo buku stvaraju, ali u ono što pišu nitko ne vjeruje. Ne vjeruju ni oni sami, jer kad bi vjerovali, ne bi sami sebi kontradicirali i sami sebe demantirali.

Dakle, Ivane, na svjetlo!

Mladen JURČIĆ

Za sonet

Vidiš li, sonetom pokušavam gradit
skršen svijet, sonetom! — skladnim i prastarim.
Oblik horizonta vječan je kad vadit
amfore zaronim morem srca, zarim

prostora ih snagom. Mir međe divljina
bujnog vrta sni mi zamasima cvijeća,
obalu za tuge i obrub vedrina
dobima oluje. Brod patnje se sjeća

luke drevnog bola koja put mu blaži
a besmrtne ruke svjetionik dižu.
Oprobani kamen novi zamak snaži,

vjekovne divote do hridi mi stižu.
Dubinama struji svjež pjev, a oblici
tvrđave nam stalne kao krajolici.

T. J. H. MAR

Smrt izvršitelja smrti

U nekoj dalekoj zemlji osuđenike na smrt puštali su na slobodu, ako bi preživjeli smaknuće. Takav je tamo bio zakon.

Gubilište se nalazilo u lijepoj i raskošno uređenoj zgradi, za koju su neupućeni mislili da je hotel za ugledne strance ili palača miljenika vlasti.

Ni jedno ni drugo, bila je to palača za miljenike vlasti. Ali ne za one svoje vjernike koje je vlast nagrađivala za odanu službu, već za svoje miljenike protuvjernike. Po mišljenju vlasti, protuvjernici su bili ona strašna čudovišta koja vlast nisu štovala ili joj se nisu pokoravala u dostatnoj mjeri. Čak štoviše, a to je bilo ono najstrašnije i najneoprostivije, ti nesretnici bunili su se protiv nepravednih odluka i postupaka vlasti, kritizirali njenu po narod i gospodarstvo pogubnu politiku, napadali njene tlačiteljske ustanove i izvršitelje, rugali se nakaznoj oholosti osoba u koje je ona bila utjelovljena i njihovu neznanju o svemu onome što nije pripadalo području vladarskoga znanja. A taj grijeh, grijeh protiv vlasti, po načelima svih vjera, nevjera i uvjerenja pretežak je i neoprostiv.

Više je razloga zbog kojih su protuvjernici bili miljenici vlasti. Glavni je taj, što su oni bili mjerilo i dokaz njene snage, njene moći i njezina samomilja. Vlast ne bi bila vlast da ne zatvara bez razloga i ubija bez potrebe. Vlast se ne ostvaruje dobrim djelima i čovjekoljubnim činima, već zastrašivanjem, razaranjem, uništavanjem. Da bi ispunila svoj zadatak i obvezu, cilj i svrhu, vlast nužno mora zatvarati, mučiti i ubijati. Bez protuvjernika vlast bi se i uspavala. A to ne samo da nije dobro za krepko zdravlje i dug život vlasti, već je to neizlječiva bolest od koje izumire svaka vlast. Zato, ako ih nema, vlast mora izmisliti protuvjernike.

Protuvjernici su bili potrebni vlasti i kao najozbiljnija opomena krzmajućim i malodušnim vjernicima. Evo kako ćete bijedno, nedostojno i neslavno završiti, poručivala je vlast svojim vjernicima, ako se uzjogunite i pođete mi uz dlaku. Pogostit ću vas u palači za gubilištake (vlast je, naime, pošto bi im izrekla smrtnu osudu, u svoju Knjigu mrtvih upisivala protuvjernike u stupac u nadglavlju kojega je pisalo: gubilištaci).

Palača gubilištaka uvijek je bila puna i prepuna. Dostatan je bio najmanji i najbezazleniji povod za izricanje smrtne osude. Nekad za primjer i pouku. Često kao upozoridba vjernicima. Ponekad, da se provjeri ispravnost i propusna mogućnost gubilišnog stroja. Ili da vlast osjeti slast vlasti. Katkada i iz čista hira, birajući pritom žrtvu postupkom slučajna izbora.

Nitko u toj sretnoj zemlji nije znao gdje se nalazi palača gubilištaka. Zbog toga neznanja svi su, i vjernici i protuvjernici, tiho patili i smrtnim se znojem znojili. Slabići su se u očaju samoubijali. Gubilištaci pak nisu znali gdje se u palači nalazi gubilište. Niti im je bilo poznato kako ono izgleda, na koji će ih način i kojim sredstvima ubaciti u vječnu putanju s onu stranu života. Ta dodatna muka prelijevala je punu čašu njihova straha i njihove trpnje.

Kad bi se odlučila da jedan protuvjernik bude manje, vlast ga je pozivala na prijateljski razgovor. Poslije toga gubio mu se svaki trag. Iz naknadnih obavijesti, kad je zatajio stroj smrti, moglo se tek mutno i dosta zbrkano i nejasno naslućivati što se to događalo i kako se postupalo s gubilištacima. Jedino

se sigurno saznalo da se s njima u formalnu pogledu postupalo zakonito. Vlast je na to osobito budno pazila. Mogao je sadržaj smrtne osude biti površan i protuslovan, izmišljeni zločin nedokazan, svjedoci nepouzdani i zastrašeni, ali je oblik te osude morao biti savršen i bez pukotina.

Suci su imali lagan posao. Unaprijed bi im se reklo kakvu kaznu trebaju, i smiju, izreći. Uostalom, zakonom je za svaki protuvjernički čin bila propisana samo jedna kazna: smrtna. O suglasju između sadržaja osude i njezina oblika nisu trebali voditi računa.

Osuđene na smrt slao je na drugi svijet Izvršitelj smrti. Nekada, u doba zaboravilo se i ne ponovilo se, nazivali su ga krvnikom. Novo vrijeme, novi običaji. Krvnik se izmetnuo u izvršitelja.

Izvršitelj smrtosudnica bio je čovjek častan, vitez bez mane i straha. Obavljao je svoj odgovorni posao marom i žarom dobroga službenika. Ni za novac, ni za odlikovanja, ni za slavu. Već da nakon naporne službe, kad mu po naravnim zakonima dođe vrijeme, počine u miru.

Gubilištaci su, kad bi ih priveli u gubilišnu palaču, zvanu još i palača milosnika, najprije pomislili da su u predvorju slobode. Tek im je osuda objasnila da su upali u zamku iz koje se ne mogu izvući. To bi ih toliko uzdrmalo, da nisu pomišljali na otpor ni na bijeg.

Jedino je Izvršitelj smrti poznavao unutarnje ustrojstvo gubilišnog stroja. Ni kad je prešao u stališ protuvjernika, Izvršitelj nije otkrio u čemu je tajna toga stroja. Nagađalo se da taj stroj tvar pretvara u netvar. Ali to nikad pouzdano nije dokazano. Zna se samo da osuđenike na smrt poslije prolaska kroz stroj nije trebalo pokapati. Od njih nije ostajalo ništa. Ni pepeo.

A onda se dogodilo nešto što vlast nije predvidjela u svojim proračunima. Gubilištaci su počeli preživljavati svoju smrt. Stroj je naoko uredno radio, ali mu je učinak bio nikakav. Izvršitelj je tvrdio da je stroj ispravan u svakom pogledu. Što se to s njim događa, ni njemu nije jasno. Kad su preživljenja učestala, počelo se šuškati da se to sam stroj pobunio protiv čudovišne uloge koja mu je bila namijenjena. Kasnije se saznalo da su to bila samo naklapanja.

U početku se vlast nije odveć uznemirila. Preživjele je puštala na slobodu, kako je to i bilo predviđeno zakonom. Jedino se svaki otpuštenik morao zakleti, pod prijetnjom povratka, da nikome ništa neće reći o svemu onom što je vidio, čuo i doživio u palači gubilištaka. Zakon naime u tom pogledu nije ništa propisivao, pa je vlast imala slobodne ruke. Prva otpuštanja vlast je k tome iskoristila kao dokaz da ona poštuje zakone i po njima se ravna. Pa i onda kad su u pitanju protuvjernici.

Izvršitelj smrti nikako nije uspijevao popraviti stroj. Da li je to s njegove strane bilo namjerno ili ne, o tome nije progovorio ni u času vlastite smrti. Možda se radilo o umoru ljudskog gradiva, jer i Izvršitelj je bio trošivo zemaljsko biće? Ili se Izvršitelj očovječio, u što nije lako povjerovati. Bilo kako bilo, vlast se konačno zabrinula.

Svaka vlast, koja nešto drži do sebe, ne predaje se tek tako. Iako Izvršitelju nije mogla ništa dokazati, smjenila ga je i ugostila u Palači milosnika. Kriv je bio već zato, što nije uspio popraviti gubilišni stroj i tako lišio vlast najvažnije poluge kojom je pokretala svijet i održavala vlast.

Našao se neki mladi znanstvenik, zaljubljen u svoj poziv do te mjere da mu je bilo svejedno čemu i kome će služiti njegov izum. Ne treba ni isticati, da je bio vjernik bez ostatka. On je izumio novi, još savršeniji stroj smrti. Toliko savršen da su u njemu bez traga nestajali čak i sami izvršitelji smrti. Prvi koji je isprobao vrijednost i učinak novoga stroja bio je dotadašnji Izvršitelj smrti. Takav je u toj zemlji bio zakon.

Pavao DESPOT

Hrvatske floskule

Oko nas slutimo zamke i crna djela himbe,
jazove opasnosti iza živica riječi...

Tin Ujević

Gledajte ih, žele biti poput Tina;
»vole kao i On« dubine, samoću.
Za stolom, u krčmi, čašom punom vina,
moćni farizeji prikrivaju zloću.

Sjećam se, baš oni, dok tijelo mu bješe,
par distans od Diva čim bi bio bučan;
uzalud me neki smiruju i tješe,
Kroacijo moja, život nam je mučan.

A kako i ne bi s ovakvima; zbore
»uzvišene« teme, a bili su suci
glasniku Čistoće, ljubavi što gore,

nasladu su našli u Njegovoj muci.
Sada svi bi htjeli na Njegovo more,
a ne znaju plivat ni u svojoj luci.

Pavao DESPOT

Majčini dodaci

Uvijek, baš uvijek, kad s njom sam bio za stolom,
iz svog tanjura davala je meni;
tobože, već sita.

Ni jedna pjesma to ne može dočarati;
to prvo je, bez straha da srce ću svoje varati,
što kažem kad netko me o najvećoj ljubavi pita...

A kako je to samo činila spretno,
uz »mama ne može više«, iz svog tanjura
u moj, čim bio bih jelom pri kraju;

to oni su trenuci što vječno u nama traju...

Oh, da znate kako je to činila spretno;
eno je, nakon objeda ili večere, diže se, gladna, al' sretno.

Stanislav ŠODAN

Okrivljenik

Mirno sam sjedio i gledao u pod. Sat je sporo otkucavao vrijeme. Jaka svjetlost obasjavala je moju glavu. Oni su bili oko mene.

— On šui! — prodere se jedan od njih i doda: — On prokleto šuti! To je sve što zna!

— Treba mu izbiti zube! — doda drugi.

— Govori, đubre! — posljednje je što sam čuo prije nego sam tresnuo na pod...

Nalazim se u nekakvoj raketi i putujem u svemir. Dobio sam naređenje da pronađem Čovjeka. Gledam uokolo naokolo, ali ništa. Nigdje vike, nigdje navijanja, nigdje pucnjave, nigdje psovke — dakle, nigdje čovjeka. Stojim prislonjen uz prozor svemirskog broda i osluškujem. Da barem kakav insekt zazuji! Ali ništa. Beskrajno carstvo tišine. Iskašljavam se i remetim ovu beskonačnu harmoniju. Odjednom, kao da mi je netko punu kantu vode izlio na glavu, prenuo sam se.

— Govori, ništarijo! — opet začuh.

— Je li to Zemlja? — upitah.

— Kakva zemlja, majku ti!

Opet mrak. Spuštamo se u utrobu zemlje. Mi smo dugo pripremana znanstvena ekspedicija u potrazi za nestalom civilizacijom. Specijalni vremenski stroj buši zemaljsku koru. Spuštamo se sve dublje. Na desetom kilometru signalna žaruljica počela je titrati. Kompjutori su bili uznemireni.

— Evo je! — vikne radosno moj kolega i veli: — Tu je bila!

Zaustavljamo stroj. Laboratorij je spreman. Specijalni robot unosi pronađeni trag bivše civilizacije. Svi ga s ogromnom znatiželjom iščekujemo. Ubrzano dišemo. Ovo je šok za sve nas. Konačno, predmet je pred nama. Gledamo ga izbezumljeno. Ispred nas je zarđala konzerva. Uzimam je posebnim zaštitnim rukavicama i predajem na analizu. Svi smo radosni. Na tragu smo bivšem čovjeku. Otvorio sam šampanjac da nazdravimo kad opet kanta s vodom.

Bezbroj kovitlaca izbijalo je iz moje glave. Otvorio sam oči, ali, osim nekakvog apokaliptičkog crteža, ništa nisam vidio.

— Nemoj više, ubit ćeš ga! — dopiralo je u moje uši.

— Gdje je konzerva? — upitao sam i rekoh: — To je epohalno otkriće!

— Ovaj je lud! — reče jedna siva silueta te doda: — Pustimo ga!

— Ionako je dosta dobio! — dodade drugi.

— Čuješ li ti? Posljednji te put pitam! Jesi li kriv?

Svijest mi se polako vraćala. Ugledao sam pod ispod sebe. To mi je bilo jedino poznato u ovoj situaciji. Sve ostalo, bila je zbrka. Čas su mi u glavi bile rakete, čas konzerve.

— Jesi li kriv? — čudnovati upit strese luster iznad moje glave. Pojava potmulog bola dokazivala je da sam pri sebi. Na rukama sam ugledao krv. Do mojih nogu bila je kanta s vodom. Oko sebe sam čuo samo glasove. Od svjetla nikoga nisam vidio.

— Polijte me još jednom! — zamolih.

Krvava voda povrati mi dah. Na trenutak nestane boli. A onda opet.

— Jesi li kriv?

— Ja! — začudih se.

— Ti! A tko drugi? — grunu silueta pripaljujući cigaretu.

— A što sam učinio? — zavapih molećivo.

— Jesi li kriv? — razderaše se svi uglas. Luster se zanjihao. Sukrvica se uzburkala u kanti. Nisam imao izbora.

— Jesam — rekoh.

— Izbaci ga van! Potpuno je lud! — naredi glavni vikač.

Ležao sam na nekakvom seoskom putu. Leđa su me žuljala. Polako sam ustao i pogledao oko sebe. Nisam znao gdje se nalazim. Osjećao sam se kao da me je vlak pregazio. Izgubio sam i predodžbu o vremenu. Nisam znao čak ni koji je dio dana. Sunce je bilo visoko i nemilice je peklo. Protegnuo sam se, protrljao oči, i polako krenuo. Bilo mi je svejedno kud idem. Stoga je svaki izbor bio dobar.

Polako sam tumarao vukući noge po užarenoj cesti. Skinuo sam košulju i s njom zavezao glavu. Znoj mi je curio niz obraze i isparavao na osušenim usnama. Komarci su nadlijetali moju krvavu glavu. Poput pripitog čovjeka hodao sam cik-cak i odjednom se srušio na cestu. Glavom sam zario u pijesak. Iz nosa je potekla krv. U ustima sam osjećao grumenje prašnjave zemlje. Nadražena pluća izbacila su iz sebe zrak takvom snagom da sam podigao pravu maglu oko sebe. Lagano sam podizao glavu. Otvorivši oči ostao sam kao skamenjen. Ispred mene je bio veliki drveni križ, zarastao u kupinu. Na njemu je visio Okrivljenik. Ustao sam, ali sam istog trena pao na koljena. Počeo sam moliti. Ubrzano sam disao. Suha usta postajala su sve vlažnija. Srce mi je tuklo poput bubnja. Učinilo mi se kao da želi da nešto kažem. Nisam mogao izdržati. Upitao sam ga:

— Gospodine, jesam li kriv?

Ali njegov glas se nije čuo. Dostojanstveno je šutio. Tišina me je počela gušiti. Njegov muk razdirao je moje nestrpljenje. Oči su se počele vlažiti. Niz obraze je poteklo. Iz mene je izbijao očaj.

— Gospodine, ja sam tebe nedostojan! Kazni mene, crva zemaljskoga!

Iza svojih leđa začuh podrugljiv smijeh. Okrenuo sam se. Došljak je nastavio.

— Otkud ti ideja da će taj progovoriti?

Naglo sam ustao. Kao da me je neka struja podigla. Stresao sam sa sebe prašinu. Nepoznatog sam gledao ravno u oči. Pustio sam ga da govori.

— Taj šuti otkad je tu postavljen! Čak je i u kupinu zarastao!

I dalje sam ga gledao. A onda kao da je nešto iz mene progovorilo.

— Jest, čovječe, on šuti. A ja ti kažem, šutjet će još i više!

Došljak me je čudno pogledao. Uzjahao je svoj bicikl i zamaknuo niz cestu.

Stajao sam ispred Okrivljenika. Njegova šutnja kazivala mi je put kojim moram krenuti.

Joja RICOV

M(j)edenome totalit(j)arcu (K)akademije otvoreno slovo

Illustrissime!

Devet božjih ljeta, ako već ne i duže, l(r)eže moji (t)rzaji u Vašem brlogu tekstožderca, (u)glađeni forum(sk)i cenzoru. Treba i oni da robijaju?

Vi, koji kao (uz)oran konformist nepogrešivo znate koga, kada, kako i gdje treba (neizostavno!) objaviti, a u isto vrijeme (neoprostivo!) računate koga, gdje, dokle i zašto ne smijete čak ni znati, mislite: povijest je zadrijemala?

Naivko kakav jesam, već i po naslijeđenu genu — prvoj mi nacionalnoj oznaci — glasam se punim i oblikom i sadržajem, grizem ravno u brk. Ovog puta, međutim, odustat ću od pravila: s obzirom na zadatu ekologiju, trudit ću se besjediti (pri)gušeno — kako i dolikuje ambijentu — ne u fonetskoj aliti verbotonalnoj optimali: Vaš ujed, naime (ili predmnijevam krivo?), nije, još uvijek, bez letalnoga (ot)rova, uigrani, dugostažni papane.

Razmišljao sam — pružiste mi dostatno i vremena i prilike — o Vašim (p)osle(a)ničkim vrlinama. Zaključih: imate sjajne prethodnike u djelu, možete ih, o dà, s ponosom slijediti i dalje, daleko u budućnost — ako je za Vas bude! Dične modele! Usporedbe rădi, tek jedan poimence, domaće pasmine: habzburgofilni kerber, njegova uzvišenost her Johan Mažuranić devetnaest stoljeća kasnije, ugledajući se na super zvijezdu, inače preoponašana imperijalnog internacionalca, tronoljupca i guzočuvca njegovu ekscelenciju Pilata, potvrdio je, sicut procurator generalis ac futurus banus — banus croaticus! — osudu na šest mjeseci zatvora za svog sunarodnjaka, kolegu po peru, hrvatskog pjesnika Mirka Bogovića.

Vi ste mudriji, o da, i pre(pred)oprezniji pan(dur): Vi, barem za sada, ne potpisujete (javno!) osudu na robijanje svojih (ne)*podobnih* kolega (iako njihovi teksovi, b(l)udnošću Vaše žustre, egzemplarno službinske s[a?]vijesti tamnuju, budući da Vi ne ubijate nego (samo!) zakapate — žive hrvatske pjesnike. Tako umjesto dželata, Vi revno vršite funkciju ključara i (g)robara onoga što Vam povjeriše: vrhunskog kazamata (fuj!)kulture.

Nekoć rasnu, i uglednu i glasnu, pa čak i časnu znanosnu i umjetnosnu instituciju Vi škopite i zakidate, daveći je i (g)rabeći kao ćaćinu Vam prćiju, m(j)edeni (j)a(d)kademiče. Čime ćete i kako pred poviješću i ovim narodom pravdati Vaša (ne)djela? Izgovorom na što i radi koga?

Mislite da haračite pred »otpadom«, kako svojedobno v(ris)nu detroniziran Vam nalogodavac — pamtite mu, pretpostavljam, ono sočno, (s)točno (v)ime, ako već ne i njušku. Ili, možda, be(o)gujete pred nijemima — koji će zajamčeno šutjeti, to više što se radi o ok(r)uženom koji, otkada je živ, govori samo gluhima. No, zaostali u vremenu, Vi smetoste s uma da i gluhi čuju te da i nijemi, o, davno već, govore i te kako, a pamte, u to ste se valjda uvjerili,

neusporedivo bolje od Vas — budući da je to ionako jedino što im preostade, a što im nitko, pa ni Vaša g(l)avanska Visost nije mogla oteti.

Jedno je ipak, to mi je dužnost priznati, Vaša prednost pred, recimo, Grabovčevim grobarima: proskribirano slovo, s njime dakako i ime, Vi ne spaljujete na trgu i ne, već otisnuto: Vi ga, harno, polažete u (s)kriptu — netom je isteklo iz pera. Kakve li revnosti, mračniče! Oboriste nas, slististe svojom nježnosti i brigom za danas i sutra bliješteće Vam tintare, za rast (k)akademije. I ovog naroda i ove zemlje? Naroda? Gorde li, licemjerne i fiktivno (ali moćno!) zaklanjajuće riječi: one na koju se poziva, u ime koje se izriče neopoziva sudska odluka žrtvama sviju boja, koju se jaši, siše, trapi i premeće bez predaha. Jadni (na)rode!

Bude li čeljadi, i jezika, jakako, ovog kojim zborim(o), Vašu svijetleću spodobu ne bi smjela mimoići debela, zaslužena nagrada — makar to bilo i posthumno, a što se pisane hvale tiče, ovo je, vrli (beee!...)smrtniče, tek navještajni predznak onog što Vas čeka.

Vaša najbezbolnija žrtva:
Homunculus huius terrae

Blitvae, Anno Domini MCMXL(+ XL?)II

P.s.
Iz ostavštine (znamenka s upitnikom naknadno umetnuta) umrloga druga.

Mirko SLADE-ŠILOVIĆ

Mjesečeva tužbalica

Letjelice svemirska,
zašto me tako besramno razotkrivaš
i moje najdraže tajne istražuješ
približavajući ih nedostojnim očima,
ostavi ih pjesnicima,
zanesenjacima, zaljubljenima...

Raketo ohola,
kako se usuđuješ, tako izdajnički,
po mojoj nevinosti gaziti
i lomiti stihove
koji su namijenjeni vječnim sanjarima
te golotinju moju izlagati
hladnom razumu...

Pusti me, ti svemirska uhodo,
mirno ploviti
beskrajnim stazama nebeskim,
srebrom svojim da ljubim valove,
trave i grobove i snove
i sirotinjske krovove,
a ti —

nastavi svoj trijumfalni samoubilački put
po tami svemirskoj.

Stanislava ADAMIĆ

Pisac i naše vrijeme

Kompleksno pitanje. Pretpostavlja raznovrsne implikacije: lik pisca kao čovjeka, profesionalnog stvaraoca, ovakva ili onakva umjetničkog potencijala. Nemoguće je izdvojiti ga iz prostora i vremena u kojemu živi i stvara. On je plod svoje sredine i zavičaja, zemlje i kozmosa. Oni se uzajamno oblikuju. I u tom praiskonskom pretakanju snaga tajna je nadahnuća i nepredviđeni trenutak otkrivanja u riječi. U svojoj riječi živi i ne može s t v a r a l a č k i živjeti a da svim svojim bićem ne dokazuje zahvalnost prema životu. On je njegov radosni movens. Jer sve je dobro. Dobar je dan, i dobra je noć. Kao bogodana sirovina, koju oživljuje i ovjekovječuje ljubav: pjesnik, prorok, analitičar i savjest društva i — svijeta.

Ovo *moje, naše* tlo plodno je i raskošno. Nema rasta bez korijena. Stablo se propinje prema nebu nudeći poklon lišća. U rukama pjesnika, u raskršćima njegovih dlanova utisnuta su stoljeća pradjedovske duše i napora — kao izazov da se dalje rađa. Pisana riječ je, na kraju, samo simbol složenih, uzburkanih glasova narodne duše, koju ovjekovječuje pjesnik. U ovom kozmički odabranom trenutku pozvan da vjernošću i dosljednošću prema sebi potvrđuje neopozivo svoj etnički identitet, ne umanjujući vrijednost sveopće l j u d s k o g.

Sama činjenica da se pojavljuje baš u ovom povijesnom trenutku, na ovom (a ne nekom drugom) komadu zemlje od bitna je značaja za piščevo emotivno-misaono opredjeljenje. Nitko nije i ne može biti sam, niti se nekažnjivo izdvojiti. Dišemo u zajedništvu, mičemo se, mislimo, sudaramo se, priželjkujemo... Moj stih, moja prozna rečenica isječak je slike postojećih ljudi, i upravo ovakav (ovakva) kakav jesam b i v a m za njih i kroz njih. I ne mogu ne pisati, ne mogu ne govoriti, ne mogu ni šutjeti, ako je to postulat vremena koje me je izabralo.

Zašto se, ispisujući ove riječi, pribojavam praznog odzvuka? Čini se n e š t o u beskonačnost ponavljano, odavno spoznato i prepoznatljivo. Ili je i tu opasnost! Izazov u isto vrijeme. Riječ izmiče. Nije potpuna. Nije sve. Možda je u dnu svih nas nešto oduvijek prisutno i Jasno, ali nužno zahtijeva medij. *Što?* Napor dobre volje, želje da se ne izgubi sluh za glas drugog, umijeće da susret bude uzajamno saopćavanje srca i — rasterećenje.

Teški smo sebi samima; s težinom zraka, tla i neba teško je ne opterećivati. Tko ima ticalo za tuđu nepovredivost, sposobnost da povredivo učini nepovredivim? Ne samo maštom i zavodljivom igrom blistavih riječi s nabojem pjesme. U nametljivoj relaciji: čovjek-čovjek, čovjek-pjesnik, i pjesnik u svijetu i prema svijetu tako je malo potrebno da se oslušne srce. Jedan slučajni ulični prizor, usput uhvaćena novinska vijest, osmrtnica i reklama, uskraćeni pozdrav, iznenađenja propisâ i propisâ — u krugu nesigurnosti, eto tijesta »istine« da se dalje mijesi i premijesi, da bi bilo zdravlje.. I ako je kruh tvrd i kora zagađena, neka sječivo slova zareže. Možda će poteći krv i voda. Možda će neka ponornica stiha preplaviti pustoš.

Riječi su dobre, imaju težinu, mogu biti uporište, uzletište, — ako ih ne obezvrijedi poza. Dobra je riječ u pobratimstvu riječi, kao oslon drugoj, s drugom ukorijenjena i ustazana. Kada g r a d i.

Nažalost, nije tako uvijek u našem kričavom i sivom književnom kolu, i kad je razigrano i bučno i slatkorječivo. Parole, parade, demagoške tirade — između redaka — plove u Enigmu. Ali žive figure pisaca nisu zagonetka. Često ni oni glumački maštoviti i preglasni, zatvoreni u svoj Ego s klasnom svitom na usluzi.

S povicima: »Sve za čovjeka« ne izvlačimo jedni drugima lice. Još manje srce... Mali, tek stasali na pragu umjetničkog svetišta u potrazi su za sjenom »moćnih«, pobožno kade hvalospjevima. Postala je uobičajena, nimalo zapanjujuća trka u areni, gdje se ili pobjeđuje ili pada i tolerira se, čak cijeni, svaki manevar ako pogađa cilj. Na sreću, nisu svi »genijalno« snalažljivi kao oni kojima, čini se, sve »ide za rukom«: naručene kritike, sramne usluge i protuusluge, — kad je znalački osiguran »životni prostor« a kojega cvjeta Ugled. I zaboravlja se mudrost trajnog uspjeha u slikovnici Prirode i Zemlje. Skrovito u tišini »nevidljivo« sjeme raste i dubina je mjera visine.

Cvijet podupire cvijet i različitost boja upotpunjuje sklad. Žuto, crveno, bijelo plavo — u odrazu neba i voda. Lijepo i istinito, bez analiza, racionalnih dubljenja, koji se ne obaziru na govor srca.

Skupovi pisaca, zvanično udruženih ili ne, unutar i između sebe općenito nisu rasadišta sloge i platforme za šira i najšira čovjekoljubiva i rodoljubna ozračja. Ne projiciraju tradicionalno skroman, misaoni, nenametljiv lik pjesnika, to »čuđenje u svijetu«, reklo bi se: proroka iscjelitelja. Udruživanja (privatna ili službena) osiguravanja su probitaka promoćurne manjine po logici: »daj-dam«. Smiješno i neuvjerljivo je isticati isključivu vrijednost neprikosnovene pisane riječi. U pozadini su mnogi faktori i akteri, a za njih su moralno čistunstvo i čvrsti načelni stavovi neumjesna igra onih koji j o š nisu odrasli i — dorasli »situaciji«.

Djelo pisca je Savjest. Dijalog s vlastitim srcem u dosluhu s velikom dušom Društva, koje nezaustavljivo pulsira — i tu je da se prepozna, protumači i stvaralački produhovi.

Ante KRALJEVIĆ

Kamen...bljesak

1
neko ništa bi ko kamen
i desi se neko neka
da l' bi voda ili plamen
ili zraka izdaleka

2
iskra skoči prostor puče
kad vrh dlijeta kamen tače
pod njim poskok sklupčan spaše
odmah sneno glavom mače

3
osinjak na trsu stasa:
osa trudna ujedima
u kobnoj se kružnji glasa
nad prezrelim grozdovima

4
s krikom žene s hitrom sječom
početak je i kraj hoda
vječnost je u trenu vječnog
od prvog do stotog goda

5
mrak se gruša stižu stada
tijela gube dnevne stvari
noć ispija vrijeme: sada
kamen ničim gospodari

Mario BILIĆ

Silina riječi

Moje su riječi jače od tišine;
Nebo ih moli da se vaga smiri,
Da dalje teku, suše da se kane
Kad puknu svjetlom prastari kumiri.

Riječi su moje do Neba visoke;
One su glasan izričaj o kobi,
Svijetao bodež, suncostaj, široke,
Primjerene mojoj mladenačkoj dobi.

Što li će biti do u kasnu jesen
Kad budem svanut u maglenom jásu?
Hoće li tko, bar malo potresen,
Prinijeti Sunca mom zaklanom glasu?

Stjepan DŽALTO

Kako nastaju zvijezde

Razmišljalo se i o zarukama. Čak i o vjenčanju, ali najednom došlo je ovo što me prisililo da mu kažem: vjenčanja neće biti.

Sjećam se bio je prohladan i vedar dan. Kasna jesen. Tek koji list, žut i uveo, titrao je na orahu ispod kojeg smo stajali. On je problijedio iako je mislio da se šalim.

— Ne šalim se, ozbiljno sam kazala uprtih očiju u njegovo blijedo lice i tri puta ponovila.

— Nije moguće, nije moguće, ponovio je i on usplahireno i širom otvorenih očiju, skoro mu iskočiše od spoznaje, a kada sam mu objasnila razlog te nagle i neočekivane odluke, prenerazio se.

— Ti nisi normalna, ti nisi normalna. Ti si poludjela. Ti si bolesna, stao je vikati i psovati. Prvi put čula sam tešku psovku iz njegovih usta. San je varka, ludost, glupost, svaki, a tvoj, taj tvoj pogotovo. Ludost, glupost, shvati glupost, mucao je, nabrajao i drhtao. Drhtala mu je brada i ježili se mali brčići ispod nosa, dok ih je donjom usnom stalno kvasio nervozno i nesvjesno.

— Ne! Nije glupost to je nalog. Zapovijed. Shvati zapovijed, stala sam razlagati uporno i ozbiljno, ali on nije slušao. Stenjao je, škripao zubima i psovao. Moja neočekivana odluka sasvim ga je izbezumila, sasvim mu je zagorčila život pa više nije bio priseban.

— Idi, psihijatru! Idi, idi, molim te idi, pa ćeš čuti da nisi u pravu, da je to sve glupost i vjersko ludilo... Idi, idi, molim te idi, vapio je, molio, zaklinjao, preklinjao... Srce mu je bilo uznemireno, moglo je svaki čas otkazati. Palio je cigaretu za cigaretom, valjao ih u ustima, grizao i bacao. Bilo mi je smiješno i suvišno to njegovo vladanje i baš kada sam naumila otići, on pritrča uhvati me za ruke i privinu k sebi: Volim te, volim te, grlio me i stezao. Ja sam se naglo trgla i izmakla. Odskočila sam korak-dva od njega, odgurnula ga od sebe i htjela pobjeći.

— A tako! Zavapi on.

— Ne, ne! Više nikada ne. Zauvijek ne. Što je do sada bilo, zaboravi i ispovjedi, smireno sam rekla.

— A tako? Još se više začudio i usplahirio. U čemu je zlo? Što sam sagriješio? Što moram ispovjediti? Što? Što? Govori, što? — Vikao je i opet psovao. Oči su mi sijevale kao da u njima gromovi pucaju. Bol ga je potpuno obuzeo.

— Svaki poljubac, svaki dodir bio je grijeh, bio je.

— Za mene samo ljubav, samo ljubav, jedino ljubav, ponavljao je sad malo smirenije.

— Ne, ne! U snu sam baš strašno trpjela zbog toga. Pekao me je svaki taj poljubac, svaki taj dodir, a samo grijeh peče i samo se grijeh iz slasti pretvara u gorčinu, govorila sam a on je pomišljao da se bolest nazire. Promatrao me je kao bolesno ili opsjednuto biće. Nije više znao što bi. Da me pusti sudbini i

mom novom putu, bilo je za njega neshvatljivo i neprihvatljivo. A da me opet nastavi odvraćati od toga puta, bilo bi samo uzaludno trošenje vremena, živaca i riječi. Ipak je nastavio. Sklopio je ruke, kleknuo preda me i zavapio: »Volim te, zaklinjem te, molim te, odustani. Odustani, odustani, ako ti je imalo drag moj život.«

Njegov me život više ni najmanje nije zanimao. Ni ljubav koja nas je vezala godinama i na koju smo se zaklinjali životom. Jednostavno ništa me više nije zanimalo, a njegova nevolja najmanje. Ništa, ništa osim mog novog puta kojeg mi je san potvrdio. On je za mene sada bio sve. I ljubav i život. I on se mora ostvariti pod svaku cijenu jer to nije bila više moja volja. Od njega je ovisio vječni spas zbog kojeg se i rađa i živi svaki čovjek ovdje na zemlji. Tako mi je sve u snu objavljeno, ali on to nije mogao shvatiti i razumjeti. Za njega je naša ljubav bila sve. Iznad nje ništa. Bio je njome opsjednut. I ona je za njega bila sam Bog.

Bilo je to nekako treće poratne godine kada je sve bilo nesigurno i neodređeno. Neka glad i duševna i tjelesna vladala je u dušama, željelo se i kruha i duha, čini mi se duha još više. Zbog novih gledanja na svijet vjera nije bila u modi, ali glad za njom velika. Unatoč strahu koji je prijetio onima koji su javno izražavali svoje vjerske osjećaje, svijet se toliko obraćao višoj sili da je to ponegdje prešlo u praznovjerje. Tako je bilo i sa mnom. Živeći tada privremeno u Zagrebu, zalutala sam u neku čudnu zajednicu okupljenu oko nekog duhovnika koji je tu zajednicu poučavao i vodio nekom višem duhovnom životu. I ja sam željela dokučiti taj život. Kako sam bila u vjeri neuka, teško sam slijedila put višeg duhovnog života. Lebdjela sam. Ni na nebu ni na zemlji. U tom neodređenom stanju, više sam izmišljala nego doživljavala pravi smisao tog višeg duhovnog života i življenja. I sve se to moje duhovno stanje (ni na nebu, ni na zemlji) pretvaralo u neku nebuloznost i fantaziju, ali ja sam mislila da tako mora biti. Tako i ta moja ljubav sve do sada čvrsta i snažna, postade besmislena i suvišna. Postade nespojiva s ovim mojim novim putem. Pa čak i grešna i nedopuštena. U to se uvjerih sanjajući čudan san koji najednom za mene postade stvarnost. Sanjala sam kako mi neki tajanstven glas objašnjava grešnost te ljubavi i nespojivost te ljubavi s mojim novim životom. To sam prihvatila kao volju i poruku Božju o kojoj ne ovisi samo novi put kojim sam pošla nego i spas moje duše. Zbog toga sam stvorila čvrstu odluku prekinuti svaku nit s tom ljubavlju i zatvoriti se u neki strogi ženski samostan gdje ću nastaviti s duhovnim životom do njegova svršetka. To sve njemu nije bilo jasno, nije mogao shvatiti i prihvatiti, to više što je i on bio slabo poučen u vjerskim istinama i što je za njega naša ljubav bila važnija i od vjere, i od duše, pa čak i od samoga Boga.

— Kakav je taj Bog, kakav je taj Bog? To nije nikakav Bog, to je zločinac, to je zločinac, ako to traži, ako to traži, hulio je upirući pogled u nebo dok sam smirenim korakom odlazila od njega, vjerujući u taj san kao u objavu.

— Zar se nije i sam Bog služio snovima u samoj Objavi? U snu se javio anđeo Mariji, u snu je poslao poruku po anđelu Gabrijelu da će začeti i roditi. U snu se anđeo javio i sv. Josipu. U snu je Bog naredio mudracima da se drugim putem vrate u svoju zemlju. I meni je drugim putem u vječnost. Treba to shvatiti, treba to prihvatiti, ako želimo slijediti volju Božju jer čovjek snuje, a Bog određuje, razmišljala sam danima o tome.

— Otkuda ti znaš da je to volja Božja? Otkuda? Kaži otkuda? — odzvanjala su mi njegova pitanja prvih dana i u samostanu u koji sam ubrzo preko jedne časne sestre, s kojom sam i prije kontaktirala, ušla.

Svega nekoliko mjeseci doživljavala sam samostan kao oazu i jedino mjesto gdje se ljudsko biće može uzdići do neslućenih visina u duhovnom životu.

Nakon nekoliko mjeseci u kući posta i molitve stade se zbivati sa mnom ono što ni slutila nisam. Najednom padoh na zemlju i osjetih da mi nije mjesto ovdje. Sasvim me obuze želja za bivšim životom, a silom ugušena ljubav, buknu kao vulkan iz moje duše. Oblak patnje nadvi se nad mojom glavom, stade mi raskidati patnja i srce i dušu i čitavo moje biće. Ta mi patnja postade jedini smisao u ovoj kući i jedina prijateljica. U maloj samostanskoj sobici, pred raspelom, pred njom sam klečala i s njom sam razgovarala, od nje sam tražila utjehu, pomoć i izlaz. Ali što sam se više s njom družila, ona me sve više stiskala i pritiskala crnoj zemlji i skoro me ukopala u nju. Ona je uništila moje biće i vodila ga kraju. Bivala sam svakog dana slabija i dušom i tijelom. Duša mi se potpuno osušila. Ni Bogu se više nisam povjeravala. Čak ni molila.

Kada skoro sasvim uvenuh kao jesenji list, primijeti to poglavarica samostana i pozva me k sebi na razgovor.

— Što te muči, upita me ona nježno kao majka bolesno dijete.

— Ne znam, lagala sam. Nisam htjela otkriti tajnu, niti sam je ikom do sada otkrila, a u tom je i bila sva moja nevolja. Sve bi drukčije krenulo da sam se prije ulaska u samostan bar nekom povjerila.

— Možda nostalgija?

— Ne znam.

— Možda duhovna suša?

— Ne znam.

— Možda probuđena ljubav?

Šutjela sam. Jedva sam sakrila oči iz kojih navališe suze. Dugo sam šutjela, a onda se uspravila i oborene glave zamolila časnu poglavaricu da me potjera iz samostana.

— A kuda ćeš dijete moje, ako te potjeramo?

— Lutat ću.

— Ni u lutanju nećeš naći mira, upozoravala me iskusna redovnica. Iskrile su joj suze u očima i nadimale su joj se grudi kao da u mojoj nevolji vidi neku drugu sličnu mojoj a koja je samo njoj poznata.

— Možda se dogodi nešto.

— Možda, ali teško dobro, uzdahnula je.

— Možda se nađe izgubljeno, s nadom u srcu izustila sam, podigla oči i rekla zbogom.

— Zbogom! I Bog te pratio dijete moje, sa zebnjom u duši reče i otvori mi samostanska vrata.

Lutala sam gradom u kojem je studirao. Lutala sam i tražila ga, ali bez uspjeha. Umjesto njega nađoh njegovog kolegu. On me povede u svoju studentsku sobicu, ponudi mi svoj krevet da se naspavam i odmorim.

— Ne boj se. Ovdje si sigurna. Spavaj slobodno. I odmori se dobro. Jako si umorna i ispaćena. Treba ti puno mira i odmora. I utjehe. I elana za novi život.

Koliko je još nabrajao ne znam. Odmah sam zaspala ne sluteći nikakvo zlo. Koliko sam spavala, ne znam i koliko bih još dugo spavala, ni to ne znam. U najdubljem snu probudi me zagrljaj. Stezala me je jaka muška ruka oko struka, obruč je bivao sve jači i čvršći. Nisam se dugo otimala. Ubrzo je mladić klonuo. Od stida strast je splasnula. Ustala sam, obukla se i tihim korakom otključavši vrata izišla u mrak. On je ostao nijem i posramljen. Dugo sam lutala tražeći smrt da me zagrli jer ovako lutanje jedino vodi u njen zagrljaj.

— Samo u smrt, samo u smrt. To je jedino rješenje.

Ušla sam u vlak, prvi vlak koji je krenuo s kolodvora ne znajući ni kuda ide ni kamo će stići. U gluho doba noći čula sam konduktera gdje viče prijelaz. Nisam razumjela za kuda prjelaz, bez razmišljanja skočila sam iz ovog vlaka u drugi. Bio je to uskotračni ćiro. Znala sam da sam u Bosni, ali u kojem kraju, nisam znala.

— U Bosni sam ugledala ovu suznu dolinu iz nje ću je i napustiti, uvrtila mi se u glavu misao o samoubojsvu i vodila me u ludilo.

— Gornji Vakuf, i zadnja stanica, čula sam viku konduktera.

— Pa ja sam u rodnom kraju, glasno izustih i spontano krenuh prema rodnom selu. Nešto me silno vuklo tamo. Ili smrt, ili život, ali bilo je tako silno da nisam mogla odoljeti. Zaželih vidjeti najprije izvor »Studenac« kraj kojeg mi prvi put zatreperi srce od ljubavi. Tu smo se prvi put i poljubili. Bilo je ljetno jutro. Vedar i topao dan. Krenula sam prijekim putem k izvoru. Baš preko njegove livade. Bila je pokošena. Mirisalo je pokošeno sijeno dok su ispred mojih nogu skakutali skakavci pucketajući po sijenu kao kukuruzna zrna u situ iznad vatre. Tog se sjetih i poželih popržena kukuruza iz mamina sita. Toliko sam ih tu kraj izvora s njime pozobala i njemu stavljala u usta.

Stigla sam izvoru smirena kao da se kraj njega nije nikada ništa događalo. Stala sam i zagledala se u bistru vodu kako izvire i dalje teče. Bistra voda kao suza, a mlaz joj curi u korito, tanak i jednoličan, poput rakije iz kazana u lonac. Dugo sam stajala i gledala, a onda se sagela i stala umivati blijedo i izmučeno lice svoje. Umih i oči. Pokvasih i usta, pa srknuh iz sitne šake. I to me osvježi.

Oh, da mi je umiti dušu, oh da mi je s nje oprati sve nevolje što me stigoše, šaptala sam nad izvorom.

A onda sjedoh na travu kraj izvora, baš na ono mjesto gdje sam bogzna koliko puta sjedila s njime. Sjela sam i stala zuriti u izvor. Najednom mi se oči sklopiše i glava klonu na zemlju. Nije to bila nesvijest, nego klonuće od velikog umora i uzbuđenja koje mi se naglo razli po čitavu tijelu. Odmah sam zaspala. I čim san na oči, snovi me obuzeše. Sanjala sam radostan san. Sanjala sam kako me grli ovdje kraj izvora. Dugo se ustručavao i plašio.

— Šta se plašiš? — šaptala sam u snu.

— Ne plašim se, čula sam ga kako plašljivo govori.

— Ne plašim se, ponovio je, sapet na jednom mjestu kao da ga je nevidljiva neka sila sapela tu.

Bio je blijed i umoran, više nego uplašen. Tek obrijan, sličio je više djevojci nego mladiću. Mislim u licu, jer mu je lice doista bilo mladoliko, valjda zbog te bljedoće. Primakla sam se, stala uz njega i stavila mu ruku na rame. On je skinuo s ramena i stavi je sebi na lice. S lica skliznu na vrat, a onda se ovi oko vrata. Zatim se sve četiri spontano spletoše oko jednog i drugog vrata. Dugo smo se nježno grlili ali se ljubili nismo. Mjesto usana spajale su nas suze koje su curile niz lica naslonjena jedno na drugo. Sve se to dešavalo u tišini, a ja sam željela čuti njegov glas praštanja, jer mi se u snu činilo da zagrljaj nije dovoljan. On je i dalje šutio stišćući me sve jače i jače uza se. Osjetila sam da nježnost prelazi u strast pa sam se trgla. Tako sam se probudila, ali opet ubrzo zaspala. Tek tamo oko podne prenula sam se iz sna. Dovoljno naspavana, otvorila sam oči i kraj sebe ugledala ženu u crnoj marami. Nisam je odmah prepoznala. Ni onda kada je zavapila: »To si ti dijete moje.« Ali kada podiže oči, prepoznah je. Pred sobom sam gledala njegovu mamu u crnoj marami. Mjesto lijepih, blagih i nasmijanih plavih očiju gledala sam duboke jame u kojima se utopila sva radost koju je ta žena nosila na svom lijepom staračkom licu.

— Kakva si to moja ženo? Kakva te nevolja pritisnu? Kakav jad? Kakvo zlo? Pomislih joj uputiti stotinu pitanja, ali ne stigoh. Misli mi ote njena nemoćna ruka koju ispruži prema mjestu gdje sam malo prije spavala.

— Eto tu, baš tu gdje si maločas spavala, prije jedva mjesec, ležao je mrtav. Otrovao se! Otrovao se! — to reče, obori oči, obrisa suze i požuri preko pokošene livade s grabljama u ruci.

— Znači mrtav, znači mrtav. Nije mogao izdržati. Ako je on umro, ja

moram živjeti da mu isprosim molitvom, postom i pokorom život vječni. To sam odlučila čvrsto, uspravila se, umila lice hladnom vodom i krenula na vlak — u samostan odakle sam i došla. Vratila sam se s pola puta. Odustala sam. Shvatila sam na putu da bez duboke smirenosti i pravog zvanja nema života u samostanu. Samostan nije nikakva kuća spasa za razočarane, nego kuća smirenih i predanih posve. Upisala sam i završila sam preparandiju prije rata. Radila sam kao učiteljica u jednoj bosanskoj čaršiji, a onda, kao po volji Božjoj, baciše me poslije rata u jedno zabitno bosansko selo. Radeći sa siromašnom djecom, dugo je trebalo da se mir udomaći u mojoj duši, koliko se mir može uopće udomaćiti u ljudsku dušu. Mnogo sam suza prolila, ali nikada nisam pomišljala na ono najgore. U najtežim časovima tražila sam spasenje u molitvi, posvetivši sav svoj život seoskoj sirotinji.

Tu stade i teškim staračkim hodom krenu u drugu sobu. Brzo se povrati s izlizanom krunicom u ruci.

— Evo, ovo me je spasilo da se ne ubijem ili ne poludim, reče pokazujući krunicu.

Očekivao sam da će poteći suze iz očiju, tako je bolno i ganutljivo pričala.

— Isušile se od plača, ostao je samo sjaj vjere u njima, reče sama, kao da je slutila što očekujem.

I tad joj doista zasjaše oči posebnim žarom. Ozarenih očiju gledala je u izlizanu krunicu koju je držala u svom dlanu. I učini mi se da te oči, isplakane i utonule, najednom postadoše zvijezde. Dvije žarke i sjajne zvijezde. I tada spoznah kako nastaju zvijezde.

Ante JAKŠIĆ

Grana pod injem

Sama pod injem iskri se i budi
iz crne noći, iz tegobnih sanja.
kako je lijepa u zagrljaju studi
i obasjana suncem olakšanja.

Sve mrtve stvari na dnu sebe kriju
minule iskre, koje sunce prene.
Stvarnost su opet drage uspomene.
Oživi mladost. Proljeća nas griju.

No to je samo probuđen trenutak
i sve je kao veliko otkriće.
Presahne i to, kao mnogi vrutak,
u čašu život lije gorko piće.

Ti šutiš pognut, zaogrnut mukom,
i shvaćaš ispod svinutoga granja:
Sreća se nikad ne dotiče rukom,
o njoj se samo u tišini sanja.

Josip ANTOLOVIĆ

Gogolj — kršćanski pisac

Rijetko idem u kazalište. Ne upisujem si to u pravdu, nikako. Nedavno sam ipak pošao u »Gavellu« te pogledao Gogoljeva »Revizora«. Ne kanim pisati o svojim dojmovima s te predstave, majstorski izvedene, već o Gogolju kao k r š ć a n s k o m piscu. Možda će se epiteton »kršćanski«, kad je riječ o Gogolju, nekome činiti pretjeranim. Da postoji ipak neko opravdanje to ustvrditi, neka posvjedoči činjenica da je Gisbert Kranz stavio Gogolja u svoj »Lexikon der christlichen Weltlitteratur«. A on se svojim 40 godišnjim proučavanjem svjetske književnosti uvrstio u vrhunske poznavatelje tog područja ljudske kulture.

I isusovac pater Tomáš Špidlík, profesor na Papinskom orijentalnom institutu u Rimu, stavio je Gogolja u svoju zbirku »I grandi mistici Russi«.

Zagrebački književni leksikon »Strani pisci« kaže o Gogolju barem ovo: »Potkraj života u ime pravoslavnoga misticizma odriče se svojih djela i umire poremećena uma.«

Da je Gogolj kršćanski pisac, najbolje od svih njegovih djela pokazuju njegova »Razmišljanja o Božestvenoj liturgiji«. Već u uvodu tih razmišljanja o božanskoj liturgiji Gogolj piše: »Božanska je liturgija u nekom smislu vječno vraćanje velikog čina ljubavi izvršena za nas. Čovječanstvo, ojađeno zbog svojih nereda, posvuda, sa svih strana svijeta zazivalo je svog Stvoritelja. Pa i oni koji obitavahu u tminama poganstva, lišeni spoznaje Boga, priznavahu da se red i sklad mogu nastaniti u svijetu samo po Onome koji je zapovijedio svjetovima stvorenim od njega. Ožalošćeno stvorenje zazivaše svog Tvorca. Budući nesposobno da shvati veliki glas ne samo onih stvari što se događaju svaki dan i govore u svijetu nego niti malog slova (tog govora), jer se tražio vjekovni napor (da bi ga moglo shvatiti), stvorenje je očekivalo tumačenje iz usta samoga Stvoritelja. Sve je glasno vapilo prema začetniku vlastitoga postojanja i ti su se vapaji čuli jače u ustima izabranika i proroka. Predosjećalo se i nagađalo, ako se sam Stvoritelj bude očitovao pred ljudima, da to neće biti drukčije nego u slici njegova stvorenja, stvorena na njegovu sliku i priliku. Božje utjelovljenje na zemlji svima se predstavilo u mjeri, u kojoj su pročistili svoj pojam o Božanstvu; no ipak su o tome jasno govorili samo proroci naroda izabranog od Boga. I pogani su predosjećali čisto utjelovljenje od čiste Djevice, no samo su proroci govorili o tome na jasan način.

I vapaji bijahu uslišani: na svijetu se pojavio Onaj po kojem svijet bijaše stvoren. Među nama se pojavio On, nama sličan, po naličju čovjek, kako bijaše predosjećano i predskazano u tamnim tminama poganstva, no nije se pojavio onakav kakva ga očekivaše pogansko još nepročišćeno shvaćanje: ne u oholom sjaju i veličini, ne kao onaj koji kažnjava prestupke, ne kao sudac koji dolazi jedne istrijebiti a druge nagraditi, već se njegov pojavak zbio na način koji je vlastit samome Bogu...«

Gisberte Kranz ide čak tako daleko te misli da je rijetko koji pisac i

pjesnik kao Gogolj svoju umjetnost u tolikoj mjeri podvrgao religiji. »On se jedno vrijeme nastanio u Rimu, središtu kršćanstva, u Via Sistina, gdje na kući u kojoj je stanovao stoji spomen-ploča što podsjeća na njega. Više put sam s veličanstvenog vidikovca Trinita dei Monti prolazio kroz Via Sistina spuštajući se u gradsku vrevu na Piazza Barberini. Zastao sam uvijek s nekim poštovanjem pred kućom, gdje je pisac 'Mrtvih duša' pisao svoje besmrtne stranice. Hodočastio je on i u Jeruzalem, gdje se napajao na samim izvorima kršćanstva.«

N. Kotljarevski kaže da se Gogoljevo »literarno stvaranje u njegovim očima uzdizalo do neke vrste bogoslužja. On se na spisateljski rad pripremao postom i molitvom. Njegovo je pisanje moralo postati ćudoredna propovijed, kojom se obraćao sugrađanima i subraći...«

Možda taj sud najviše vrijedi baš za Gogoljeva »Razmatranja o božanskoj liturgiji«, što ih napisa u sedam posljednjih godina života. Gogolj razlaže božansku liturgiju sv. Ivana Zlatoustog te u njoj duboko doživljava Božje milosrđe prema čovjeku. Kad je čovjek posve zatajio, postao je dionikom svete gozbe svog Otkupitelja.

Za Gogolja je božanska liturgija vječno ponavljanje neizmjernog djela ljubavi što ga Bog izvrši za nas. Opisujući »proskomidu«, pripravu euharistijskih darova prije mise, Gogolj govori o raspoloženju i kvalitetama svećenika. »Svećenik koji mora služiti liturgiju mora biti trijezan u tijelu i u duhu već od večeri prije liturgije, mora biti pomiren sa svima, mora se čuvati da ne bi pothranjivao bilo kakvu mržnju prema bilo kome, a nakon što pročita propisane molitve, mora ostati duhom u svetištu Onoga pred koga će doći sutra, da bi i njegov duh u prikladno vrijeme bio prosvijetljen i ispunjen miomirisom. Ušavši u crkvu skupa s đakonom, obojica se prigibaju pred carskim vratima (što dijele oltar od puka), ljube Spasiteljevu i Bogorodičinu ikonu, prigibaju se i pred svim prisutnima na desno i na lijevo, moleći tim činom sve za oproštenje, a onda ulaze u prostor gdje se nalazi oltar moleći prigušenim glasom psalam: Ući ću u tvoju kuću i prostrt ću se u tvom svetom hramu u tvome strahu, i prilazeći k oltaru (licem okrenuti prema Istoku) čine pred njim tri duboka naklona sve do zemlje, ljube oltar i sveto Evanđelje postavljeno na njemu, kao da bi to bio sam Gospodin koji sjedi na prijestolju; a onda polaze da se obuku u svetu odjeću kako bi se odijelili ne samo od drugih nego i od sebe te kako ne bi osjećali u sebi ništa od onoga što naliči čovjeku zaokupljenom poslovima svagdašnjeg života i kako bi jedino dozivali u pamet veličinu svoje službe što stoji pred njima...«

Prema Gogolju, dok svećenik i đakon slave liturgiju, po utjelovljenoj Božjoj Riječi izvršuje se tajna otkupljenja. Sveta liturgija na sve one koji u njoj pobožno sudjeluju djeluje odgojno, poučno, pobudno.

U zaključku svojih razmišljanja o božanskoj liturgiji Gogolj govori kao prorok, kao mistik, koji je žarom vjere proniknuo u božanska otkupiteljska otajstva.

Evo njegovih riječi: »Onaj tko moli, pobožno i marno prati, svaki liturgijski pokret zadobiva jedno uzvišeno duševno raspoloženje; za njega Kristove zapovijedi postaju ostvarive, Kristov jaram sladak a breme lako. Izišavši iz crkve, gdje je učestvovao na božanskom oltaru ljubavi, gleda na druge kao na braću. Ako se opet počne baviti svojim redovitim poslovima bilo u zanimanju, bilo u obitelji, posvuda, neusiljeno čuva u duši uzvišeni ideal međuljudskih odnosa, prožet ljubavlju što je s neba donese Bogočovjek. Ako nad drugima vrši kakvu vlast, s podložnicima spontano postaje milosrdniji. Ako je pak sam podložan nekoj vlasti, slušat će radije i s ljubavlju. Ako nekoga vidi tko traži pomoć, njegovo će srce više nego ikada biti raspoloženo da po-

maže. Ako je siromašan, primit će sa zahvalnošću i najmanji dar te moliti više nego ikada za svog dobročinitelja. I svi oni koji su revno prisustvovali božanskoj liturgiji odlaze iz crkve s većom blagošću, dobrotom, a u dodiru s ljudima postaju bolji; u svim su svojim činima ljubazniji i mirotvorniji.«

Ljepše i dublje od Gogolja nisu o bogoslužju govorili ni sveti oci iz zlatnog doba kršćanske literature. I ne treba se tome čuditi, jer se i on poput njih napajao na istom izvoru. Svi su oni kao i Gogolj u Razmišljanjima o božanskoj liturgiji isto preporučivali: »Za svakoga tko želi napredovati, te postati bolji, neophodno je što češće prisustvovati božanskoj liturgiji. Ona i nesvjesno raspoložuje te izgrađuje čovjeka; i ako ljudsko društvo nije još posve iskvareno, ako ljudi među sobom još nisu puni mržnje i nepomirljivosti, onda je to zato što božanska liturgija čovjeka podsjeća na svetu i nebesku ljubav prema bližnjemu. I stoga onaj tko želi ojačati u ljubavi često osjeća potrebu da sa strahopočitanjem, vjerom i ljubavlju sudjeluje kod svetog oltara ljubavi...

Velik je i neizmjerljiv utjecaj božanske liturgije na čovjeka koji si postavlja pravilo da će provoditi u život sve što je u njoj čuo. Ona sve jednako uči, jednako djeluje na sva zanimanja, na sve klase od cara do posljednjeg prosjaka, svima isto kazuje, govori istim jezikom.

No ako božanska liturgija djeluje snažno već na one koji joj prisustvuju, koliko će djelovati više na onoga koji je sam izvodi, tj. svećenika. Dakako, ako je vrši pobožno, sa strahopočitanjem, vjerom i ljubavlju, tada i on postaje posve čist te cijeli dan ostaje sličan svetim posudama. U vršenju svojih raznih pastirskih dužnosti, bilo u obitelji (pravoslavni svećenici imaju obitelj), bilo među svojima u kući, bilo među župljanima, koji su također njegova obitelj, nosi sa sobom sliku samoga Spasitelja. I u svim njegovim činima djelovat će Krist, u njegovim riječima govorit će Krist. Ako bude nastojao oko pomirenja neprijatelja, ako moćnika bude nagovarao da bude samilostan sa slabim, ako razjarenog bude nastojao ublažiti, žalosnoga utješiti, potlačenog potaknuti na strpljivost, njegove će riječi poprimiti snagu ulja što liječi i bit će na svakom mjestu riječi mira i ljubavi.«

Za Gogolja se, doista, može reći ne samo da je bio kršćanin nego da je znao kršćanski i pisati. Vrijedi li to i za ostala njegova djela, koja su se u literaturi udomaćila kao klasična i pod estetskim vidom veoma cijenjena i vrijedna? Neki poznavaoci literature i književni kritičari kažu da je Gogolj i u ostalim djelima bio kršćanski pisac, u koliko ih je on sam ili drugi u tom smislu interpretirali.

Zaustavimo se najprije na *»Revizoru«*, koji i bijaše povod ovom razmišljanju. Iako se u toj komediji, kao i u njegovim besmrtnim »Mrtvim dušama«, opisani ljudi maske i marionete, čudaci i originali, ljudi bez izrazito ozbiljnih ljudskih crta, Gogolj nije ni u tim djelima samo pisac humorist, satiričar ili genij, »kome bijaše dan dar smijeha« — kako o njemu pravo reče Puškin — nego i umjetnik koji u pozadini svojih djela ima nešto od Ernesta Theodora Amadeusa Hoffmanna (1776-1882). Bilo bi to što i on poput tog pisca dopušta da čovjekovom sredinom vladaju neke demonske sile, uvijek spremne da ugroze normalan razvitak stvari i događaja.

Kad se u carističkoj Rusiji, apsolutističkoj monarhiji, prvi put izvodio »Revizor«, djelovao je kao bačena bomba. Svi su gledali u njemu samo jetku satiru prema tadašnjem društvu, uperenu naročito protiv birokracije. »Smijeh kroz suze«, ali ipak smijeh, pobijedio je srdžbu nad tadanjim društvenim poretkom. Sam Gogolj prvi se ne bi složio s time kad bismo u njegovu »Revizoru« gledali jedino društvenu kritiku svijeta u kojem je on živio i pisao. On sam je kasnije svom djelu dao jedno simbolično tumačenje koje imaju i

djela nekih pisaca kršćanske inspiracije. U njima se također opisuju ljudske mane i slabosti, pa čak i neukroćene strasti, ali s jednom posve drugom od erotske ili druge manje dobre poruke.

Provincijsko gnijezdo Gogoljeva »R e v i z o r a«, svih onih jadnih ljudskih likova, ne postoji samo u Rusiji. Takvih jadnih gnijezda i još jadnijih ljudskih spodoba ima posvuda po svijetu, a ono rusko što se plaši revizora samo je isječak iz jedne te iste povijesti cjelokupnog čovječanstva. Lažni revizor zapravo je đavao, koji ljude navodi na zlo, a pravi revizor čiji se dolazak u Gogoljevoj komediji na svršetku tek najavljuje, slika je vječnog Suca, koji će one nevjerne u vršenju dužnosti pozvati na račun.

I tako u »Revizoru« »najviša komika poprima i najveću ozbiljnost« (Zelinsky). U njoj se na tragičan način očituje sva ugroženost ljudske egzistencije. »Ako Gogolj ukazuje na korupciju službenika i veleposjednika, čini to kao kršćanski prorok« (Gisbert Kranz).

Nije tome tako davno da je i književni kritičar Setčkareff u svojoj *Povijesti ruske književnosti*, koju promatra i vrednuje isključivo pod estetskim vidom, utvrdio ovo: »Gogoljevo se djelo može razumjeti jedino ako se kao polazna točka tumačenja uzme u obzir njegova ukorijenjenost u religiju, njegova borba oko religijsko-filozofskih problema, u njegovoj kasnijoj dobi i mističnih problema.«

Mereškovski, jedan od značajnijih poznavalaca Gogolja — opisao je njegov život, djela i religiju — misli da su glavni Gogoljevi literarni likovi tipično utjelovljenje đavla. Gogolj čak i svijet promatra kao oruđe sotone, koji vrlo spretno i vješto nastoji ljude odvraćati od Boga, i njihove misli i težnje upravljati prema čisto zemaljskim i prolaznim stvarima. Ukoliko mu to uspijeva, čovjek sve više potpada pod njegovu moć i upliće se u njegove mreže.

Gledajući »Revizora«, odmah se možemo složiti sa Setčkareffom koji tvrdi ovo: »Đavao, koga možemo označiti kao glavni lik Gogoljeva djela — isto vrijedi i za »Mrtve duše« i ostala Gogoljeva djela — zna jako dobro koja sredstva mora upotrijebiti za pojedinog čovjeka da bi ga što sigurnije doveo do propasti. A Gogolj u svom djelu ne opisuje samo velike ljude, velika sredstva kao što su pohlepna ljubavna strast, nego i one male ljude koji također imaju svoje male idole. Ljudi su tako plitki i glupi, tako malo naslućuju nešto od one božanske iskre što u svakom prebiva te je đavlu dosta i najmanje sredstvo svakidašnjice da ih uvali u kaljužu zemaljskoga...«

Čičikov, glavni junak »Mrtvih duša«, na koncu svog putovanja priznaje: »On me je upropastio, on triput prokleti! Sotona me zaveo, on bič ljudskoga roda.« Čičikov je po laži i prijevari htio postati bogat, ugledan u društvu, a na koncu mora čuti vrlo oštar prijekor: »U životu se ne radi samo o tjelesnom dobru, zbog kojeg se ljudi svađaju i vratove sijeku, kao da bi mogli ostvariti svoju zemaljsku sreću u ovome životu ne misleći na spas svoje duše. Valja se zamisliti nad odnosom između prolaznog tijela i besmrtne duše. Prestanite misliti na mrtve duše, mislite na svoje žive duše te s Bogom upravite svoj putni štap na druge putove!«

Poznato je, da je Gogolj napisao i drugi dio »Mrtvih duša«, ali je na žalost taj rukopis spalio i lišio nas onoga što je nakon opomene Čičikovu na koncu romana htio dalje reći. No već u prvom dijelu romana uz negativne ljudske strane opisane su i one dobre, na primjer ljubav prema radu što je danas i u kršćanskoj teologiji vrlo suvremeno, jer po radu čovjek sudjeluje sa Stvoriteljem u oblikovanju i usavršavanju stvorenja. »Bog traži od čovjeka« — piše Gogolj — »da poput Njega svud oko sebe stvara dobrobit i sreću.«

Jednog aljkavog i propalog zemljoposjednika Gogolj opominje da djelotvorno Bogu služi: »Bogu je, naime, pošten rad isto tako ugodan kao i molitva. Preuzmite stoga bilo koju dužnost te je ispunjavajte baš kao da bi radili

za Njega a ne za ljude. Pa ako bi morali i vodu crpsti iz rešeta — uvijek mislite da to činite zbog Njega. Već samim tim će se mnogo postići, jer vam neće ostati nimalo vremena da činite zlo, da spiskavate novac kartajući se, da jedete s drugim parazitima i predajete se samo svjetskim užicima.«

A potičući ga na djelo kaže mu i ovo: »Bez pomoći odozgora ne možemo činiti ništa, no krijepi nas i jača molitva. Čovjek se križa i govori: 'Gospode, smiluj mi se!', vesla dalje te stiže na obalu spasa.«

Gogolj u jednom pismu priznaje da je, analizirajući ljudske duše, susreo Krista, u kojem se najprije divio njegovoj ljudskoj mudrosti i nečuvenom poznavanju duša, i tada je tek pred njegovim božanstvom prignuo svoja koljena. Proučavajući ljude zadobio je Krista, kojemu ih je onda nastojao privoditi. U svom djelu »Izabrana mjesta u dopisivanju s prijateljima« Gogolj izriče ovo svoje uvjerenje: »Za nekršćane sada je sve postalo teško, ali za onoga koji u svako djelo i radnju svog života uvodi Krista sve postaje lako.« To je posve logično, jer Krist sam kaže: »Uzmite jaram moj na se i učite od mene, jer sam krotka i ponizna srca. Tako ćete naći pokoj svojim dušama, jer jaram je moj sladak, a moje breme lako« (Mt 11,29-30).

Uvoditi Krista u svoj život i djelovanje znači zapravo prihvatiti njegov jaram, a to onda unosi u život posve novi kvalitet, koji sve čini lakim Gogolj je u to bio uvjeren, a u spomenutom djelu nastoji o tome uvjeriti i svoje prijatelje.

On je priznavao tadašnju rusko-pravoslavnu crkvenu hijerarhiju i postojeći društveni poredak, ali je ipak plemstvo stalno opominjao na dužnost pravednosti i dobrotvornosti. A kad se radilo o poboljšanju društvenih prilika očekivao ga je samo od kršćanskog osjećaja. »Bez ljubavi prema Bogu nitko se ne može spasiti. A teško je ljubiti onoga koga nitko nije vidio — piše on. Krist nam je jedini donio i navijestio tajnu Boga, da nas po ljubavi prema braći učini dionicima ljubavi prema Bogu.«

Gogolj je sve svoje pisanje — a pisao je mnogo — shvatio kao sredstvo kojim će ljudima pokazati put prema Kristu. Njegovo umjetničko stvaranje ne bijaše, dakle, »l'art pour l'art«, ali zbog toga nije ipak ništa izgubilo na umjetničkoj vrijednosti. Štoviše, stvarao je prava umjetnička djela i ušao u red velikih pisaca. On sam kaže: »Usred svijeta ima mnogo stvari koje svima onima što se udaljiše od kršćanstva mogu poslužiti kao stepenice koje vode Kristu. Među njima to može biti i kazalište«, dakle, umjetničko stvaranje.

Romanopisac, novelist, lirik i prozaik, Werner Bergengruen (1892-1964), koji je Gogoljeva »Razmišljanja o božanskoj liturgiji« uvrstio u svoje najomiljenije knjige, rekao je o njima, »da nitko kome to djelo ostane tuđe neće pisca *Mrtvih duša, Revizora, Kabanice* upoznati u svoj njegovoj tragici i veličini.« Najkršćanskije i najduhovnije Gogoljevo djelo, ključ za razumijevanje svih njegovih ostalih djela, najbolji dokaz da se o Gogolju, doista, može govoriti kao o kršćanskom piscu ili kao o velikom kršćaninu koji je stvarao velika literarna djela. Teolog Pavao Evdokimov kaže, da i »silan korijen Dostojevskoga vuče svoju snagu iz Gogoljeva bogatog humusa.« A znamo i za Dostojevskoga također da je bio veliki kršćanin i jedan od najizrazitijih zaljubljenika u Isusa Krista.

Nije mi žao što sam pošao pogledati »R e v i z o r a«. Ta predstava bijaše povod te pođoh u potragu za otkrivanjem Gogolja. Otkrio sam ga, a drugi daleko prije mene, kao dubokog kršćanina, koji je umjetnost znao spojiti s kršćanskim uvjerenjem.

Tomislav MARETIĆ

Treptanja

Crtež

*Sveval tsunami**
nadvijen nad lađicom
susret je s Tobom,

lahor taj prije
udarca beskrajem.

Noćna šetnja

Proleti nebom
meteor; krijesnica
poljem: dva svijeta

što se ne susreću
osim u mojem oku.

Lišće na kiši

Žuti listovi
što pokrivaju pločnik
zrcalo su na

kiši; vjetar odnosi
lica prolaznika.

Iznad vreve

Preko krcatih
stolova tržnice dva
stara trgovca

nešto razgovaraju
iznad meteža ljudi.

Pogled iz tramvaja

Slučajni sudar
djevojke i mladića
na uglu ceste.

Svatko odlazi u svom
pravcu nasmiješen.

Biranje ljepotice ljeta

Čuje se glazba
s terase hotela.
Svezane za mol

jedna do druge plešu
sve brodice u luci.

Nevrijeme

Vjetar na gradskom
smetlištu visoko u
zrak podigao

stup prašine! — Njišu se
cvjetovi kamilice.

Noć

Noć na raskršću.
Žuta svjetla semafora
u svim pravcima

Žmirkaju bez prestanka.
Sama prelazi cestom.

Brusje

Napuštena kuća
već dvadeset ljeta. Grmlje
na prozorima.

U sobi raste drvo i
nikom ploda ne nosi.

*»tsunami — cunami, jap. — veliki val, »sveval« koji nastaje nakon potresa i ruši sve pred sobom, ovdje viđen na jednoj staroj jap. slici.

Ribarice

Složene mreže
na krmi, zgašena svjetla,
čiste kašete.

Nakon probdjete noći
sneno jutro uz rivu.

Smiraj

Svjetlo glisera
što izaziva nemir
starih ladica

sred usnule lučice
više se ne vidi.

Treptanja

Vjetrovita noć.
Gacam po plićacima
kratak: suviše

suviše, suviše
su duboko — zvijezde!

NE ZABORAVITE NA PRET-PLATU!

Od violončelista do opernog prvaka

(Razgovor s Dragom Bernardićem)

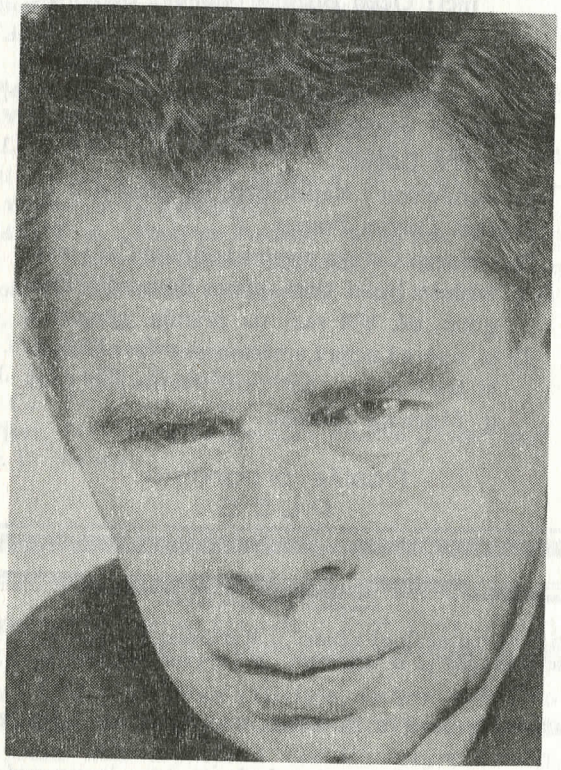

Drago nam je i počašćeni smo, gospodine Bernardiću, što će u našoj reviji biti objavljen razgovor s vama, istaknutim dugogodišnjim prvakom Opere Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu i vrsnim interpretom basovskih uloga u brojnim domaćim i stranim operama. Posebno nas raduje da je do tog razgovora došlo upravo 1987. godine, u kojoj ćete navršiti 75 godina života. Dozvolite stoga da vam prije svega — kao prvi čestitari — u povodu tako lijepog jubileja zaželimo od srca sve najbolje.

Hvala vam na dobrim željama.

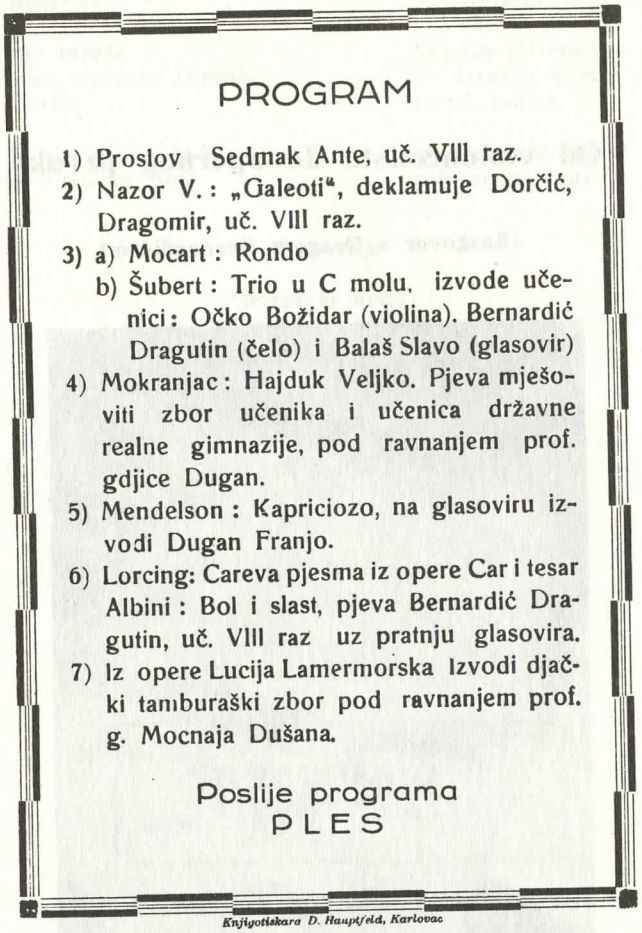

PROGRAM

1) Proslov Sedmak Ante, uč. VIII raz.
2) Nazor V.: „Galeoti", deklamuje Dorčić, Dragomir, uč. VIII raz.
3) a) Mocart: Rondo
   b) Šubert: Trio u C molu, izvode učenici: Očko Božidar (violina). Bernardić Dragutin (čelo) i Balaš Slavo (glasovir)
4) Mokranjac: Hajduk Veljko. Pjeva mješoviti zbor učenika i učenica državne realne gimnazije, pod ravnanjem prof. gdjice Dugan.
5) Mendelson: Kapriciozo, na glasoviru izvodi Dugan Franjo.
6) Lorcing: Careva pjesma iz opere Car i tesar Albini: Bol i slast, pjeva Bernardić Dragutin, uč. VIII raz uz pratnju glasovira.
7) Iz opere Lucija Lamermorska Izvodi djački tamburaški zbor pod ravnanjem prof. g. Mocnaja Dušana.

Poslije programa
PLES

Knjigotiskara D. Haupt'eld, Karlovac

Na gimnazijskoj maturalnoj zabavi u Karlovcu (održanoj 13. XII. 1930) Drago Bernardić nastupio je u instrum. triju (kao vilončelist) i kao solo-pjevač

Vi ste Karlovčanin i s rodnim vas gradom sigurno vežu mnoge uspomene...

Karlovac moga djetinjstva i mladosti bio je pomalo čudesan grad. U njemu se naveliko pjevalo i sviralo. Postojala su tri vrlo aktivna pjevačka društva: »Zora«, »Nada« i »Mladost«. Ja sam bio »mladostaš«. Vodio nas je nezaboravni Boško Gagić. Bavio se i slikarstvom (posjedujem jedan njegov akvarel) a završio je kao bohem u Parizu. Moje je glazbeno školovanje započelo kad sam bio u petom razredu gimnazije. Tada sam u karlovačkoj Muzičkoj školi počeo učiti violončelo a od sedmog razreda i pjevanje. Na gimnazijskoj maturalnoj zabavi izveo sam ariju iz Lortzingova »Cara i tesara«. Moj brat i sestra posjedovali su također »glazbenu žicu«: sestra Anka (koja je završila

PROGRAM:

1) *J. GOTOVAC*: „*Morana*" (finale). Svira orkestar vojne muzike 53. peš. puka pod ravnanjem višeg kapelnika g. Vimera;
2) *A. BORODIN*: „*Serenada četiri kavalira jednoj dami*". Pjeva muški kvartet „Mladosti" (tenor I. U. Miličević, tenor II. T. Sertić, bariton B. Fabijančić, bas D. Bernardić);
3) *R. TAČLIK*: a) „*Oj kupino*"
   b) „*Škripi djeram*"
   Pjeva mješoviti zbor „Nade" pod ravnanjem g. F. Lasića.
4) a) *ANT. DVOŘAK*: *op. 96 F-dur kvartet* (I. stavak)
   b) *GLASUNOV*: „*Quatuor Slave*" (I. stavak). Izvodi Akademski kvartet (violina I. Z. Pintar, violina II. B Očko, viola K. Bernardić i violin-čelo D. Bernardić);
5) *S. JAROV*: a „*Vdolj pa Piterskoj*" (tenor solo T. Sertić)
   b) „*Dojenadcatj razbojnikov*" (Manastirska legenda, bas solo D. Bernardić). Pjeva muški zbor „Mladosti pod ravnanjem g. B. Gagića;
6) a) *Š BINIČKI*; „*Čini ne čini*"
   b) *M. HUBAD*; „*Škrjanček poje*"
   c) *J. CANIĆ*: „*Devet godin tabor bio*".
   Pjeva Prvo hrvatsko pjevačko društvo „Zora" pod ravnanjem g. D. Meisela.

I ovaj Program dobrotvornog koncerta u Zorin-domu svjedoči o sudjelovanju D. Bernardića u karlovačkom glazbenom životu

učiteljsku školu) bila je odlična altistica, nakon nekoliko godina učiteljske službe u Tušiloviću i Ogulinskom Hreljinu posvetila se glazbi te godinama djelovala kao cijenjena članica zagrebačkog opernog zbora i intepretkinja pojedinih solističkih uloga a brat Rudolf (koji je nakon učiteljske škole završio filozofski fakultet) svirao je violinu i violu. Nas smo troje kao đaci živo sudjelovali u karlovačkom kulturnom životu. Brat i ja bili smo — uz Božidara Očka i Zlatka Pintara — članovi tada formiranog gudačkog kvarteta. Izvodili smo poznate kvartete Haydna i Beethovena kao i znameniti Dvořakov »Amerikanski kvartet« (op. 96). Nastupali smo na različitim prigodnim priredbama a svirali smo (1931. g.) i na koncertu što ga je iz Zorin-doma direktno prenosio Radio-Zagreb. U Karlovcu je vrlo intenzivna bila i kazališna amaterska djelatnost (pod vodstvom Hinka Tomašića, Branka Tepavca i Stjepana

Mihalića). Tako je upriličena i izvedba Freudenreichovih »Graničara«. Moja sestra istaknula se na toj predstavi u ulozi sobarice Karoline. Ta uloga sadrži i nekoliko pjevačkih točaka i tu su došle do izražaja i sestrine pjevačke kvalitete. Ja sam tada bio dječak od sedam godina i spomenuta je predstava na mene snažno djelovala a vjerojatno je utjecala i na moj kasniji umjetnički put.

Zanimalo bi nas čuti nešto i o vašim roditeljima...

Otac Ivan, seljački sin iz Belaja, zaposlio se u mladim danima kao »bremzer« na željeznici. Pretpostavljeni uočili su njegovu sposobnost

Braća Bernardići na Kupi u Karlovcu
(Lijevo Drago, desno Rudolf)

i omogućili mu da u Budimpešti (jer su naše željeznice bile u ono vrijeme pod madžarskom upravom) položi potrebne ispite za napredovanje do vlakovođe. Majka Julijana r. Beuk bila je rodom iz Ravne Gore. Naša je obitelj stanovala najprije u Senjskoj ulici na Donjoj Švarči (nezaboravna kupanja na Korani!) a potom na Mažuranićevoj obali: ravno iz kuće silazio sam do svog čamca na Kupi, veslao sam i plivao. No bio sam i oduševljeni gledalac filmova i poklonik filmskih zvijezda. Već kao pučkoškolac, a pogotovu kao đak nižih gimnazijskih razreda, vrlo sam često išao u kino, i to u Zagreb. U Karlovcu je,

naime, tada bilo samo jedno kino (»Edison«) s dosta slabim repertoarom. Imao sam (dijete željezničara!) režijsku kartu i moja putovanja nisu bila skupa. Otac, međutim, nije za njih smio znati i uz majčinu dozvolu mogao sam u zagrebačka kina odlaziti samo kad je on bio u službi. Mnogo sam puta u istom danu gledao i po dva filma. Znao sam sva kina u Zagrebu: »Metropol«, »Apolo«, »Music-hall«, »Olimp«... Nekih se filmova i sad sjećam: »Bagdadski lopov«, »Nibelunzi«, »Robin Hood«, »Fantom Moulina Rougea«, »Put u Santa Fe«, »Bijele sjene«, »Sonny boy«. Do danas sam zapamtio i popratnu glazbu uz neke nijeme filmove, što su je izvodili mali sastavi glazbenika, među kojima je bilo i kasnijih poznatih naših muzičara (npr. Mladen Pozajić). U jednom tadašnjem našem filmskom časopisu objavljivale su se i adrese glasovitih filmskih glumaca, ja sam im pisao i svaki mi je odmah poslao svoju fotografiju s autogramom. Same veličine: Ramon Novarro, Emil Jannings, Adolphe Menjou, Lionel Barrymore, Olga Čehova i dr. Pjesma koju je Al Jolson pjevao u filmu »Sonny boy« smjesta je postala šlager, i kod nas su tiskane njezine note, odmah sam ih nabavio te navedenu pjesmu često za svoje zadovoljstvo pjevao. Kao stariji gimnazijalac putovao sam u Zagreb na važnije koncerte pa sam bio i na Šaljapinovu koncertu u Zagrebačkom zboru dok se još nalazio u Martićevoj ulici (gdje su se koncerti održavali sve do 1936. g.). Veliki ovaj svjetski basist u toj je prilici maknuo sag na kojem je trebao stajati. Nije to, međutim, kao što mnogi misle, učinio radi akustike, nego da dobije čvršće uporište. Šaljapina sam kasnije slušao (s galerije) i u Operi. Prisustvovao sam i pijanističkom koncertu Sergeja Prokofjeva u Glazbenom zavodu.

Vratimo se sada nastavku vašeg glazbenog školovanja.

Nakon gimnazijske mature u Karlovcu upisao sam u akademskoj godini 1931/32. »čistu filozofiju« na zagrebačkom Filozofskom fakultetu (no taj sam studij nakon prve godine napustio), završio sam paralelno srednju muzičku školu i na Muzičkoj akademiji u Zagrebu počeo studirati pjevanje i violončelo. S tim sam instrumentom, međutim, poslije druge godine prekinuo: profesor me je svojom metodom do te mjere iznervirao da mi nije preostalo nikakvo drugo rješenje. Prve dvije godine studija bio sam »vlakaš«: putovao sam svakodnevno na relaciji Karlovac—Zagreb i obratno. 1933. godine moji su se preselili u Zagreb i tada mi je bilo mnogo lakše (premda smo se prve dvije godine gnjavili kao podstanari). Pjevanje sam diplomirao s odličnim uspjehom i dobio nagradu od 1.000 dinara. Taj je novac Akademiji poklonio, namijenivši ga najboljem diplomcu, violinist Zlatko Baloković. Unatoč takvu uspjehu s nastavom na Akademiji nisam bio zadovoljan. Došavši na studij imao sam kompletan glas (u dubini i visini), no kasnije sam osjetio kao da mi je nešto od toga oduzeto: u visinama mi je uzmanjkalo glasa. Otišao sam stoga 1938. g. u Trst popularnom pjevačkom pedagogu Vittoriju Bevilacqui (njegovi su đaci bili i Marijana Radev, Liga Doroghy i Zlatko Šir), podučavao me je godinu dana i svojom me je metodom doveo do ispravne pjevačke tehnike, utemeljene na belcantu. Prošlo je ipak nešto vremena dok sam definitivno prihva-

Poslovnica za kulturno - umjetničke priredbe, Zagreb
Godina 1951. — XXV.

DVORANA
HRV. GLAZBENOG ZAVODA

PONEDJELJAK, 5. II. 1951
POČETAK U 20 SATI

KONCERT

Drago BERNARDIĆ
bas

Božidar K U N C, klavir

P R O G R A M:

Cl. MONTEVERDI: (1567-1643)	Arija iz prologa operi „Il ritorno d' Ulisse"
A. SCARLATTI: (1670-1736)	Arietta
H. WOLF: (1860-1903)	Tri pjesme na tekst Michelangela a.) Ja često mislim b.) Svaki život mora prestat c) Zar moja duša ćuti
Cl. DEBUSSY:	Vrijetak
„	Vrtovi u kiši . . . B. Kunc, klavir
M. RAVEL:	Don Quichotte a Dulcinée a) Romantična pjesma b) Epska pjesma c) Napitnica
L. M. ŠKERJANC:	Početak pod goro
„	Vizija
B. KUNC:	Smrt karnevala
„	Zima
B. PAPANDOPULO:	Kontradanca
B. KUNC:	Capriccio . . . . . B. Kunc, klavir
M. TAJČEVIĆ:	TRI MEĐIMURSKE PJESME PO ŽGANCU Šetal sem se Zapopevaj Maro Ki su dečki

Klavir: BLÜTHNER

Program koncerta Drage Bernardića i Božidara Kunca

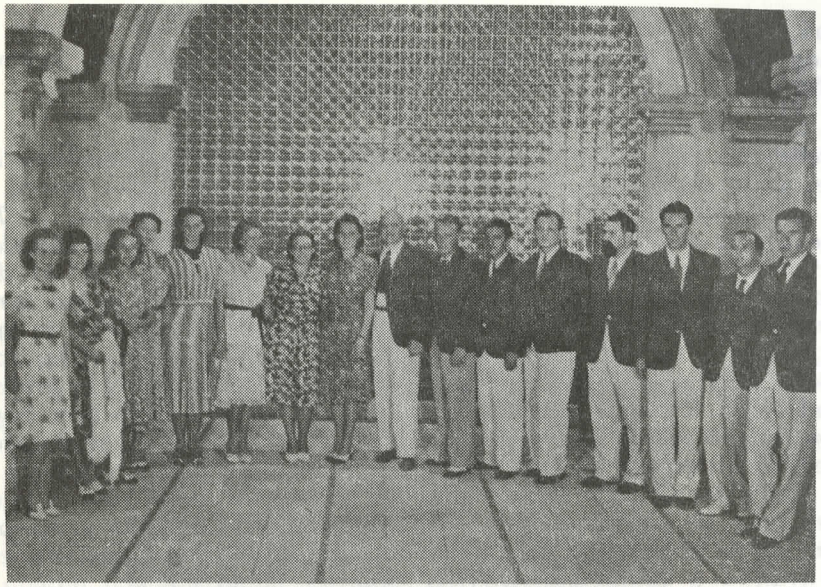

Zagrebački madrigalisti u Dubrovniku 1938. g.
(Posljednji zdesna Drago Bernardić, do njega Mladen Pozajić)

tio i primijenio takav način pjevanja. A što je belcanto — o tome sada ne bismo mogli govoriti jer je to vrlo opširna tema.

Kada ste i gdje počeli javno nastupati?

Ako izuzmemo moje đačke nastupe u Karlovcu — kao student, negdje potkraj 1932. ili na početku 1933. godine. Bile su to solističke izvedbe stilskih programa na Radio-Zagrebu, uz klavirsku pratnju prof. Miroslava Špilera. Čestito su me honorirali: 200 dinara po nastupu. Kasnije sam, na poziv dirigenta Mladena Pozajića, postao članom Zagrebačkih madrigalista (tu su pjevali npr. Liga Doroghy, Viktor Benković, Matija Kuftinec...). Nastupali smo na koncertima uživo i preko Radija. U tom sam ansamblu pjevao nekoliko godina pa sam i za svog boravka na usavršavanju u Trstu »skočio« jednom zgodom u Zagreb da nastupim kao solist na madrigalističkom koncertu u okviru abonomana. Kritičar Juraj Stahuljak napisao je tada kako se očito osjeća da mi Italija pomaže u mom pjevačkom razvoju. Moram svakako naglasiti i to da kao koncertni pjevač mnogo dugujem pedagoškim metodama Mladena Pozajića. I kasnije sam — uz rad u Operi — gajio i koncertno pjevanje. U Zagrebu, Karlovcu i mnogim drugim našim gradovima priredio sam niz solističkih koncerata, među kojima na prvom mjestu spominjem onaj uz klavirsku pratnju i solističko sudjelovanje Božidara Kunca. Često me je na klaviru pratio i naš renomirani pijanist Petar Dumičić. Nastupao sam i sa Zagrebačkom filharmonijom i Radio-orkestrom (Mozartov »Requiem«, Händelov »Messiah«, zatim »Oedipus rex« Stravinskoga, Honeggerova »Jeanne d'Arc« i »An-

tigona«, Brucknerov »Te Deum«, »Balkanska simfonija« Stolzera Slavenskog, Šostakovičevih »Šest pjesama za bas i orkestar«, koncertna izvedba prvog čina Wagnerove »Walküre«).

A vaši kazališni počeci?

Debitirao sam u zagrebačkom Hrvatskom narodnom kazalištu 1938. godine, prije odlaska u Trst. Pjevao sam — honorarno — priora Firmina u »Medvedgradskoj kraljici« Luje Šafraneka Kavića. Iz Trsta sam se vratio u Zagreb 1. rujna 1939 — na dan Hitlerova napada na Poljsku. Već u studenom morao sam u vojsku: đački rok od devet mjeseci odslužio sam u Goraždu. Nakon povratka kući nadao sam se angažmanu, no u Zagrebu nisam ga mogao dobiti. Zagrebačka je opera, naime, imala u to vrijeme tri sjajna basista: Aleksandra Griffa, Josipa Križaja i Marijana Rusa. Na moju sreću u sezoni 1940/41. proradilo je obnovljeno Hrvatsko narodno kazalište u Splitu i tamo sam angažiran. Intendant je bio Ivo Tijardović a direktor Opere Oskar Jozefović. Za svečano otvorenje spremao se Zajčev »Nikola Šubić Zrinjski« i meni je dodijeljena uloga Sulejmana. Na premijeri tu je ulogu pjevao ugledni gost iz Zagreba Josip Križaj. Trebao je pjevati i na prvoj reprizi, ali je toga dana bio indisponiran. Kako se u kazalištu znalo da se hranim u Getu kod »Dobrog kuhara«, tamo me kod objeda našao direktor Jozefović. Saopćio mi je da ću te večeri ja nastupiti u velikoj i teškoj ulozi Sulejmana. Križaj je čitav prvi čin bio na pozornici iza kulisa i nakon predstave srdačno mi je čestitao. Na tim je izvedbama splitskog »Zrinjskog« gostovala i zagrebačka sopranistica Nada Tončić. Režirao je Marko Vušković. U ožujku 1941. dobio sam poziv za vojsku. Javiti sam se morao u Zagreb. Premda sam »po stru-

Sam i Tom u osječkom »Krabuljnom plesu«
(Lijevo Milan Stagljar, desno Drago Bernardić)

Drago Bernardić kao Ivan Susanjin u istoimenoj Glinkinoj operi

ci« bio pješak, uvrstiše me u protuavionsku četu na Borongaju. Navečer 6. travnja naređen nam je »pokret« prema Pakracu. Tamo smo kopali rovove i čekali dalja »naređenja«. Kako ih nije bilo, krenuli smo samoinicijativno put Zagreba. Bili smo motorizirani. Mimoišli smo se s Nijemcima. Došavši u Zagreb smješteni smo u Zagrebački zbor (današnji Studentski centar), predali smo oružje i — svatko svojoj kući. Uskoro zatim splitsko me Kazalište pozvalo natrag. »Zrinjskoga« nismo više davali. Pripremili smo i izvodili Verdijevu »Traviatu«. Na kraju sezone Kazalište se — uslijed talijanske okupacije — raspalo i ja sam se vratio u Zagreb. Kako je lička pruga bila razorena, putovao sam brodom do Rijeke a dalje vlakom. Zimi te godine (1941) pozvan sam u upravu zagrebačkog HNK. Na moje iznenađenje intendantova tajnica pružila mi je poziv za vojsku. Nisam ga htio primiti. Odmah nakon toga stupio sam u kontakt s Osječkom operom. Dobio sam angažman i u Osijeku sam ostao od siječnja 1941. do ljeta 1943. Tada me je Jakov Gotovac pozvao u Zagreb, gdje sam kao audiciju pjevao Sulejmana na predstavi »Zrinjskog«, bio sam angažiran i sve do 1973. g. djelovao kao član Opere u Zagrebu. Te sam godine otišao u mirovinu. Osjetio sam da su me »stavili na stranu« pa jer sam — po beneficiranom stažu — stekao pravo na umirovljenje, tim sam se pravom i poslužio.

U svojoj plodnoj 35-godišnjoj opernoj karijeri kreirali ste čitavu galeriju likova. Koji su vam bili najdraži i najuspjeliji?

Po dolasku na zagrebačku opernu scenu 1943. godine odmah sam

se »uklopio« u repertoar. Najprije sam pjevao Alvisea u »Giocondi« a onda su slijedile brojne druge velike uloge. Basovske su role većinom statične i dostojanstvene (kraljevi, odličnici, svećenici itd.), no ja sam više volio žive, karakterne i komične uloge. Od vrlo različitih likova koje sam interpretirao evo tek nekih: Geronimo u »Tajnom braku«, Leporello u »Don Giovaniju«, Raimondo u »Luciji di Lammermoor«, Rocco u »Fideliju«, Ferrando u »Trubaduru«, Lodovico u »Otellu«, Daland u »Ukletom Holandezu«, grof des Grieux u Massenetovoj »Manon Lescaut«, varjaški gost u »Sadku«, Pimen u »Borisu Godunovu«, kralj Arkel (»Pelleas i Melisanda«), Canciano (»Četiri grubijana«), Ku-

Sergej Prokofjev: »Vjenčanje u samostanu«
(S desna na lijevo: Drago Bernardić, Ivan Francl, Noni Žunec, Zvonimir Prelčec)

tuzov (»Rat i mir«), kralj Tref (»Zaljubljen u tri naranče«), Kolatin (»Otmica Lukrecije«), Swalow (»Peter Grimes«), majstor Panj (»San ljetne noći«), Trulove (»Život razvratnika«), Sveslav (»Porin«), gazda Marko (»Ero s onoga svijeta«), kapetan Frano (»Ekvinocij«) itd. Bilo je i kuriozuma, kakav se npr. dogodio na gostovanju naše opere u Napulju. Izvodili smo »Katarinu Izmailovu« i ja sam u jednoj te istoj predstavi nastupio u dvije uloge: kao svećenik i kao prvi kažnjenik. Ta se dva lika, naime, ne pojavljuju nikad u istom prizoru. Posebno mi je drago što sam pjevao i u operama svojih kolega iz studentskih dana na Muzičkoj akademiji: Stjepana Šuleka (»Koriolan« i »Oluja«)

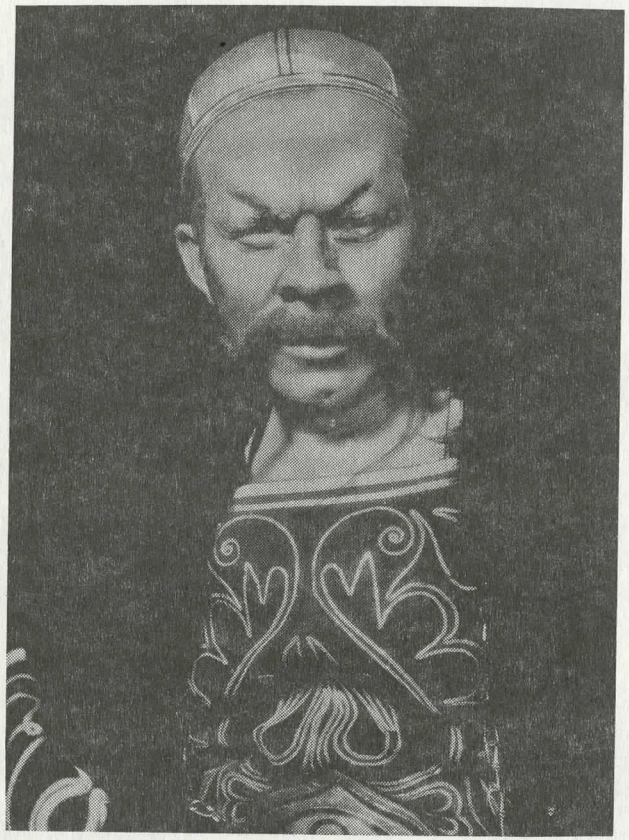

Drago Bernardić kao kan Končak u »Knezu Igoru«

i Ive Lhotke Kalinskog (»Pomet — meštar od ženidbe« i »Matija Gubec«).

Neki smatraju da vam je najbolja kreacija filozof Collin u operi »La Bohème«.

Ja ne mislim tako, ali taj mi je lik zaista vrlo drag. Njegove riječi (u poznatoj ariji starom kaputu): »Nikad nisi krivio kičmu pred bogatim i moćnim« — moja su životna deviza.

Mnogo ste i često gostovali izvan Zagreba...

I sa Zagrebačkom operom i kao pojedinac. Nastupao sam tako u pulskoj Areni, na Dubrovačkim ljetnim igrama (tvrđave Revelin i Lovrjenac, park Gradac), na splitskom Peristilu, na ljetnim pozornicama u Opatiji i Hvaru, zatim u kazalištima Osijeka, Rijeke, Splita, Maribora, Ljubljane, Beograda, Novog Sada, Subotice i Skoplja. Sudjelovao sam i na gostovanjima zagrebačkog opernog ansambla u Engleskoj, Francuskoj, Italiji, Austriji, obje Njemačke, Grčkoj, Češkoj i u Japanu a individualno sam gostovao na Festivalu u Glindebourneu kao

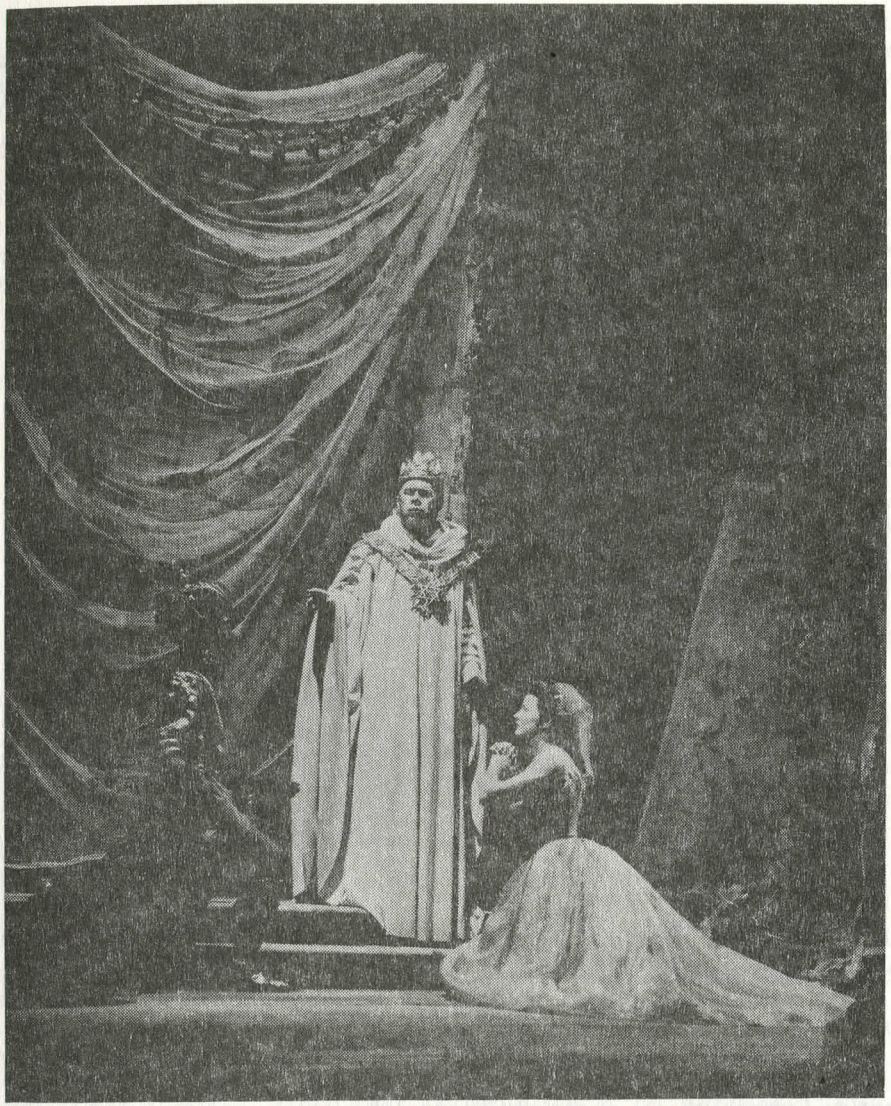

Mozartova »Čarobna frula« na Festivalu u Glindebourneu
(Sarastro — Drago Bernardić, Pamina — Pilar Lorengar)

Sarastro u »Čarobnoj fruli« (na četiri predstave), zatim u Bukureštu kao Ramfis u »Aidi«, u Temišvaru kao don Basilio u »Seviljskom brijaču«, u Cluzu kao Mefisto u »Faustu« i u Frankfurtu kao Sparafucile u »Rigolettu«. U inozemstvu sam nastupao i kao koncertni pjevač: s Nadom Puttar-Gold u bukureštanskoj Dvorani »Enescu« i na turneji po Poljskoj s pijanistom Fredom Došekom.

Inozemni su kritičari vrlo pozitivno pisali o vašim pjevačkim i glumačkim sposobnostima. Navest ću samo dva-tri odlomka iz osvrta londonskih novina i časopisa na vašu interpretaciju kana Končaka prilikom gostovanja Opere HNK s Borodinovim »Knezom Igorom«. Tako je npr. »Times« od 25. I. 1955. nazvao vaš glas izuzetnim i dodao: »Bijaše to glas reskiji od Šaljapinova, pun snage i kvalitetan a pjevač visok i lijepe pojave...« A »Sunday Times« od 30. I. iste godine kaže pak da su ostali pjevači »bili nadmašeni basom Drage Bernardića« te nastavlja: »Istovremeno raskošan i rafiniran, vibrantan a opet besprijekorno siguran u postavi taj je glas očaravao.« Časopis »Opera Diary« naziva vašu kreaciju kana Končaka iznimnim događajem a vas divom »koji posjeduje onaj dubok, taman slavenski glas« i izvođačem kojega bi »čovjek rado ponovno slušao«.

Na meni se, moram to reći, obistinila stara poznata izreka: »Nemo propheta in patria.« Na početku svoje karijere bio sam u manjem dijelu domaće kritike donekle podcijenjen. Tek kad su naše novine prenijele strane napise o kvaliteti moga udjela na gostovanjima Opere HNK u Engleskoj, Francuskoj i Italiji, bio sam i u Zagrebu definitivno

S gostovanja u Bukureštu
(Drago Bernardić i Nada Puttar-Gold nakon izvedbe »Aide«)

»otkriven« i priznat. Otada u domaćem tisku nije više bilo negativnih kritika o mojim nastupima.

Među brojnim vašim partnerima bilo je i slavnih svjetskih pjevača.

Nisam sistematičan i nemam mnogo tiskanih programa za pojedine predstave. Nekih stranih umjetnika s kojima sam nastupio više se i ne sjećam. Ipak pamtim Georgea Londona kad je — na vrhuncu svoga umijeća — gostovao u Zagrebu u naslovnoj ulozi »Don Giovannija« (ja sam pjevao Leporella), zatim Kima Borga (također u »Don Giovanniju«), Eleonor Steber (Margareta u »Faustu« — ja sam bio Mefisto), Rolanda Paneraia (Figaro u »Seviljskom brijaču« — pjevao sam tom zgodom don Basilija). Ovdje bih spomenuo i nezaboravne susrete s dvojicom velikih kompozitora našeg stoljeća: Dmitrijem Šostakovičem i Benjaminom Brittenom. S njima sam se upoznao kad su u Zagreb, odnosno u Dubrovnik došli na naše premijere svojih opera. Britten je u Dubrovniku čak održao s nama (ansamblom Zagrebačke opere) jedan pokus za svoju »Lukreciju«. Kad god imam priliku, vrlo rado slušam Šostakovičevu i Brittenovu glazbu.

Kompletan operni pjevač mora biti i dobar glumac. Gdje ste učili glumu?

U vrijeme moga školovanja nije studija glume na zagrebačkoj Muzičkoj akademiji uopće bilo. Kao glumac bio sam isprva malo ukočen i nesnalažljiv. No malo pomalo počeo sam se opuštati i nastojao sam što bolje »ući« u lik koji predstavljam. Nakon izvjesnog vremena uspio sam do te mjere da su kritičari moje interpretacije smatrali kompletnim kreacijama. Za razvoj pjevača glumca vrlo je važan režiser. On ne bi smio interpreta čvrsto fiksiranim koracima i gestama ukrutiti, nego bi ga morao potaknuti da sam — na osnovi vlastite ličnosti i životne filozofije — nađe put do lika koji kreira. Želim spomenuti dva odlična režisera koji su s pjevačima uglavnom tako radili: Vladu Habuneka i Kostu Spaića. U njihovim režijama postigao sam najveće svoje uspjehe. U pogledu glume nikad nisam bio s ulogom posve »gotov«. Na svakoj sam predstavi dodavao kakav novi detalj, nadopunjajući i nijansirajući tako dotični lik. Skladatelj Jakov Gotovac uočio je tu moju osobinu i spomenuo je u pismu kojim mi je čestitao 35-godišnjicu umjetničkog rada. Operni pjevač mora, naravno, prostudirati prilike vremena u kojem se radnja zbiva, poznate karakteristike povijesnih ličnosti itd.

Što je u karijeri opernog pjevača lijepo i nezaboravno, a što teško i mučno?

Za pjevača je istinsko zadovoljstvo kad nakon otpjevane velike, istaknure arije osjeti da ga je publika prihvatila. Tada u znak priznanja odjekne aplauz i pjevaču je kao da je zavladao prostorom i ljudima. U trenucima glasovne dispozicije pjevač rado dolazi na predstavu, siguran da će sve teći glatko, kao u igri. Najteži, upravo strašni časovi u pjevačevu životu nastaju onda kad u izvjesnoj — manjoj ili većoj — indispoziciji m o r a nastupiti jer nema drugog izlaza: nema alternacije niti zamjene. Takva me muka zadesila uoči izvedbe Mozartova »Don Giovannija« prilikom gostovanja slavnog Georgea Londona u Zagrebu. Nakon izvršenih pokusa bio sam dan prije predstave promukao, ostao sam sasvim bez glasa. Tu noć zaista sam teško proživio. Ondašnji kazališni liječnik Rudolf Milanović (zvan u krugovima opernih pjevača doktor Miracle — prema liku iz »Hoffmannovih priča«) davao mi je injekcije (tko zna šta je sve u njih »smiješao«!). Nakon prve injekcije čitav dan nisam pokušavao pjevati. Neposredno prije predstave primio sam još jednu injekciju i popio nekakav prašak.

JAKOV GOTOVAC
Z A G R E B
Pierottijeva ul.4/II.
Tel.440482

ZAGREB,4.listopada 1970.

Dragi druže Bernardiću,

iskreno žaleći da mi moje fizičke nevolje ne dopuštaju,da prisustvujem osobno Vašoj proslavi zaslužnog i nesebičnog 35-godišnjeg umjetničkog rada na polju naše obljubljene operne umjetnosti,činim-evo-sa ovo par mojih redaka!

Osim što sam sa Vama uvijek kao Vaš operni kolega sretno i bez zapreka sarađivao u zajedničkom kazališnom radu,gojim prema Vama posebnu zahvalnost kao kreatoru nekoliko značajnih uloga u mojim opernim djelima,koje su doživljavale svoje praizvedbe na sceni Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu.-

Napominjem Vašu kreaciju strogog oca NJEGOVANA u"Morani",starog kamenara TOME u"Kameniku",dostojanstvenog kneza IVANA GOJASALIĆA"u"Mili Gojsalića",starješinu TEMEJA u "Dalmaro",i na kraju kao najznačajniju Vašu kreaciju,ulogu gazda MARKA u operi"ERO S ONOGA SVIJETA",koju ste Vi uvijek sa uspjehom i suvereno donašali na scenu punih 150 puta,i neprekidno razrađivali i dotjeravali do minucijoznih detalja.-I zato Vam od srca hvala!

Čestitajući Vam ovim putem Vaš jubilej,želim Vam da još dugo godina doprinašate umjetničkoj izgradnji naše Hrvatske opere Vašim pjevačkim kreacijama,a uzput želim da što prije doživim praizvedbu moje najnovije opere-oratorija"PETAR SVAČIĆ",u kojoj bih Vas želio vidjeti i čuti u ulozi bana ZARUBE,koju sam ulogu u svojim mislima i željama upravo Vama namijenio!

Mnogo sreće i sve dobro u Vašem zašlužnom životu želi Vam

odani

Jakov Gotovac

skladatelj

Čestitka Jakova Gotovca Dragi Brnardiću

Predstava je prošla odlično, bio sam potpuno »pri glasu« i na ariju Leporella dobio velik aplauz. Poslije predstave opet je nastupila promuklost i morao sam se četrnaest dana liječiti. Sličnih sam slučajeva i inače doživio. U našem poslu bude i veselih, komičnih zgoda. Sjećam se tako jedne predstave »Matije Gupca« Ive Lhotke Kalinskog. U drugom činu na sceni su gotovo svi solisti. Dvorjanina Svraku pjevao je Milan Šepec. Dolazeći s pismom u ruci otpjevao je krivo: »Kmeti su prodrli u dvor« — a trebao je reći: »Stiglo je pismo presvijetlog cara«. Uvidjevši da je pogriješio dodao je: »I pismo je stiglo«. Josip Križaj (kao Tahi), primajući pismo okrenut publici leđima, na to će parlando: »A je!« Predao je zatim pismo meni (Alapiću) na čitanje. Spomenuta improvizirana Križajeva upadica izazvala je kod mene smijeh i pismo sam — uza smijeh čitavog ansambla — jedva pročitao. Drugi dan uprava nas je pozvala na odgovornost jer da smo podcijenili publiku. A predstava je k tome bila za Armiju! Kad smo ispripovjedili što se dogodilo, istraga je završila sveopćim smijehom. I na jednom radio-koncertu Zagrebačkih madrigalista nešto nas je zasmijalo, no ipak smo i dalje pjevali te »doveli« madrigal sretno do kraja.

Mladi se pjevači ugledaju ponekad u kojeg starijeg i glasovitog kolegu. Jeste li i vi kao pjevač početnik imali kakav uzor?

Nikad nisam pokušavao imitirati nijednog pjevača. To je pogubno i u tehničkom pogledu. No na svoj način bio mi je uzorom izvrstan pjevač i glumac Josip Križaj, koji je do danas ostao nenadmašen naš basist.

A mlađe, suvremene naše basovske »snage«?

Od aktivnih naših basista držim da je najsnažniji i najbolji Franjo Petrušanec. Kad je s mnogih strana dobivao pozive da nastudira pojedine uloge i ode na angažman, savjetovao sam mu da se odazove jer će se tako dokraja usavršiti. Šteta je i žao mi je što me nije poslušao.

Vaš je glas, koliko znam, snimljen na ploče i ostat će sačuvan.

Da. Pjevao sam u »Eri«, »Zrinjskom«, »Porinu« i »Ekvinociju« kad su te opere snimane. Moj glas »uzet« je i za televizijsku prezentaciju »Ere«.

Uz vašu 75-godišnjicu života željeli bismo spomenuti i nagrade, odnosno priznanja što ste ih dobili za svoj umjetnički rad.

Bilo ih je podosta. 1949. g.: Nagrada Savezne vlade za ulogu Ivana Susanjina u istoimenoj operi; 1959: Nagrada »Milka Trnina« za ulogu Mendoze u »Vjenčanju u samostanu«; 1963: ista nagrada za ulogu kralja Filipa u »Don Carlosu« i Nagrada grada Zagreba također za tu ulogu kao i za ulogu Sulejmana u »Zrinjskom«; 1973: Svibanjska nagrada grada Karlovca u povodu 35-godišnjice moga umjetničkog rada. Dobitnik sam i Povelje za životno djelo Udruženja muzičkih umjetnika Hrvatske i Saveza muzičkih umjetnika Jugoslavije i počasni sam član Hrvatskog glazbenog zavoda. Htio bih ipak kazati da nisam prevelik pristalica nagrada. One više služe publici, koja prema njima vrednuje umjetnike. Koliko je, međutim, velikih umjetničkih ostvarenja a da njihovi stvaraoci nikad nisu bili nagrađeni! Tko uopće može objektivno odrediti koga nagraditi, a koga ne?

S Lovrom Matačićem pred hotelom u Tokiju

Dozvolite da vas upitam i ovo: mnogo ste godina proveli u Zagrebačkoj operi i kako biste okarakterizirali pojedine faze njezina života u tom vremenu?

Zagrebačka je opera prije rata u stopu pratila europska operna zbivanja. Odmah poslije rata zaslugom direktora Sachsa repertoar je bio raznolik i svestran. Davale su se romantične kao i klasične opere, ali i djela najsuvremenije europske produkcije. Tako je, primjerice, naša premijera »Života razvratnika« izvedena svega godinu dana poslije praizvedbe u Veneciji. Ta je tendencija nastavljena i za direktorovanja Mladena Bašića, Ive Vuljevića i Nikše Bareze. U kratkom razmaku izvedene su opere B. Brittena (»Otmica Lukrecije«, »Peter Grimes«, »San ljetne noći«), S. Prokofjeva (»Vjenčanje u samostanu«, »Rat i mir«, »Zaljubljen u tri naranče«) i mnoga domaća suvremena djela (npr. Kelemenov »Novi stanar«). Nakon toga nastupio je dug period bez ijednog djela ovakvog tipa. Sada su na zagrebačkom opernom repertoaru »Nabucco«, »Macbet«, »Norma« i još nekoliko standardnih opera. Publika doduše na tim predstavama puni teatar, no mogu li isključivo takva djela činiti repertoar Opere Hrvatskog narodnog kazališta?

Smijem li vas na kraju zamoliti da nabrojite deset opera koje su vam najmilije?

Rado ću vam ih izdiktirati: »Don Giovanni« i »Figarov pir« W. A. Mozarta, »Otello« G. Verdija, »Majstori pjevači« R. Wagnera, »Boris Godunov« M. P. Musorgskog, »Pelleas i Melisanda« C. Debussyja,

»Wozzeck« A. Berga, »Saloma« R. Straussa, »Katarina Izmailova« D. Šostakoviča i »Peter Grimes« B. Brittena.

Želite li možda — nevezani pitanjima — još nešto kazati?

Bit će to nekoliko riječi o maestru Milanu Sachsu, prvom poslijeratnom direktoru Zagrebačke opere. Tada sam pod njegovom dirigentskom rukom »ulazio« u veliki repertoar (Susanjin, Pimen, Leporello, Končak i dr.). Bio je izvanredan muzičar i dirigent a iznad svega pedagog. S njim nastudirana rola ostala je pjevaču za čitav život. Znao je, doduše, katkada biti i pretjerano oštar pa su neke pjevačice zbog toga čak i plakale. Mislim da je razlog toj njegovoj oštrini bila bojazan za uspjeh predstave. Imao sam, osim toga, dojam da je Sachs bio tip uplašenog čovjeka, koji je to svoje svojstvo prikrivao strogošću i oštrinom. Na premijerama mogla se kod njega ponekad primijetiti trema.

Zahvalujući vam, štovani gospodine Bernardiću, na ovom ugodnom razgovoru (koji osim dosad nepoznatih podataka o vašem životu i radu sadrži i nekoliko vrlo zanimljivih općih napomena u opernoj glumi, režiji, repertoaru itd.) kao i na nezaobilaznom vašem prinosu hrvatskoj opernoj umjetnosti — činimo to ne samo u ime redakcije ovog časopisa nego (uvjereni smo) i u ime svih poklonika vašeg umijeća, dugogodišnje vaše vjerne publike, koja se uvijek rado sjeća časova istinske radosti što ste joj ih tako obilno darivali voluminoznim svojim glasom i uzornim pjevačkim i glumačkim interpretacijama.

Razgovarao: **Mirko Petravić**

KNJIŽEVNE VEČERI HKD-a

11. XII. 1986. — prof. Svevlad Slamnig: Život i djelo Augusta Đarmatija
18. XII. 1986. — g. Željko Voborski: Hrvatski književni jezik
5. II. 1987. — Poezija dr. Đuke Marića
12. II. 1987 — Slaviček-Taritaš-Ivaštinović: Sokačevo lirsko trajanje
26. II. 1987. — Neven Jurica: Književno djelo dr. Ljubomira Marakovića (prigodom 100. obljetnice rođenja)

Ante JAKŠIĆ

Ptica i njen pjev

Nisam je vidio, ali u meni se javi
njen pjev i svega me opčini.
lijep je vrt, lijepa su i stabla,
sve mi se tajanstvenim čini.

Koliko je ljepote u njenom glasu da zaboravim što me boli
i da me susreću ljudi sa svojom tugom.
Zaboravim i vrijeme, koje ne postoji,
i sav sam prodahnut začaranim lugom.

I slušao bih taj pjev u dubini noći,
ili kako me negdje s grane privlači,
pa bih se obradovao mjesecu nad ravnicom
iz koje dozrijevanje plodova zrači.

Ali kada se probudim i zaželim
da tu pjesmu zapišem i zadržim za se,
odjednom shvatim da se ptica ne javlja,
da se njene pjesme u našoj stvarnosti gase.

I ne mogu, ne mogu da se s tim pomirim,
teško mi je bez ptice i njezina pjeva
i dalje je, dalje stalno tražim,
a sve teža me tama zaodijeva.

Albert POGAČIĆ

Pred zorju

Vsaki grm se spomina
Cvet se vsaki smeje
Srećno jutro pa želi
Vsaka tica z veje

A veter vse miluje
I rosu i travu
Tuj se samo doživi
Onu sreću pravu

Trava se je prignula
Pod rosom zaspala
Pa pred zorju ju budi
Jena tica mala

A megle se zdižeju
Potok htel bi vujti
A iz sela kokote
Tak je lepe čujti

Vsaki grm se spomina
I poveda svoje
A tiček pa veselo
Vsaki svoju poje.

A.V. MIHIČIĆ

Uvijek isto

Zašto pišem?
Jer moram, jer hoću da dišem,
jer želim oblake s neba
i bore s lica da brišem,
jer želim da se na ritmu muzike
u zraku,
u mraku,
nad zvijezdama
kao slutnja na niti oblaka njišem.
Pišem jer pišem,
jer nečem svjetlijem i čistijem težim
i višem:
želim da, kao što pčela iz cvijeta
tako i ja iz ljubavi, besmrtnost sišem.
Eto, zato ja pišem.

Marija BUKOVAC

Akordi tuge

Nek bole tvoji zvuci,
oni u sebi utjehu nose,
Ne živi sreća u veselju,
ni u radosti uvijek nije.
A gdje je onda,
gdje svoje gnijezdo vije?
Ona je u nama,
ponekad i u tuzi se krije.

Nek nose te radosni zvuci,
u modre visine,
ali neka te vrate
baršunastom zvuku,
što srce boli, ali bodri,
za veća djela.
Kroz jaču buru, brod sretnije
pristaje u luku.

Mišljenja i reagiranja

Nakon »Zimske bilješke«

Drago mi je da je pisac članka »Nekoliko podataka o našem jeziku iz arhiva Dubrovačke Republike« odgovorio na moj osvrt, jer je riječ o zanimljivoj i znamenitoj temi. Na žalost, moram kazati kako njegov odgovor ne vodi u razgovor. Pisac, naime, ne odgovara na meritum moga osvrta, nego nastoji potvrditi apsolutnost svog istraživanja, prikupljanja i organiziranja podataka u isključivosti. Tako se ne može pridonijeti raspravi nego samo zaoštrenosti i krajnjoj polariziranosti gledišta uz, dakako, osobne invektive. Vjerujem da su čitatelji »Marulića« pozorno pročitali kako moj osvrt tako i piščev odgovor te da su sami proniknuli u bit prijepora. Stoga ću ukratko upozoriti na mjesta gdje pisac mimoilazi srž moga osvrta.

On kaže kako »od sedamdeset podataka o jeziku osporavam nekoliko bez osnova«. Osvrt sam, pak, pisao proti njegovoj isključivosti i istaknuo potrebu specijalističkog istraživanja i interpretacije »upotrebe r a z l i č i t i h naziva za narodni jezik starih Dubrovčana«. Također sam poželio stručan osvrt na njegov članak, budući da ni on ni ja nismo filolozi.

Pisac tvrdi kako mene buni »srpsko okruženje« Dubrovnika. To »opšte mesto iz naše istorije« ne može nikoga zbuniti, jer je svima jasno što sam i napisao — kako valja razlikovati srednjovjekovni srpski državni teritorij u stanovitom razdoblju od srpskoga narodnog područja. Ako pisac misli da je Dubrovnik u prošlosti bio okružen kompaktnom srpskom narodnom masom, slobodno mu budi, ali takvo neutemeljeno mišljenje ne može biti razlogom da izvrne moju rečenicu. Narodnosni razvitak dubrovačkoga zaleđa nipošto nije jednostavan i tako idilično jednoznačan kako bi naš pisac želio.

Što se tiče riječi Sclavus, pisac ne pobija ono što sam rekao, tj. kako »nije točno da riječi Sclavonia i Sclavus znače i s k l j u č i v o Srbiju i Srbina« nego da su se upotrebljavale »za znatno šire područje koje je obuhvaćalo i hrvatske zemlje«. On također kaže kako ja vjerujem da »ilirski nije sinonim za srpski« te ponavlja da su »slovenski, ilirski i srpski sinonimi«. Ja sam upozorio da on tvrdi kako su »slavenski, ilirski, raški, rašanski, možda i bosanski te dubrovački i s k l j u č i v o sinonimi za srpski jezik« te da je on »različnost naziva proizvoljno upotrijebio i protumačio kako njemu odgovara, jer je mogao uzeti u obzir veoma argumentiranu sinonimnost pridjeva slovinski, ilirski i hrvatski, barem, recimo, iz obzira prema Dubrovčaninu i leksikografu Stulliju«. Na to, dakako, nije odgovorio, ali je zato opet i dosljedno izvrtao moje rečenice izbjegavajući bit i smisao osvrta.

Tako je i s piščevim odgovorom o pitanju značenja riječi caracter i problemu naziva i djelovanja kancelarije. To sam pokušao problematizirati kao i općenit narodnosni razvitak Dubrovnika prema modernome hrvatskom gradu. Pisac nije prihvatio takav razgovor i diskvalificirao me je ustrajući na svome gledištu kako je u romanskom Dubrovniku pobijedio srpski jezik, ne pokušavši nešto reći o suvremenom hrvatskom Dubrovniku.

U jednome bih se gotovo s piscem složio: slabo, slabo poznajem dubrovačku povijest. Osobito za ovakve intencionalne prijepore. No, budi mi dopušteno zapitati pisca zašto nije — kada sam već u svojoj neznalačkoj nevolji citirao pisca »Povijesti Dubrovnika« Vinka Foretića — i njemu spočitnuo da ne poznа dubrovačku prošlost i da su njegovi pogledi na jezik i pismo starih Dubrovčana »dijalektika« poput moje? Ili što bi rekao kada bih se — baš zbog njegove sklonosti autoritetima — sjetio, recimo, Aleksandra Belića koji je jednom napisao kako su čakavci-ikavci tvorili najstariji slavenski sloj u Dubrovniku ili C. A. van den Berka koji je do sličnog zaključka došao 1958, a mogao bih tu pribrojiti i Josipa Hamma da se ne trudim dalje. Tek toliko da se uoči složenost hrvatske jezične prošlosti na dubrovačkom području.

Sa svojim autoritetima ili bez njih pisac ustraje na tvrdnji »da se srpski jezik poklapa sa štokavskim govorom«. Nezamislivo je da u to danas netko još uvijek vjeruje i da tako što može napisati. Posezanje za tom zastarjelom tezom može služiti samo dokazivanju stanovite narodne pripadnosti starih Dubrovčana, a onda se može zapitati što znači granica u god. 1800. te posezanje za »etnikonom«? To nije ništa drugo do izbjegavanje odgovora kako o općenitom modernom narodnom razvitku kako Hrvata tako i Dubrovčana. To znači tražiti čudesnu i čudotvornu moć u ilirizmu, nevjerojatan povijesni skok, fantastično konstituiranje hrvatskoga naroda bez temelja u prošlim stoljećima. Neshvatljivo kada se zna da se hrvatski narodni i kulturni identitet formirao stoljećima, različito u pojedinim područjima, nejednako u intenzitetu i pod različnim imenima (slovinski, ilirski, dalmatinski, slavonski, dubrovački, istarski, hrvatski). Zar su zaboravljeni svi oni Croatae, Slavi, Schiavoni, Illyrici, Dalmatae? Zar se ne spominjemo šarenila naziva za njihov jezik: (lingua, lingva) croatica, illyrica, illyricana, ishiava, sclavonica, sclavinisca, sclavonica, sclavonico-croatica, (jezik) iliričkі, ilirski, slavno-iliričkі, slovenski, slovinski, hrvatsko-slavenski, hrvatsko-srpski, hrvatskosprski, hrvatski ili srpski uz još petnaestak različitih oblika hrvatski?

Ponovio bih: pisac ne uzima ili neće da uzme u obzir povijesne prilike i razvitak Dubrovnika, on niti ne želi razmišljati o hrvatskoj povijesti i povijesnom hodu hrvatskoga naroda. Mjesto temeljite analize, mjesto razlaganja povijesne uvjetovanosti upotrebe različitih naziva, on se priklonio jednostranoj heuristici, sinonimici i interpretaciji. Njegov temeljni izvod — izjednačivanje štokavice sa srpskim jezikom i jezika starih Dubrovčana s njim pa onda i njihove narodnosti — zastario je i pogrešan.

Naposljetku, da u svemu ima stanovite nakane, mislim i danas.

T.M.

Za koga svjedoči Nikola Stojanović?

(Uz polemiku u povodu članka Vasilija Krestića »O genezi genocida nad Srbima u NDH«)

Podugački, u »Književnim novinama« objavljeni, naučni članak akademika Vasilija Krestića »O genezi genocida nad Srbima u NDH, u periodu drugog svjetskog rata«, dakle do prvih fizičkih četničko-ustaških genocidnih radnji od Čapljine do Jasenovca, naišao je na pravu lavinu osporavanja i neodobravanja — kako to kaže Krestić u svom osvrtu na napise — »novinara... koji su svojim pisanjem pokazali da im je istorija na sporednom koloseku njihova znanja i obrazovanja, da je metod te naučne discipline za njih prava terra incognita«.

Prihvatimo li tu Krestićevu ocjenu ili ne, nepobitno je da je u cijelom tom sporu ostalo neobjašnjeno nekoliko činjenica u vezi s jednim od najtežih Krestićevih argumenata — protusrpskim demonstracijama u Zagrebu 1, 2, i 3. rujna 1902. godine. Premda se kroz cijeli taj slučaj, od početne rasprave Vasilija Krestića, pa do nekih njegovih osporavatelja kao i čitatelja koji su se javili svojim pismima, kao sablast provlači ime Nikole Stojanovića i njegova članka »Srbi i Hrvati«, zbog kojeg je (prema svjedočenju Jovana Jovanovića Zmaja, koji je u to vrijeme živio u Zagrebu) 1, 2. i 3. rujna »rulja najmračnijih... elemenata, predvođena frankovačkim huškačima, a u izvesnoj meri zaštićena vlašću, tri dana razarala stanove i ustanove srpske u Zagrebu, bacajući na ulice i spaljujući njihovu robu« (Citirano prema Krestiću). »Kao povod za te demonstracije«, kaže Krestić, »poslužio je jedan članak objavljen u »Srbobranu«, koji je preštampan iz »Srpskog književnog glasnika«. »Članak je bio pisan u duhu prenaglašenih srpskih shvaćanja, kojim su do te mjere isključivane i odbacivane nacionalno-političke ideje hrvatskih opozicionih (protumađarskih, tj. protukhuenovskih, V. P.) stranaka da je čak zagovarana i borba do 'istrage naše ili vaše'« — kaže Krestić.

Takav Krestićev prikaz povoda za protusrpske »genocidne radnje« ima danas, 84 godine nakon što se čitava stvar odigrala, nekoliko nedostataka. Današnjem čitatelju, ako nije povjesničar po zvanju i još k tome stručnjak za nacionalnu povijest, ništa ne govori Krestićeva napomena da je članak preštampan u »Srbobranu« iz »Srpskog književnog glasnika«. Od deset anketiranih mlađih intelektualaca nijedan nije znao ni riječi o »Srbobranu«. Međutim, da bi se ispravno shvatio povod za tu »genocidnu radnju«, čovjek mora znati da je »Srbobran« bio organ *srpske protukhuenovske opozicije* u Hrvatskoj. Dakle, premda je istina da »su se vodeći srpski političari povezali s vladajućom Narodnom strankom, koja ne samo da nije poricala Srbe već im je činila i razne sitnije ustupke... radi čega su Srbi žestoko napadani kao nosioci jednog režima koji je više vodio računa o mađarskim nego o hrvatskim nacionalnim interesima«, činjenica je, koju Krestić ne spominje, da jedan dio Srba ne odobrava takvu politiku već zauzima opozicijski stav prema Khuenu kao i većina hrvatskog naroda. Taj je, dakle, »Srbobran« koji je izlazio u Zagrebu od 1884. godine, najprije tri odnosno dva puta tjedno, a od 1. siječnja 1900. svakodnevno, te je bio jedan od zagrebačkih opozicionih dnevnika, prenio bez ikakva komentara članak »Srbi i Hrvati« Nikole Stojanovića, preštampan, iz »Srpskog književnog glasnika« br. 7 za 1902. godinu, i time izazvao protusrpske demonstracije koje su, kao i svako nasilje, naišle na oštru osudu ne samo među slavenskim narodima u Austriji nego i među hrvatskim političarima i javnim radnicima, pa je tako demonstracije — kako to napominje Krestić — osudio i mladi Stjepan Radić. Međutim, Krestić ne kaže da su svi ti političari i javni radnici isto tako žestoko

osudili i Stojanovićev članak, za koji se općenito smatralo da je napisan po narudžbi Khuena Héderváryja, da ga je dakle napisao jedan agent provokator.

A »Srbobran« je, kako to čitamo u Enciklopediji Jugoslavije (svezak 8, 1972, str. 106), »zbog toga šovinističkog članka 1. 9. 1902. prestao izlaziti«*. Taj je članak doista išao u prilog jedino Khuenu — da razbije opoziciju svome režimu koju je sačinjavao najveći dio Hrvata i manji dio Srba u Hrvatskoj. Khuen je zapravo pomoću toga članka htio spriječiti stvaranje srpsko-hrvatske koalicije, što mu je trenutačno i uspjelo. Evo što o tome piše Josip Horvat u svojoj »Političkoj povijesti Hrvatske«: »Khuen je izvojštio protusrpskim demonstracijama posljednju svoju pobjedu, ali Pirovu pobjedu. Po odnose Hrvata i Srba u Hrvatskoj zagrebački događaji ostali su bez dubljega traga — proturežimska fronta time nije slomljena, a već dvije godine kasnije ideja hrvatsko-srpske koalicije kruta je stvarnost... Protusrpske demonstracije u Zagrebu 1902. donekle su glavni pokus (jer su se doista već dugo spremale, ali ne protiv Srba, kako to hoće Krestić, već protiv Khuena i njegovih prirepaka mađarona, bili oni Srbi ili Hrvati, V. P.) za proljetne demonstracije 1903. godine, koje će zadati posljednji udarac režimu grofa Khuena. Plamen koji je zapalio grof Khuen sa svojim tihim saveznicima sažgat će njegov režim.« Nakon što je 20 godina poput kakvog satrapa vladao Hrvatskom, tri dana nakon »tijelovske procesije pod kacigama« napustio je Zagreb, da se nikada više u nj ne vrati. A već dvije godine kasnije (1905) dolazi do potpisivanja Riječke i Zadarske rezolucije, koje su bile temelj Hrvatsko-srpske koalicije. Tijek zbivanja tih godina jasno pokazuje da je sukob između Hrvata i Srba bio u drugom planu, a da se prava borba vodila protiv Khuenove satrapije i khuenovštine kao najmračnijeg oblika političkog nasilja.

To bi bio ukratko ocrtani povijesni okvir nemira što su izbili nakon objavljivanja članka »Srbi i Hrvati« u zagrebačkom »Srbobranu«, preštampan bez ikakva komentara. Da su to doista bili nemili događaji, svjedoči nam Josip Horvat u već citiranoj knjizi: »Demonstracije poprimaju izrazito revolucionarni karakter. Mase ne uzmiču pred oružanom silom, koja je u prve dane vjerojatno po višem nalogu prilično pasivna; privatna imovina postaje plijenom raspaljene gomile. Grade se barikade, liže požarni plamenovi...

Treba naglasiti da je pogreška bila zagrebačkih Srba što su bez pogovora primili izazov; nesumnjivo su iz »Srbobrana« znali za provokatorski članak — naknadna ograđivanja od misli izraženih u tom članku nijesu mogla smiriti bijes mase. Morala je konačno interventirati vojska.«

Druga stvar koja je ostala neobjašnjena ili barem nedovoljno objašnjena jest sam sadržaj Stojanovićeva članka. Naveli smo što je o njegovu sadržaju naveo Krestić: da je »bio pisan u duhu prenaglašenih srpskih shvatanja« i da je u njemu čak »zagovarana borba do istrage naše ili vaše«. Time nije ni približno naznačeno što je stvarno sadržavao Stojanovićev članak. Prenoseći pojedine dijelove članka, tadašnji »Obzor« komentira ih ovim riječima: »Naši Srbi hoće da nas izbrišu s lica zemlje kao narodnost.«

Je li to bilo pretjerano? Uplećući se u polemiku s akademikom Krestićem, Predrag Vulikić u »Oku« od 20. studenog 1986, pod naslovom: »O genocidu, pronalazačima i istorijskim nužnostima« citira nekoliko rečenica iz tog članka, poznatog u historiografiji uglavnom po sintagmi »do istrage vaše ili naše«. Vulikić doduše — iz nepoznatih razloga — uopće ne spominje da je članak preštampan u zagrebačkom »Srbobranu«, što za samu stvar nije nipošto nevažno,

*Od 30. 12. 1902. izlazi kao »Novi Srbobran«, da bi od 1907. pa do kraja izlaženja 1914. opet izlazio kao »Srbobran«. (Podaci prema Enciklopediji Jugoslavije, sv. 8. 1972. str. 106.)

ali korektno prenosi nekoliko ključnih rečenica iz tog »galimatijasa«. Evo tih rečenica iz Stojanovićeva članka: »Onaj narod što u tuđem sluzi gleda svoj ideal, ne može više ništa ni tražiti nego da postane svoj ideal — da postane sluga. To je moral što danas vlada u Hrvatskoj.« Zatim: »Hrvati, dakle, nisu i ne mogu biti posebna narodnost, ali su na putu da postanu — srpska narodnost. Uzimanjem srpskog za svoj književni jezik učinili su najvažniji korak sjedinjenju«... »ta se borba mora voditi do istrage naše ili vaše.«

Međutim, ovako istrgnute iz svog konteksta, ove rečenice, lišene emocionalnog naboja kojim je članak pisan, ne mogu ocrtati svu mržnju s kojom se Stojanović obara na Hrvate, na hrvatski narod u cjelini. No, uza svu očiglednu mržnju, premda optužuje Hrvate za sva moguća zla i mane, za sve negativnosti i krivice, Stojanović u cijelom tom tekstu *ni jednom jedinom riječju ne spominje bilo kakvu genocidnu ideju, odnosno radnju Hrvata prema Srbima,* pa time neizravno ruši cijelu Krestićevu tezu o odvajkadašnjoj težnji jednog dijela Hrvata da jednostavno pokolju Srbe u Hrvatskoj. Zato je potrebno da se taj članak objavi u cjelini (to više i zbog toga što Predrag Vulikić u svom članku izražava mišljenje da ni akademik Krestić taj članak nikada nije čitao), da ga svi mogu pročitati i da mogu prosuditi ima li u njemu makar samo nagovještaja o »genocidnim radnjama« Hrvata prema Srbima. Osim ako ne prihvatimo Krestićev kriterij pa Stojanovićev završetak članka proglasimo »genocidnom radnjom prema Hrvatima«. I to ne genocidnom radnjom prema pripadnicima jednog naroda na tlu drugog naroda, nego genocidnom radnjom prema čitavom jednom narodu. Međutim, nama je taj kriterij neprihvatljiv.

Zaključak

1. U Zagrebu 1902. nisu bile protusrpske, nego proturežimske, odnosno protukhuenovske demonstracije — protiv svih koji su Khuena pomagali, bez obzira da li su to bili Hrvati ili Srbi.

2. Polazeći od nepoznavanja ili krivog tumačenja historijskih činjenica, Vasilije Krestić krivo optužuje hrvatski narod, koji u cjelini nikada nije razvijao genocidnu misao. Uzimajući u obzir pretenzije srpske politike prije I. svjetskog rata, prilike u staroj Jugoslaviji (ubojstvo S. Radića u Skupštini, sibinjske žrtve, senjske žrtve itd.), zatim neke najnovije pojave moglo bi se govoriti, kad bi se išlo Krestićevim putem, o genocidnim radnjama i kod Srba, ali to bi bio put u nove rasprave.

3. »Istine« Vasilija Krestića ne samo da su opasne nego vode i do razmišljanja o tome da je rješenje u građanskom ratu između Srba i Hrvata, što bi bilo najgore i najluđe rješenje.

4. Objavljivanje Stojanovićeva članka najbolje će demaskirati Krestićevo mišljenje, Khuenov pokušaj da posije razdor između Hrvata i Srba i upotrebu tog članka protiv Hrvata.

V. P.

Srbi i Hrvati*

U malo vremena pobijedili smo na dve strane, u dva crkvena i politička pitanja — u sveto-jeronimskom i skopljanskom. Naši odnosi prema Hrvatima s jedne i prema Bugarima s druge strane bili su predmetom ponovne novinarske diskusije. Strijele naperene protiv bugarskog šovinizma (od koga bi Srbi mogli mnogo šta naučiti), potiču najviše iz politike revanša. Da li je bolja ta politika ili politika mira, ostavimo na stranu, obraćajući se pitanju srpsko-hrvatskom, koje, i ako zanima naš svet kroz nekoliko decenija, još nije na čisto izvedeno.

Naše novine, ne shvaćajući situaciju, s izvesnim melanholijskim osjećanjima, prebacuju braći (sa znakom »«) Hrvatima, što nisu dobri Sloveni, što Srbe denunciraju i t. d. Mi smo pokušali da u ovim retcima bacimo svjetlost na drugu stranu toga pitanja bez ikakvih kod nas uobičajenih sentimentalnosti, i bez ikakvih pretenzija, želeći jedino, da ono postane predmetom ponovne, ali ozbiljne diskusije. Biće nam vrlo žao, ako neko ovo izlaganje shvati kao negiranje Hrvatstva i jedino kao izraz srpskog šovinizma.

Srbi i Hrvati su, po mišljenju nekih, dva plemena istoga naroda (narodnosti), po mišljenju trećih jedan narod, jedno pleme.

Do sada se kod nas u pretresanju tog pitanja polazilo jedino sa filološko-etnografskog gledišta. Ono je bilo alfa i omega čak i za političare. Ali i ako je to gledište jedno od glavnih, ono nije i jedini osnov posmatranja. Rezultati naše politike to najjasnije dokazuju.

Naprema filologiji i etnografiji mi smo pokušali ovim retcima obratiti pažnju na sociološku stranu tog pitanja, oslanjajući se u glavnom na priznatu Gumplovićevu teoriju, po kojoj je pleme (Stamm) etnički životni produkt, narod (Volk) političko dijelo, a narodnost (Nationalität) kulturna pojava, kulturno djelo. U plemenu je oličeno etničko jedinstvo, u narodnosti moralno i duhovno.

Prema tome filološko gledište, koje govori o jednom narodu i dva plemena, bilo bi ovde potpuno isključeno, jer bi značilo potcjenjivati kulturne i političke tekovine obojih, da ih nazovemo imenom nesređenih gomila, koje su spojene samo zajednicom porijekla.

Pleme nastaje u vremenu prije ustavnovljenja države, a narod nastaje u državi inicijativom jednog plemena. Ta se uloga pripisuje u našoj istoriji plemenu, kojim je upravljao Stevan Nemanja, ali i iza toga imamo i suviše primjera koji pokazuju da srpske velmože nisu htjele ili nisu mogle shvatiti zajednicu interesa svih krajeva bez koje nema govora o trajnom političkom jedinstvu. Politički je Srbe ujedinila zajednička odbrana na Kosovu i kasnije zajednička sudbina robovanja jednoj istoj vlasti. Kulturno jedinstvo, kome je udario temelj Sv. Sava, ogledalo se najbolje u toj veličanstvenoj odbrani i u kasnijem stapanju srpske aristokracije sa demokracijom u jednu nerazdjeljivu, divnu sastavinu — demokraciju s aristokratskim ponosom. U tom i leži važnost kosovskog boja, u tom smislu srpski poraz na Kosovu znači jednu veliku pobjedu.

Hrvati nisu ni za vrijeme samostalnosti ni iza ujedinjenja s Madžarskom imali razvijene nacionalne svijesti ni shvaćanja zajednice interesa svih Hrvata. Spljetski sabor od 924 god, gde su Hrvati odbacili slovensku i primili latinsku liturgiju, i okolnost, da je pri sklapanju pogodbe s Kolomanom bilo 12 plemena, što je izraženo i na grbu Hrvatske, to najjasnije dokazuje. Hrvatski velikaši spojili su se iza 1102. sa madžarskim velikašima s kojima ih je vezivala vjera — jedini agens ondašnjih vjekova. Masu naroda tukao je u glavu feudalizam. Različnost vjere između gospodara i kmetova, koja je bila pokretač srpskih ustanaka, nije mogla igrati kod Hrvata nikakve uloge, jer su bili svi iste vjere. Naravno da su popovi pomagali da učine narod još nesposobnijim za političku akciju, i tako je došlo do stanja, koje i danas traje, da masa narodna ne učestvuje nikako u političkoj borbi i da hrvatske težnje predstavljaju jedino nekolike klike, koje služe svačijim interesima, samo ne hrvatskim, i koje su uspjele da ih obično svak identifikuje sa hrvatskim narodom.

Ove klike su, imitijući Madžare, usvojili odmah teoriju o političkom narodu, da bi tim mogli isključiti Srbima u Trojednici pravo na opstanak. Oni su se sjetili, da Ugarska i Madžari nije jedno te isto, ali se nisu mogli sjetiti, da Trojednica i Hrvati nije jedno te isto. Tu su potpuno smetnuli s uma, da se ne smije brkati filologija sa sociologijom, da politički narod i narodnost nisu identični pojmovi. Narodnost je — da citiramo samo Mančinija, s kojim se s malo razlike slažu svi državopravni naučnici od Blunčli-a do Martensa — prirodno udruženje ljudi sjedinjenih zajednicom zemlje, porijekla, običaja, i jezika, sa čvrstim jedinstvom života i sviješću o međusobnoj pripadnosti.[1]

Hrvati niti imaju posebnog jezika, ni zajednice običaja, ni čvrstog jedinstva života, ni, što je glavno, svijesti o međusobnoj pripadnosti. Ko je proputovao kroz krajeve koji spadaju u okvir hrvatskog državnog prava, taj se o tome mogao potpuno uvjeriti. Jedan seljak iz okoline Zagreba ne samo da ne zna da ima ljudi koji se nazivlju Hrvatima u Dalmaciji, Slavoniji, Istri, pa čak i u Bosni, nego ne zna ni za se, da pripada izvesnoj narodnosti. I to je centar Pijemonta. Priznajemo da je u drugim krajevima nešto bolje. Ostali krajevi i daju Hrvatstvu ono malo otporne snage što je pokazuje u borbi s tuđincima, jer oni stoje više pod uticajem srpske kulture. Što više postaju Hrvatima (klerikalima), to manje pokazuju otporne snage.

Poredite to sa srpskom narodnom mišlju, izraženom u narodnim pesmama, s pričom o mjedenom guvnu, sa sviješću srpskog seljaka o kulturnom jedinstvu i njegovom željom za političkim jedinstvom, pa imate odmah gotov odgovor na pitanje, da li su Srbi posebna narodnost.

Hrvati dakle nisu ni pleme, ni posebna narodnost. Oni se nalaze na prelazu iz plemena u narodnost, ali bez nade da će sačinjavati ikada posebnu narodnost. Dok se nije iza velike francuske revolucije pojavila narodnosna ideja, bio je običan proces, da od političkog naroda postaje narodnost. Kod Hrvata je to, po rođenom priznanju, propušteno. Njihove vođe obično govore da je Hrvatska i iza spajanja s Madžarskom ostala samostalna država. Stvar je u toliko žalosnija, u koliko je to više istina, kad za toliko vremena od političke jedinice nije mogla postati i kulturna jedinica, jer se, da i ne govorimo o Srbima pravoslavnim, ni katolici u Slavoniji, ni masa naroda u samoj Hrvatskoj ne oseća još Hrvatima. Njihovo lutanje u 19. veku od Gajeva Ilirstva do Štrosmajerova Jugoslovenstva i Starčevićeva Hrvatstva to najbolje dokazuje. Njihovi glavni ljudi, koji su hteli prema potrebi tuđe politike stvoriti te razne narodnosti, zaboravili su da se nacije kao proizvod istorijskog razvitka ne stvaraju preko noći, i da se raznim mitima (njihov tvorac Tadija Smičiklas, hrvatski Panta Srećković, predsjednik je Jugoslavenske Akademije) ne može izbiti srpski ponos na prošlost, izražen u narodnim pjesmama, i zamijeniti ponosom na »sjajnu hrvatsku prošlost«. Slavljenjem Zvonimira, koji od svoje volje postaje papin vazal, slavljenje onih hiljada ratnika što u službi Austrije padoše na poljima srednje i južne Evrope, izdizanje bana Jelačića kao narodnog junaka, koji nije bio ništa drugo do sluga bečke kamarile protiv Madžara,

*Stojanovićev članak prvi put je objavljen u Novom Sadu 1902.

vrlo je karakteristično za jedan narod. Onaj narod, što u tuđem sluzi gleda svoj ideal, ne može više ništa ni tražiti nego da postane svoj ideal — da postane sluga. To je moral, što danas vlada u Hrvatskoj.[2]

Žalosne sudbine jednoga naroda biti vječito sluga i igračka u tuđim rukama! Može li tu biti govora o narodnom ponosu? I šta može ta raja u borbi s narodom kod koga je pojam Srbin identičan sa pojmom junak, gde pored sve demokracije vlada neko plemićko osjećanje i ponos?

Hrvati su do sada upotrebljavani od bečke vlade za borbu protiv Madžara, Talijana i Srba, a od Vatikana u borbi protiv srpskih šizmatika i madžarskih liberala i protestanata.[3] Prevlast Madžara u svim javnim poslovima austro-ugarske monarhije oduzela im je prvi oslonac, a i drugi se podobro zaljuljao. To je pokazalo riješenje sv.-jeronimskog pitanja. Ova dva izvanjaska oslonca propadaju, a unutarnjeg oslonca (na šire slojeve naroda) hrvatska misao nije nikada ni imala. Šta više ona se gubi i u samom srednjem staležu, jer je bila i jest samo negacija Madžarstva, Talijanstva i Srpstva, a masa zna za negaciju samo u momentu uzbuđenosti, inače u mirnom razvitku uvijek traži nešto pozitivno. To joj hrvatske vođe, i da su sami znali nisu mogli dati, jer su, kao oruđe u tuđim rukama, uzmakli i prepustili vodstvo nacionalne politike popovima internacionalne katoličke crkve. Šta može tu izaći nego šaljiv nacionalizam? Skoro smo bili svjedoci takvog, jednog komičnog pothvata sa tragičnim svršetkom u dobrosrećnoj sv.-jeronimskoj, odnosno Štadlerovoj aferi.

Uzbunjen je narod radi jedne srazmerno sitne stvari. Iza pobjede crnogorskog poslanstva došlo je razočaranje u isto tako velikom obimu, u kakvom je bilo veselje prije toga. Pa onda protest Štadlerov — ponovno veselje, pa opoziv — ponovno razočaranje. Stvar, koja je bila udešena da pokaže svijetu kako postoji neko hrvatsko pitanje, pokazala je potpunu nemoć Hrvatstva. Protestovalo se protiv Vatikana, donešeni su zaključci na mnogim skupštinama, novine su prijetile da će narod preći u pravoslavlje, ako im se želji ne udovolji i hrvatsko ime ne povrati. Nije im se udovoljilo i — prešao je jedan jedincati čovek u unijate!

Kad ne bi bilo žalosno, bilo bi doista smiješno.

Ovdje treba još nešto spomenuti. Hrvati obično ističu neku kulturnu nadmoćnost nad Srbima. Oni koji nemaju nikakvih specijalno svojih pogleda na svet (u vjeri, običajima, vaspitanju i t. d.), nikakve nacionalne umjetnosti ni književnosti, usuđuju se govoriti o hrvatskoj kulturi.

U Zagrebu, centru Hrvatstva, vode glavnu riječ tuđinci. Kulturna snaga jedne nacije može se tim mjerilom prilično tačno izmeriti. Dok Srbi odbijaju tuđince (često puta i domaće ljude), jer smatraju osobitom časti — biti Srbin, dotle Hrvati primaju svakog raširenih ruku; dok tuđinci postaju kod nas već u drugom koljenu ne samo imenom, nego i kulturom Srbi, kod Hrvata neće čak ni jezika da promijene. Ko je jednom prošetao ulicama ma koga od većih gradova hrvatskog Pijemonta, mogao se o tome uvjeriti.

Ali ne samo da se ovi strani elementi, koji u hrvatskoj politici igraju veliku ulogu, neće da prilagode domaćem stanovništvu, nego oni povlače u svoj krug i domaću inteligenciju, koja se na taj način odnarodjava. Nazivati se Hrvatom, a govoriti i osjećati neprestano njemački i talijanski, i suviše je česta stvar kod hrvatske inteligencije. Zar nije izgled da će i taj naziv jednom vjetar otpuhati, kao što se dogodilo sa hrvatskim plemstvom?

Koliko je raširena upotreba nemačkog jezika u Hrvatskoj i Slavoniji, neka služe kao primjeri, da je radi toga bio ustanovljen u Zagrebu »odbor protiv tuđinštine«, koji je, kako izgleda, primenuo: da su hrvatske novine pri jednoj velikoj kulturnoj svečanosti, koja je trebala značiti osvojenje Bosne za Hrvatstvo, morale opominjati Hrvate da putem ne govore nemački nego hrvatski, i najposle ta okolnost, da, pored četiri hrvatska i jednog srpskog, izlaze u Zagrebu dva nemačka dnevna lista.

Razlika u otpornoj sili Srpstva i Hrvatstva ne opaža se samo u današnjoj njihovoj postojbini, nego i u naseobinama. Baš je skoro u »Pester Llojd«-y izišao članak nekog Dr. M., kome, opisujući život hrvatskih iseljenika u Americi, uzgred napominje, da i tamo Srbi pokazuju mnogo više otpora prema navali tuđinstva nego Hrvati, koji su obično već u drugom koljenu izgubljeni za Hrvatstvo.

Upravo radi te otporne snage, radi osobene srpske kulture i srpskog opiranja protiv tuđinskih uticaja u ekonomskom i političkom pogledu, i postoji za Evropu srpsko pitanje, a hrvatsko ne postoji. Taj fakat i Hrvati priznaju, ali ipak neće da uvide, da se raznim aferama ne da nadoknaditi ono što se kroz toliko vjekova zanemarivalo.

Isticati nadmoćnost Hrvata u tom pogledu, znači u najboljem slučaju brkati pojmove kulture i civilizacije. Naše je uvjerenje, da im Srbi ni u civilizaciji ne ustupaju. Mi volimo, kao svuda, i tu koračati polako ali stalno. Zasljepljivati oči, to je ono što nećemo i ne želimo. Sigurno nećemo skoro osnivati opere da je za kratko vreme izgubimo.

Hrvati, dakle, nisu i ne mogu biti posebna narodnost, ali su na putu da postanu — srpska narodnost. Uzimanjem srpskog za svoj književni jezik, učinili su najvažniji korak sjedinjenju. A i inače se proces stapanja polako, ali stalno vrši. Čitanjem svake srpske knjige, svake narodne pesme, pjevanjem svake srpske arije, prelazi i atom svježe srpske demokratske kulture u njihov organizam. S toga svi Srbi griješe, koji im zamjeraju kad oni Marka Kraljevića nazivaju Hrvatom, kad pjevaju »Rado ide Hrvat u vojnike« i. t. d., jer oni tim i nehotice priznaju da postaju Srbi; a nama nije stalo do nekoliko pismena, koja sastavljaju riječ Hrvat, nego do prenašanja kulturnih osobina, koje su usko skopčane s pojmom Srbin, a te nikada niko neće moći previdjeti i odreći.

Proces pretapanja niko ne može zaustaviti, jer se tu sastaje masa sa istojezičnom masom, isto kao što se ne da otkloniti nikakvim deklamacijama o slozi borba između inteligencije i srednjih staleža; jer su Srbi i Hrvati u današnjem izdanju dvije političke stranke.

Borba koja se po svemu svetu vodi između liberalizma i klerikalizma, između demokratskog nacionalizma i ultramontanskog kozmopolitizma oličena je kod nas u borbi Srba i Hrvata. Opreka između istorijskog državnog prava, koje služi kao podloga programima svih hrvatskih stranaka, od kojih nema ni jedne liberalne (sigurno jedinstveno u Evropi), i prirodnog prava izloženog u srpskoj narodnoj misli, kao podlozi programima srpskih stranaka, od kojih nema ni jednog klerikalno-konzervativnog, najbolje to pokazuje.[4]

Kod Hrvata nema skoro ni jednog lista, da mu u uredništvu ne sjede popovi ili inače njim ne upravljaju, nema nikakvih važnijih korporacija, u kojima nisu popovi zastupljeni. Identifikujući katolicizam sa Hrvatstvom, oni su zaista uspjeli da stave veliku zapreku prodiranju srpske misli. Interesantno je, da im to u klasičnom Dživovom gradu nije pošlo za rukom. Ponosni Dubrovčani su se odlučili za Srpstvo, premda su se ostali dalmatinski gradovi, koji su stajali pod uticajem iste talijanske kulture, odlučili za Hrvatstvo. Dubrovnik je bio slobodna republika, a ostali gradovi podanici republike Sv. Marka. Slobodni ljudi odlučili se za slobodno i napredno Srpstvo, tuđi podanici za tuđinima uslužno i nazadno Hrvatstvo.

To je, mislimo, najbolji dokaz, da nas dele samo pojmovi o slobodi, da smo dvije političke partije.

U borbi tih stranaka ne može biti govora o »slogi«, jer su načela njihova iz osnova protivna[5] i jer su Hrvati tuđinska avangarda, a Srbi predstavnici principa »Balkan balkanskim narodima.«

Na temelju toga principa Srbi se mogu i moraju složiti sa ostalim balkanskim narodima, ostavljajući za kasnije doba riješenje unutrašnjih balkanskih pitanja. Hrvati su, kao predstavnici tuđih osvajačkih prohtjeva, od toga potpuno isključeni, ne kao narod radi svojih osobina, nego kao narod, koji je dopustio da ga predstavljaju i njegovom sudbinom upravljaju nekolike klike, za koje je i suviše očito da služe tuđinskim interesima.

Ta se borba mora voditi »do istrage naše ili vaše.« Jedna stranka mora podleći. Da će to biti Hrvati, garantuje nam njihova manjina, geografski položaj, okolnost, što žive svuda pomešani sa Srbima, i proces opšte evolucije, po kome ideja Srpstva znači napredak.

Obrazovanjem mase narodne, spojene sa njenim učestvovanjem u politici, moraju pasti i nazadne klerikalne ideje. Propast klerikalizma u našem narodu znači propast Hrvatstva.

Mi se nadamo da će se to skoro dogoditi, jer ima među Hrvatima prilično broj svjesne inteligencije, koja taj proces ubrzava, uviđajući da jedino srpska narodna misao znači ekonomsku, političku i kulturnu nezavisnost, i spas od germanske najezde.

Zadojivši se idejama Masarikovim, hrvatske realiste hoće da stvore od klerikalnog liberalan i demokratski narod, da odstrane državno a uzmu prirodno pravo kao osnovicu političkog djelanja. Njihov rad mora istina s početka biti više pedagoški nego politički, ali to mora biti, jer se pravo jedinstvo tek onda može postići, kad bude među nama kulturna zajednica, isti državni ideali i isto shvatanje slobode. Onda će tek hrvatska misao (tako se zove i njihov organ) biti jedno isto što je danas srpska misao. Srbi im u tom radu mogu samo poželiti uspjeha i svuda im pomoći.

Srbi što žive pomešano sa Hrvatima mogu u tom pogledu mnogo učiniti. Ističući svuda svoje slobodoumlje, oni treba da u tom smislu djeluju na svoje hrvatske komšije, t. j. obrazovati ih na neki način za slobodoumne ljude. Na taj način može se jedino povoljno rešiti srpsko-hrvatsko pitanje. Dosadanja jadikovanja za neslogom i bratimljenja pri sastancima mogu biti izraz dobre slovenske duše, ali ništa više. Politikom upravljaju drugi razlozi. Red je da i kod nas u tom pogledu jednom mesto retorike zavlada logika. Biće manje suza, ali više uspeha.

Nikola Stojanović

BILJEŠKE

1. Mancini, Diritto internazionale p. 37.

2. Da ima i Hrvata koji to uviđaju, iznosimo jedan stav iz poslednjih brojeva »Narodnog Lista« (br. 47 god. 1902.), organa vođe dalmatinskih pravaša, popa Bjankini-a: »Mi (Hrvati) imamo dvije velike mane koje po svoj prilici potiču od našeg stoljetnog iznimnog položaja: robske smo ćudi i odviše lakoumni. Istićemo, da smo hotimice izostavili mnoge zgodnije izjave hrvatskih slobodoumnih ljudi, da čitaoci mogu vidjeti šta misli ovaj vođa klerikalne opozicije i najveći protivnik Srba o narodu koji je, po programu njegove stranke, pozvan da u se pretvori Srbe i Slovence. Blaženo hrvatsko »za opsjeniti prostotu!«

3. Interesantno je posmatrati, kako su nastajala razna imena i razni pojmovi o narodnosti kod Hrvata uporedo s interesima austrijske odnosno vatikanske politike. Kad je Austriji trebala jaka protivteža Madžarima, stvoreno je Ilirstvo, koje bi trebalo obuhvatiti Srbe, Hrvate i Slovence. (Odnošaj Gaja, osnovaoca Ilirstva, spram austrijske vlade i suviše je poznat bar na događajima sa knezom Milošem u Zagrebu.) Kad Srbi nisu za to ni najmanje volje pokazali, stvoreno je Štrosmajerovo Jugoslavenstvo, u koje su već i Bugari ubrojeni. Taj pokret pada u ono doba, kad je Austrija vodila još zadnju borbu s Madžarima, i kad se počela stvarati talijanska država i

Austrija počela bacati oči na Balkan. Pounijatiti južne Slovene, to je bio cilj ondašnje austrijsko-vatikanske politike. Prilikom pokretanja pitanja o bugarskoj egzarhiji imali su i suviše razloga da očekuju potpuni uspeh. Štrosmajerova uloga je tu poznata. Kad su se te nade razbile i kad je stvorena mesto jedinstvene Austrije dualistička Austro-Ugarska sa podjelom sfera nemačkih i madžarskih interesa, došlo je u upotrebu divide et impera — stvoreno je Starčevićevo Hrvatstvo.

4. Nekoliko srpskih kaluđera u Ugarskoj, koji hoće da protiv rimskog klerikalizma stvore pravoslavni klerikalizam, nisu stranka, isto kao što i nekoliko činovnika u Hrvatskoj i Slavoniji ne mogu sačinjavati hrvatske t. zv. »narodne stranke.« Inače bi srbijanska naprednjačka stranka bila za Hrvate zbilja naprednjačka.

5. God. 1848. koju gosp. Milovanović (»Delo« 1895.) a i ostali srpski pisci izdižu kao uzor srpske i hrvatske svijesti, bila je samo gola prevara obojih, jer su služili kao oruđe bečkoj vladi protiv buntovnih Madžara. Mi s toga treba da prekinomo ponositi se tom borbom, jer je to jedan od rijetkih slučajeva u našoj istoriji, da se Srbi bore protiv slobode drugog naroda. Dok je Austrija trebala jako južno Slovenstvo, dotle je i stvarala Ilirstvo i Jugoslovenstvo, a kasnije je izravno moralo doći na red njeno: »divide et impera!«

Srpsko-hrvatska sloga je šuplja fraza, a još je manje razložno pozivati se radi nje na neku slovensku solidarnost. To je naročio isključeno dok Hrvatima upravljaju popovi.*

---

*Tekst je stilski i pravopisno nepromijenjen.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Paškal Cvekan: FRANJEVCI U ILOKU.** Ilok 1986.
2. **PROLOŽAC 3/86.** Omiš 1986.
3. **Živan Bezić: KRŠĆANSKO SAVRŠENSTVO.** Mostar 1986.
4. **Joja Ricov: T(R)AJNA PAUČINA M(R)AKA.** Pjesme. Zagreb 1987.
5. **Živan Bezić: KRŠĆANSKO SAVRŠENSTVO.** IV. prošireno izdanje. Mostar 1986.
6. **Ivan Jurak: ISCJELIVANJE SAVJEŠĆU.** Ludberg 1986.
7. **Bodofe: POSAO ZA SAN HERBERTA.** Zagreb 1985.
8. **Smiljana Rendić: MOLITVA ZA MILOST SLOVA.** Soneti, GK, Zagreb 1986.
9. **s. M. Alojzija Caratan — s. M. Božena Mutić: PROVINCIJA BOŽJE PROVIDNOSTI DRUŽBE KĆERI BOŽJE LJUBAVI.** Knjižnica zbornika »Kačić«. Split — Zagreb 1982.
10. **SUBOTIČKA DANICA.** Kalendar za 1987. Subotica 1986.
11. **Yves Ivonides: FATIMA — DA ILI NE?** HKD, 2. izdanje. Zagreb — Slavonski Brod 1986.

Pismo Književnim novinama

Povodom tendencioznog, nekritičkog i skandaloznog članka Vasilija Krestića: »O genezi genocida nad Srbima u NDH«, objavljenog u beogradskim Književnim novinama 15. IX. 1986. napisao sam pjesmu »Pismo Književnim novinama« i 22. IX. 1986. poslao je sa slijedećim popratnim tekstom:

»Molim Vas, ako imate ljudske i literarne snage, da na prvoj stranici objavite ovu pjesmu (u prilogu). Zahvaljuje i pozdravlja Vas J. I.«

Budući da Književne novine tu pjesmu nisu objavile, pokazale su da nemaju ni ljudske ni literarne snage da se susretnu s drugačijim mišljenjem.

Evo te pjesme:

Zar se otimanjem istine
i pokopom ranjene ptice
može stvarati zajednički korak?
Zar izlizani argumenti
mogu hraniti agresivnu laž?
Zar se vatre gase vatrom?
Zar se tulipan neće naljutiti
kad mu kažemo da je kopriva?
Zar će rijeka pristati
da teče protiv sebe?
Zar treba svoj šešir
metati na svačiju glavu?

Crne Književne novine
izgubile su dobroćudno lice
i sjele u Vasilijevu kočiju
koja vozi nizbrdo
u ludi mrak
i među ratne sjekire.
Nije im dovoljna istina
pa se penju na mrtve konje
i napadaju govornike
koji svoje priče pričaju
svojim jezikom
i svojom slobodom.

Između vlastitog i tuđeg sna
pružaju se balade života
koje ne treba ubijati sebičnošću.

Jakov Ivaštinović

Mozaik

TRI NOVE PREDSTAVE

Suvremeni američki i svjetski dramski autor *Arthur Miller* »gradio« je svoje VJEŠTICE IZ SALEMA na konkretnom događaju iz davne Amerike, no svrha mu, dakako, nije bila faktografski točno opisati dotično zbivanje, već otkriti i »proučiti« mehanizme koji pokreću masovnu histeriju te osuditi trijumf predrasuda, zadrtosti, bezdušja i laži, tako čest u najrazličitijim vremenima postojanja »ljudske vrste«.

Novu predstavu mučne i potresne ove drame režirao je u zagrebačkom *Hrvatskom narodnom kazalištu Petar Šarčević*. Staloženo, promišljeno, bez trikova i ekshibicija, pregledno je slijedio tok autorova »pripovijedanja«, likove je psihološki temeljito »razradio« i tako nam darovao predstavu koja čvrsto »sjedi«, potiče na razmišljanje, doima se i ostavlja kod gledalaca trajan trag.

Opaku lažljivku Abigailu i njezine smicalice dosljednom je primjerenom hladnoćom vrlo uspješno odigrala *Ena Begović*, muke zaluđene, osviještene i pokolebane Mary bile su živo prisutne u iskrenoj i prisnoj prezentaciji *Ane-Marije Fabris*, strah i histeriju preplašenih djevojčica Suzane i Mercy umješno su dočarale *Mia Begović* i *Vanja Matujec*, nesretnu i unaprijed sumnjivu Crnkinju Titubu adekvatnim je akcentima obilježila *Branka Cvitković* a za smućenost velečasnog Parrisa *Ivo Kadić* pronašao je prave tonove. *Zvonimir Zorčić* uživljeno je i vehementno prikazao velečasnog Johna, koji na kraju posumnja u opravdanost svoga angažmana pri progonu vještica, *Saša Dabetić* poistovjetila se s likom gospođe Putnam, koja svim svojim bićem vjeruje da su joj djeca pomrla uslijed vještičjeg čaranja, zloga Thomasa Putnama uvjerljivo je ocrtao *Ivan Katić*, »zaguljenost« sučeva našla je pravog tumača u *Mirku Švecu* dok je *Dragan Milivojević* impozantnom suverenošću uobličio ledenu »nepristranost« i neljudsku »pravednost« guvernerova zamjenika; zaista je dominirao scenom. Uloge bračnog para Proctor povjerene su *Katiji Zubčić* i *Božidaru Oreškoviću*. Ona je čistu i vjernu Elizabethinu dušu, postojanost istinske ljubavi, strogost moralnih načela i junačku njezinu žrtvu iznijela bez patetike, jednostavno, prirodno i toplo; on je u lik čovjeka koji živi i postupa po zdravom razumu i savjesti, koji privremeno klone pod navalom straha od smrti, ali ipak umre pošteno, unio posebnu neku prodornu snagu. Čestitost i razboritost Gilesa Coreyja sinule su igrom *Zlatka Crnkovića* plemenitim sjajem, dobrota i nepokolebljivo uvjerenje starice Rebeke zaslugom su *Minje Nikolić* djelovali ganutljivo i upravo svetački a *Ljudevit Galic, Darko Ćurdo, Dušan Gojić, Melanija Dugandžić, Alma Prica i Kruno Valentić* u svojim su epizodnim ulogama iskusno nadopunjali mračnu atmosferu Millerove drame.

Scenograf i kostimograf *Miodrag Tabački* opremio je predstavu tako da je doista i njegova: kosi pod i dubina prostora — koliko god neobični — davali su zbivanju još jednu — višu — dimenziju; među odredа izvrsnim kostimima naročitog je spomena vrijedan pompozni, veličanstveni kostim guvernerov. Nemala zasluga pripada i skladatelju scenske glazbe *Antunu Petrušiću*, lektorici *Đurđi Škavić*, asistentu režije *Miri Šegrtu*, suradniku za scenski pokret *Jurju Mofčanu*, kreatoru rasvjete *Aleksandru Augustinčiću* i maskeru *Branku Borovčaku*.

* * *

Iako međuratno-poratni njemački kazališni poslenik i književnik *Bertolt Brecht* ne može u svemu (kako bi to uporno htjela izvjesna propaganda pa i neki naši »trumbetaši«) odoljeti »zubu vremena«, svakako je zanimljiva i znatnim dijelom svoga opusa nezaobilazna pojava. Farsom ŠVEJK U DRUGOM SVJETSKOM RATU on je legendarnog Hašekova antijunaka i antimilitarista, naoko luckastog naivčinu (a zapravo »zafrkanta« i rušitelja velikih laži), zajedno s nekoliko drugih slikovitih ličnosti iz slavnog »Dobrog vojaka Švejka« duhovito i spretno »preselio« u našem vremenu bližu luđačku klaonicu i tamnicu. Poslužio se pritom u cijelosti Hašekovim humorom i satirom te ujedno uspio pokazati kako su glupost, fanatizam, krvoločnost i nepravda u svakom vremenu i režimu doduše smiješne no istovremeno opasne i tragične.

Redatelj *Petar Večeк* uspješno je apsolvirao sve karakteristike brechtovskog »načina« te s glumcima *Dramskog kazališta »Gavella«* stvorio predstavu podjednako vedru i sumornu i — što je vrlo važno — s odjekom u gledalištu.

U glumačkom pogledu izvedba je bila u znaku *Borisa Miholjevića* i *Josipa Marottija*. Miholjević je Švejka, ovdje pretežno civila, uobličio izvanrednim majstorstvom tako da je taj simpatični mudrijaš bio u skladu s predodžbom iz Hašekova romana — ali istovremeno i nov, drukčiji; u sceni kad Švejk esesovca uči mnemotehnici Miholjević je stvorio upravo antologijski primjer predstavljačke komike. Marotti, veteran velikog iskustva, s nekoliko je krepkih poteza (ali bez ikakva forsiranja) lik priglupog gestapovskog agenta učinio neodoljivo smiješnim; scena u uredu Scharführera SS-a Bullingera doista je nezaboravna. Zahvalne su uloge imali i s izrazitim ih uspjehom realizirali i *Slavko Brankov* (esesovac Müller i Hitler), *Zoran Gogić* (bojažljivo zaljubljeni mesarski sin Prohaska), *Žarko Potočnjak* (»gladuš« Baloun), *Ivo Fici* (esesovac) i *Marino Matota* (Bullinger). Ženske su uloge u ovoj farsi manje zahvalne. Bile su u dobrim rukama: *Vlasta Knezović* kao gostioničarka Ana Kopecka, *Zdenka Poje (Anušić)* kao kućna pomoćnica, *Ljiljana Gener* kao prijateljica Kati te *Vesna Smiljanić* i *Ankica Dobrić* kao gošće uspješno su pridonijele stvaranju potrebne atmosfere. Prve dvije spomenute glumice ponijele su i glavni teret za Brechta tako tipičnih songova.

Drago Turina (Čarli) kreirao je adekvatan scenski prostor a *Jasna Novak* kostime; glazba je bila »uvozna« *(H. Eisler)* i »domaća« *(Marko Ruždjak);* maskerka *Sonja Kožarić* obavila je (kao uvijek) svoj posao kvalitetno. Prijevod *Trude i Ante Stamaća* vrlo je dobar. Jesu li ga, međutim, oni »prošarali« zagrebačkim kajkavizmima ili je to učinila lektorica *Đurđa Škavić?* Ona je i mnoge štokavske riječi »obilježila« zagrebačkim (kajkavskim) akcentom. To je, moram priznati, ponegdje djelovalo sasvim zgodno, ali se od konačnog suda suzdržavam: nisam dotični problem još uspio sasvim »domisliti«.

* * *

Zagrebački *»Jazavac«* postupio je zaista vrlo dobro, pripremivši novu izvedbu SVOGA TELA GOSPODARA, glasovite »smešne pripovesti« *Slavka Kolara*. Najprije zato što je time u krug naše pozornosti ponovno stavio dugo već nespominjanog klasika međuratne hrvatske književnosti, humorista posebne vrste i nenadmašenog poznavaoca seljačkog i malograđanskog kajkavskog mentaliteta. Zatim i zbog toga što je tako svojim glumcima omogućio da se okušaju na privlačnom, od naviklih vrlo različitom zadatku a napokon — i ništa manje — i stoga jer je opet očitovao svoju privrženost staroj, prokušanoj maksimi da temeljem svakog vrijednog i promišljenog kazališnog nastojanja moraju biti domaća dramska djela.

U ovom pothvatu »Jazavac« je bio sretne ruke: režiju je povjerio *Georgiju Paru,* jednom od najuglednijih prvaka suvremenog hrvatskog redateljskog umijeća. Oslobodivši se (vjerujemo zauvijek) ranije svoje težnje k ekstravagantnosti on je Kolarov majstorski tekst uobličio pametno i spretno, bez suvišnog »folkloriziranja«, »digao« ga do općeljudskih odrednica, a ipak pritom sačuvao sve specifično naše. Dao je ujedno djelomično novu viziju poznatih zbivanja i likova te potpuno uspio u nastojanju da Iva dobije »malo snažniji akcent«.

I baš u pogledu prkosnoga Ive Paro je imao sjajnog suradnika u glumcu *Dušanu Gruboroviću.* Mladi taj umjetnik već je u nekoliko uloga posvjedočio izuzetne svoje sposobnosti (vidi »Marulić« 3/1984, str. 411; 4/1985, str. 516; 4/1986, str. 524) a ovaj je put dosegao vrhunce: upornu tvrdoglavost, sirovu surovost, svojevrsnu tugu i beznadni očaj manipuliranog seljačkog mladića i »tumpleka« prikazao je potpuno dosljednom slitinom komike i tragike, vrlo dojmljivo, snažno proživljeno i nepogrešivo životno vjerno. I »šantava« Roža *Nine Erak* prava je, nepatvorena kreacija, koja svjedoči o sve uspješnijem razvoju talentirane ove glumice. Minimalnim »vanjskim« sredstvima no s mnogo »unutarnjeg« naboja ostvarila je Rožu istovremeno borbenu, jezičavu, pokornu, nesretnu i tragičnu. Ivina »prefriganog« oca Jakoba Pavunčeca Bagušara poznatim je majstorstvom savršeno odigrao u toj ulozi već legendarni *Mladen Šerment* a majku Baru upravo odlično i u najboljoj realističkoj maniri *Slavica Jukić.* Rožini roditelji prikazani su također vrlo uspjelo: *Ivan Lovriček* znao je »Amerikancu« Juri dati slikovit pečat bogataške sigurnosti i muške tvrdoće (koja ipak nije lišena određene ljudskosti); *Kostadinka Velkovska* prožela je majku Katu nenamještenom toplom osjećajnošću i plemenitom finoćom. Dedeka Markana simpatičnom je jednostavnošću odglumio *Ivo Rogulja,* kum Šimun u interpretaciji *Rade Špicmilera* bio je živa slika seoskog mudrijaša, *Jadranka Elezović* uvjerljivo je oslikala Rožinu pouzdanicu Janicu, *Mladen Crnobrnja* dao je »pravi ton« deveru Jankiću, u sasvim maloj ulozi pandura nastupio je *Zoran Ćirić* dok su »deklice« *Elizabeta Kukić* i *Branka Trlin* svojom živošću, srdačnošću i milinom bile ukras ove nove verzije Kolarova remek-djela.

Scenograf *Stjepan Gračan* i kostimografkinja *Jasna Novak* vješto su se uklopili u redateljevu zamisao da ništa ne bude folklorno prenaglašeno: on je »probijanjem« prozora na ravnoj neutralnoj plohi spretno i čudesno pretvarao »dvorište« u unutrašnjost kuće a ona je s mjerom i ukusom stilizirala seljačko ruho; jedino je Jakobovo bilo suviše »gradsko«. Za »glazbenu stranu« pobrinuo se *Zvonko Presečki;* lektorica *Đurđa Škavić* uspjela je da kajkavski govor svih aktera bude sočan i »okrugao«; maskerka *Snježana Trgovec* decentno je obavila svoj zadatak.

* * *

U mojem osvrtu na izvedbu Isaacove ZAGREBAČKE KRONIKE (»Marulić« 6/1986) riječ *chronique* otisnuta je bez slova *h* a ime *Lawrence* s dva w. Molim čitatelje da ovo uzmu u obzir.

Mirko Petravić

Knjige

SVJETSKA POVIJEST O HRVATIMA I HRVATSKOJ

Da bismo znali tko smo u svijetu, moramo znati što svijet misli o nama. Svidjelo nam se mišljenje toga svijeta o nama ili ne, ma kako bili raspoloženi, ne možemo ga tek tako zaobići i zanemariti. Iako smo takvi kakvi jesmo, svijetu smo onakvi kakvim mu se prikazujemo i kakvim su nas prikazivali i prikazuju nas. A kakvi smo u očima i u ogledalu svijeta, neka nam, barem djelomice, pokažu knjige o kojima vas izvješćujemo.

1. The Times ATLAS SVJETSKE POVIJESTI

Prvo izdanje ovoga Atlasa, britanskoga izdavača Times Books Limited iz Londona, pojavilo se god. 1978, a šesto dopunjeno izdanje već god, 1984. U prijevodu je ovaj Atlas objavljen u četrnaest zemalja. Englesko se izdanje dotiskava ili obnavlja skoro svake godine. Hrvatski prijevod, u izdanju Cankarjeve založbe Ljubljana-Zagreb, objavljen je god. 1986. Naš izvještaj temeljimo na ovom izdanju.

Atlas je zajedničko djelo više od stotine povjesničara, zemljopisaca, arheologa, demografa, kulturologa, muzealaca, politologa, teologa, gospodarstvenika, statističara, kartografa, grafičara. Ima preko 600 zemljovida i ilustracija te oko 400.000 riječi. Obrađuje svjetsku povijest od pretpovijesti do danas, a namijenjen je takozvanom prosječnom čitatelju. Prvo izdanje ovoga Atlasa, kaže se u reklamnu tekstu na ovitku, bilo je pozdravljeno jednoglasnim hvalospjevima stručnjaka i velikim zanimanjem takozvane široke javnosti. Atlas je, napisaše strani prikazivatelji, izuzetno čaroban, lucidno pisana povijest, najzaokruženiji novi priručnik desetljeća, apsolutni prvak među najboljim svjetskim atlasima, izvanredan koncepcijski proboj i veliki estetski uspjeh, sjajno priopćajno djelo, fascinirajuće i tehnički briljantno dostignuće. Ukratko, to je knjiga, kako smo pročitali u našim novinama, najbolja među svim povijestima svijeta u jednoj knjizi.

Ovo naše izdanje Atlasa priređeno je,veli se u predgovoru, prema prvom engleskom izdanju iz god. 1978, uz dopune prema izdanju iz god. 1984. Uz suglasnost britanskoga izdavača dodano je poglavlje »Jugoslavenske zemlje« (str. 296 do 315), koje je izradila stručna redakcija u sastavu: akademik prof. dr. Bogo Grafenauer, akademik prof. dr. Sima Ćirković, prof. dr. Rene Lovrenčić i prof. dr. Rade Petrović. Što to piše o Hrvatskoj i Hrvatima u tom toliko hvaljenu Atlasu?

U rečenu Atlasu se Hrvati prvi put spominju koncem VIII. st., kada su, kako piše, počeli formirati samostalnu državu (str. 98). Na str. 100-101. opisuje se i prikazuje širenje kršćanstva od god. 600-1500. Među ostalim, tu se spominje da je već god. 867. u Kijevu opstojala kršćanska crkva i da je ruski knez Vladimir pokršten god. 988. Dalje piše, da se Poljska odlučila za katoličko kršćanstvo god. 966. a Ugarska god. 1001. O Hrvatima, u tekstu, — ni riječi, iako su Hrvati prihvatili kršćanstvo davno prije i Rusa i Poljaka i Mađara. Hrvatska je jedino ubilježena na zemljovidu (str. 101/2) na kojemu je prikazano kršćanstvo u Europi, ali ni ta ubilježba ništa ne kazuje o vremenu pokrštenja Hrvata.

Na str. 113. govori se o tome kako je ugarsko-hrvatska država vratila od Bizanta osvojenu Dalmaciju i dio Hrvatske. Na str. 119. Hrvatska je na zemljovidu ubilježena izvan granica Njemačkog Carstva. Na str. 120-121/2 Hrvatska i Dalmacija ubilježeni su na zemljovidu, koji prikazuje ponovno osvajanje Sredozemlja u X-XII. st. Na str. 122/3 na zemljovidu su obilježeni Hrvatska i Dalmacija iz god. 1076, kada je Hrvatska bila još nezavisna država, ali se to iz ovoga upisa jedva naslućuje. U tekstu na str. 121/2 kaže se da je Venecija »nesmetanu plovidbu uz hrvatsku obalu osiguravala plaćanjem danka«.

Na str. 128-129. prikazuje se Mongolsko Carstvo iz god. 1206-1405. Hrvatska se i ovdje spominje samo na zemljovidu (str. 128/2), ali kao dio Ugarske. Da su i po Hrvatskoj žarili i palili Mongoli i da su ih Hrvati porazili, o tome ni riječi. Na str. 138. Hrvatska se u tekstu i na zemljovidu spominje u sklopu Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva, koje je u XV. st. bilo »velika europska sila licem u lice s Turcima«. U XIV. st. o Hrvatskoj se govori u tekstu (na str. 140), ali samo kao o križancu (»ugarsko — hrvatski kralj Ludovik I. Veliki«, »ugarsko-hrvatsko kraljevstvo«). U istom XIV. st. Hrvatska je na jednom zemljovidu sastavni dio Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva, razdrobljena na Hrvatsku i Slavoniju (str. 141/1), a na drugom zemljovidu ubilježena je samo kao Hrvatska (str. 143/1). U XV. st. na jednom zemljovidu ubilježeno je Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo (str. 150/1), a na drugom zemljovidu Hrvatska je ubilježena posebno s objašnjenjem u tekstu da je car Karlo V. god. 1526. pripojio Habsburškom Carstvu u Europi i dijelove Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva (str. 150/2).

Na str. 170/1 u tekstu se govori o tome kako su između god. 1520. i 1526. osmanski Turci napredovali prema zapadu — kopnom do Ugarske i Hrvatske, a na str. 171. kako su protiv Habsburgovaca u Ugarskoj i Hrvatskoj počeli gubiti snagu u dva posljednja desetljeća Sulejmanova vladanja. Slobodni su seljaci, kaže se na str. 179, mogli preživjeti obavljajući vojnu službu, a istaknut primjer su za to »i naseljenici vojne krajine u Hrvatskoj i Slavoniji, nakon oslobođenja od Turaka oko 1700-1720« Na str. 190. u tekstu se Hrvatska spominje kao zemlja u kojoj su austrijski Habsburgovci imali brojne posjede, a na str. 191. na zemljovidu je ubilježena kao dio njihova golema carstva. Na str. 193. Hrvatska se spominje u vezi s osvajanjima austrijskih Habsburgovaca, koji su između god. 1683 i 1699 osvojili »velika područja od Turaka u Ugarskoj i Hrvatskoj«.

U tekstu i na zemljovidu na str. 196/3 Hrvatska se spominje u hibridnici Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo, a posebno se spominje u vezi s utemeljenjem Vojne Krajine, s napomenom da je »Krajiški poredak uveden najprije u Hrvatskoj (1578)«. U tekstu na istoj 196. str. govori se kako su »Austrijski Habsburgovci ponovno do 1699. osvojili Ugarsku i velike dijelove Hrvatske«, a Turci u XVIII. st. ostali bez »Slavonije u Hrvatskoj«. Na str. 197/1 Hrvatska je ubilježena kao dio habsburških posjeda odnosno Austrije.

Na str. 209. govori se o iseljavanju iz južnoslavenskih zemalja u XIX. st. u prekooceanske zemlje, pa se kaže da je ovih iseljenika bilo »najviše iz Hrvatske«. Na str. 214. u tekstu se govori o narodima koji su tražili autonomiju unutar Habsburške Monarhije, pa se među tim narodima spominju i Hrvati; »u Hrvatskoj i Vojvodini, zbog unutrašnjih razdora i složenosti konzervativnih snaga, nacionalni pokreti nisu uspjeli«. Na zemljovidu, koji prikazuje jezike, narode i političku podjelu Europe, ubilježeni su i Hrvati (str. 214/1).

Od mjesta je na zemljovidima najviše ubilježen Dubrovnik — na jednom mjestu (str. 187/1) i kao Dubrovačka Republika, s naznakom u

zagradi da je ona »osmanski vazal«. Poslije Dubrovnika, najviše su na zemljovidima ubilježeni Zagreb pa zatim Zadar i Split. Ubilježena su i neka druga mjesta, od kojih navodimo Jajce, Karlovac, Konjic (str. 72/1), Kotor, Mostar, Pula, Rijeka, Sisak (i Siscia) te Trogir. Na zemljovidu je ubilježen i Senj (str. 187/3) s popratnim tekstom, da su Španjolci protiv Venecije »podupirali i uskoke koji su pljačkali mletačke (i druge) brodove iz Senja. Venecija je bila prisiljena ratovati s uskocima, 1613-18.«

Od povijesnih hrvatskih pokrajina spominju se Dalmacija, Bosna, Hercegovina, Istra, Pannonia inferior, Pannonia superior, Slavonija i Srijem. Od otoka Brijuni, Cres, Krk i Rab.

Autori Atlasa znadu i za Bijele Hrvate u jugozapadnoj Rusiji (str. 115/1). A znadu i za hrvatsku prapostojbinu staroiranski Harauvatish (str. 79/1), u današnjem srednjem Afganistanu, iako ga ne povezuju s današnjim Hrvatima i hrvatskom poviješću. Harauvatiš je najčešće ubilježen na zemljovidima u iskrivljenu starogrčku obliku Arahozija (str. 77/1, 82/3, 83/1). Spominju i glavni grad Harauvatiša (Harahvatiša), današnji Kandahar (Quandahar), koji su Grci u doba Aleksandra Velikoga nazivali Alexandria Arahoton (str. 77/1, 79/1, 82/3).

To bi bilo više-manje sve, što autori Atlasa znadu o Hrvatskoj i Hrvatima. Pobilježio sam samo ono što piše u izvorniku, ne uzevši u obzir Dodatak naših autora, a obuhvatio sam razdoblje samo do god. 1918. Ozbiljan nedostatak ove tako skupe knjige je manjkavost Indeksa. U knjizi se, naime, tvrdi da su u indeksu »obrađeni svi nazivi i imena sa svih karti Atlasa svjetske povijesti, a važni su po nekom povijesnom događaju koji je posebno obrađen u pratećem tekstu« (str. 355). Međutim, to nije tako. Barem ne, kad se tiče Hrvata i Hrvatske. Po indeksu Hrvati i Hrvatska spominju se u Atlasu na devet mjesta (stranica), a ja sam našao da se spominju još na daljnjih devetnaest mjesta (stranica) samo do XIX. st.

Autori Atlasa ne znaju ni tko su Hrvati ni odakle su došli. Znadu za početke oblikovanja samostalne hrvatske države u VIII. st. ali nisu zabilježili da je ta samostalna hrvatska država bila preko tristo godina veoma važan čimbenik europske ravnoteže u procijepu interesnih sfera velikih sila — Rima i Bizanta. Ne znaju za izvornu starohrvatsku predromaničku umjetnost, najizvorniju i najvredniju sastavnicu tadašnje europske kulture i umjetnosti. Ne znaju da smo primili krštenje prije Poljaka, Rusa i Mađara, pa dakle prije njih ušli u krug uljuđenih europskih naroda. Nisu im poznate naše zasluge u suzbijanju mongoleske pohare. Nedovoljno im je poznat golemi hrvatski prinos protuosmanskom otporu, kada je nekada slavno i moćno Hrvatsko Kraljevstvo svedeno na ostatke ostataka. Pojma nemaju da smo u Austrijskom Carstvu, kasnijoj Austro-Ugarskoj, imali kakvu-takvu ali ipak autonomnu Trojednu Kraljevinu Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju, svoj vlastiti sabor, svoga vladara koji je nosio banski naslov.

Mnogo još toga o Hrvatskoj i Hrvatima nije poznato autorima Atlasa. A i odakle bi im i bilo poznato? Ni mi sami nemamo moderno cjelovito napisane hrvatske povijesti. A i s onim što imamo nismo dostatno upoznali svijet i svjetsku povijesnu znanost. Stoga mi se čini da smo mi u ovom Atlasu svjetske povijesti još i dobro prošli, s obzirom na to kako se mi sami odnosimo prema svojoj povijesti.

2. ZDENĚK VÁŇA: THE WORLD OF THE ANCIENT SLAVS (u prijevodu: SVIJET STARIH SLAVENA)

Izdavač ove prekrasno opremljene knjige je »Orbis Publishing« iz Londona. Knjiga je tiskana u Pragu god. 1983, a ima 240 str. Tekst je napisao dr. Zdeněk Váňa. Preveo na engleski Till Gottheiner. Ilustracije i zemljovid Pavel Major. Fotografije (crno-bijele i u boji) Pavel Vácha i dr. Ukratko ćemo prepričati što to u ovoj knjizi piše o Hrvatskoj i Hrvatima — od početka njihove pojave na europskoj povijesnoj pozornici pa do XI. st.

Češki ljetopisci, kao na primjer Dalimil u XIV. st., na temelju starije narodne predaje pogrešno su smatrali, da Hrvati oduvijek žive na panonsko-jadranskom području. Tu njima suvremenu Hrvatsku, koju su nazivali Velika ili Bijela Hrvatska, smatrali su izvornom domovinom i Čeha. Međutim Velika ili Bijela Hrvatska u dalekoj se prošlosti uistinu prostirala u sjevernim dijelovima Karpata, današnja južna Poljska i zapadna Ukrajina, »odakle se moćni slavenski rod Hrvata raširio, jedni daleko na jug, na Balkan, drugi na zapad daleko do istočne Bohemije (Češke)« (str. 32). U IX, st., odvojeno od Čeha, Zapadni i Istočni Hrvati, Češki Hrvati, živjeli su u sjeveroistočnoj Češkoj. Uz Lučane, Žličane i Duljebe, Češki Hrvati odigrali su važnu ulogu u oblikovanju češkoga naroda i u češkoj povijesti.

Sa sjevera Karpata Hrvati se sele u gornji dio doline rijeke Visle, odakle manje rodovske skupine kreću na jug. Tu selidbu je na temelju stare predaje zabilježio bizantski car Konstantin Porfirogenet sredinom X. st. Pojava Hrvata, brojčano razmjerno malenoga južnoslavenskoga naroda, odigrala je važnu ulogu u borbi protiv Avara. Južni Hrvati se od Avara oslobađaju sami god. 626. Uz pomoć Bizanta, u doba cara Heraklija (610—641), istjeruju Avare iz sjeverozapadnog dijela Balkanskog poluotoka, oslobađajući Dalmaciju, Iliriju, područja između Save i Drave i Karintiju naseljenu Slavenima, odnosno južnu Austriju gdje su se smjestili Slovenci.

Od konca VIII. st. borba za prevlast između Franačkoga i Bizantskoga Carstva zahvatila je i područje nastanjeno Hrvatima, koji su tada počeli oblikovati hrvatsku naciju. Do toga vremena prevladavao je bizantski utjecaj, prekidan tek povremenim provalama Avara. Na hrvatsko tlo Franci dolaze u doba Karla Velikoga (771—814). Poslije velike borbe Franci zagospodare Dalmatinskom Hrvatskom, obalni gradovi koje su sve do toga doba bili pod vrhovništvom Bizanta. Hrvati koji žive u Panoniji, pod vodstvom kneza Vojnomira, pomažu Francima uništiti Avare, a zatim priznaju franačko vrhovništvo, kao što je to učinio Višeslav, vladar Dalmatinskih Hrvata. Franci tada zavladaju nad čitavom Istrom i Dalmacijom, s izuzetkom obalnih gradova i otoka, koji su ostali u bizantskim rukama.

Dalje prodiranje Franaka na Balkan zaustavio je god. 819. ustanak Panonskih Hrvata pod vodstvom Ljudevita (819—823), koji je prvi, premda neuspješno, pokušao ujediniti druga slavenska plemena pod svojim vodstvom, uključujući karantanske i štajerske Slovence i dalmatinske Hrvate, što je spriječio knez dalmatinskih Hrvata Borna. Središte ove kratkotrajne države bio je Sisak blizu Zagreba. Posljednji franački ratni pohod u doba Ljudevita Pobožnoga ponovno je uspostavio franačku vlast, i Ljudevit, koji je pobjegao u Dalmaciju god. 823, bude ubijen.

Drugi utjecajni čimbenik bilo je uskrsnuće Bugarskoga Carstva, koje se osobito proširilo u doba kana Kruma (803—814). Krumov nasljednik Omortag (814—831), kao i kasniji Malamir (831—852), zaustavio je franački prodor na Balkan i zaposjeo Panonsku Hrvatsku uključivši i stari Sirmij i vladao njome neko vrijeme.

Dok su grčki Slaveni relativno brzo bili asimilirani, Hrvatima se to nije dogodilo, jer su bili politički organizirani. Hrvati su u početku bili djelomice pod bizantskim a djelomice

pod franačkim utjecajem. Potpuno pod bizantskim utjecajem bili su obalni gradovi Dalmacije. No za sve to vrijeme dalmatinski Hrvati imaju svoju samostalnu upravu, sa sjedištem u Ninu, gdje je nastala samostalna hrvatska biskupija. Već u VII. st. kršćanstvo se u Dalmatinskoj Hrvatskoj širi pod utjecajem obalnih gradova. U prvoj polovici IX. st. Nin — antička Aenona — na dalmatinskoj obali bio je središte Hrvatske Države i sjedište prve misionarske biskupije za čitavu Hrvatsku, a crkvom sv. Križa koja je vjerojatno u to doba bila na tom mjestu. (Na str. 126. otisnuta je veoma uspjela slika u boji crkve sv. Križa u Ninu.) Bizantski gradovi duž Jadrana pokazali su se veoma privlačljivi za dalmatinske Hrvate i imali su za njih veću važnost nego nominalna franačka vlast. Vladari dalmatinskih Hrvata podržavaju prijateljske odnose s Bizantincima i to je razlog premještanja njihova sjedišta u Klis blizu Splita, koji je već bio sjedište nadbiskupa i središte bizantske vlasti na dalmatinskoj obali.

Do promjene je došlo oko god. 864, kada je Domagoj postao vladar u Dalmaciji i protjerao Zdeslava, prijatelja Bizantinaca. Domagoj se pobunio protiv Karlomana, nasljednika Ljudevita Njemačkoga, čiju su vojsku god. 876. pobijedili Hrvati u velikoj bici u kojoj je kao saveznik Franaka poginuo dolnjopanonski knez Kocelj. Bizant je iskoristio slabost svojih franačkih protivnika i god. 878. ostvario svoje ciljeve u Dalmatinskoj Hrvatskoj, pridobivši u svoju službu prognanoga Zdeslava. Nakon jedne godine Zdeslava zbaci Branimir (879—892), koji je s ninskim biskupom Teodozijem preuzeo vodstvo protubizantske opozicije. Tada je odlučena sudbina Hrvatske — ona je ušla u krug zapadne kulture, »u kojem će ostati čitavo vrijeme svoje daljnje povijesti« (str. 126). No usprkos tome slavensko bogoslužje, koje se mjestimice proširilo iz Panonije, preživjelo je kao osobitost do današnjega dana. Ujedinjenje Dalmatinske i Panonske Hrvatske u jednu jedinstvenu državu zbilo se u Hrvata u prvoj trećini desetoga stoljeća — zahvaljujući propadanju istočnoga Franačkoga Carstva i sposobnosti njihova vladara Tomislava (910—928), koji je postao prvi hrvatski kralj. (Na str. 106. na zemljovidu je prikazana Hrvatska u doba kralja Tomislava — polovica X. st.) (Položaj Hrvatske poslije doselidbe pa do konca VIII. st. slikovito je prikazan na jednom zemljovidu, str. 77, Hrvatska je na njemu prikazana u procijepu između tri golema carstva — bizantskoga, franačkoga i bugarskoga, sa sjevera k tome ugrožena od još uvijek snažnih Avara. Pravo je čudo kako se ta, u odnosu na sile koje su je okruživale, prostorno malena Hrvatska uspjela ne samo održati već i preko tristo godina sačuvati svoju narodnu i državnu nezavisnost.)

Ratoborni Neretvani, koji su bili naseljeni u delti rijeke Neretve, a vladali su i nad obližnjim otocima (Brač, Hvar, Korčula, Vis, Mljet), u velikoj su mjeri ugrožavali pomorske veze između Mletaka i Bizanta. Mlečani su morali tražiti njihovu zaštitu i plaćati im namet za slobodnu plovidbu. God. 830. Mlečani su nagovorili velik dio Neretvana da prihvate kršćanstvo. Međutim, sukobi između Mlečana i Neretvana i dalje su se neprestano ponavljali. Tek god. 870. Neretvane je obuzdala bizantska vojska, koja je u to doba ratovala na obali Dalmatinske Hrvatske.

Malena humska kneževina (Zahumlje), na području današnje Hercegovine, u znatnoj je mjeri bila autonomna. Ostala susjedna plemena stekla su svoju nezavisnost uz pomoć Bizantinaca i Hrvata u doba kneza Hrvata Češlava (931—960). Ta plemena ostala su pod bizantskim vrhovništvom, u kulturnom krugu Istoka, »pa su ostali različiti od Hrvata« (str. 129).

Jedno od najbogatijih poznatih kul-

turnih nalazišta na području sjeverne Hrvatske, (nalazi pripadaju tzv. martinovskoj kulturi VI. i VII. st., kojoj pripada i nalaz iz Biskupije kod Knina — op.m.), koje u nekim slučajevima ukazuje na vezu s Baltičkim Slavenima i zapadnom Ukrajinom, jesu srebrni ukrasi — naušnice sa zvjezdolikim privjeskom, ogrlica, ukrasne olovne pločice, jezičci remenja, kopča, prstenje — iz kneževskog groba u Čađavici. (Slika u boji tih nalaza otisnuta je na str. 43.)

U IX. st. područje zanimanja Franačkoga i Bizantskoga Carstva prelamalo se na dalmatinskoj obali, većinom nastanjenoj Slavenima. Bizantski građani znatno su kulturno utjecali na područne Slavene kojima su bili okruženi. Dalmacija i Hrvatska bili su dio zapadnoga kulturnoga kruga. Bizantski kulturni utjecaj pojačava se u X. st., kada Hrvati postaju vazali Bizanta. Zapadni utjecaji, »koji su položili temelje posebnosti hrvatske kulture do dana današnjega« (str. 77), ponovno prevladavaju tek od druge polovice jedanaestoga stoljeća. (Na str. 126. otisnut je crtež lika hrvatskoga dostojanstvenika s popratnim tekstom: Maleni kip hrvatskog ratnika župana iz Biskupije — XI. st.)

Kako pokazuju arheološki nalazi, u IX. st. na hrvatskom su tlu oblikovane dvije kulturne skupine: na jugu starohrvatska kultura, a na sjeveru köttlaško-karantanska. U obje ove skupine opažaju se izvorni kulturni utjecaji i sličnosti sa slavensko-avarskim, karolinškim i bizantskim kulturama, uračunavši i tradicije mjesnoga romanskoga stanovništva. Starohrvatska kultura razvijala se isključivo u Dalmaciji, odakle je izvršila veoma veliki utjecaj u zlatarstvu, lijepoj umjetnosti i arhitekturi. Ti utjecaji se u znatnoj mjeri opažaju i u velkomoravskom području. Utjecaj jadranskoga obalnog područja proširo se u središnju Europu i utisnuo pečat na razvitak velikomoravske arhitekture. Traženje uzora za velikomoravske rotunde (okrugle ili poluokrugle malene građevine s kupolom) upućuje često na crkvu sv. Donata u Zadru iz ranoga IX. st., koja je možda preteča okrugle gradnje. (Čitavu 127. str. knjige zauzima veoma lijepa slika u boji crkve sv. Donata u Zadru.)

Pored ove dvije spomenute kulture, na sjeveru se u X. st. pojavljuje stilski samostalna kultura zvana Bijelo Brdo, kasnije najznačajnija u hrvatskim krajevima. U Hrvatskoj su njeni sastojci podrijetlom slaveno-avarski, starohrvatski i köttlaški. Tom kulturom prožeta je kultura Velikomoravskoga Carstva, a u svoju su je kulturu unijeli i Istočni Slaveni. Njezinu razvitku pomogao je novi povijesni čimbenik u Karpatskoj Kotlini, Mađari, nakon što su porazili susjedne Slavene poslije druge polovice X. st. Od tada čitava Ugarska pripada kulturnom krugu Bijeloga Brda, kao i Slovačka i dio rumunjske Transilvanije, a utjecaj toga kruga proširio se na susjedna slavenska područja. Tipične tvorevine bjelobrdske kulture su ogrlice i narukvice od bronČane žice, dvojagodne metalne naušnice, narukvice sa zmijolikim glavama, spiralne naušnice, prstenje — sve osebujna tipa. Prepoznatljivi stil bjelobrdske kulture održao se na području Hrvatske do kasnoga srednjega vijeka, a neke tvorevine toga stila opstoje još uvijek u narodnoj umjetnosti.

Veliku Moravsku Rastislava i Svatopluka pisac, naravno, smješta na područje današnje Slovačke, Moravske i Češke. On također zastupa standardno mišljenje da je »glagoljicu, izvorni slavenski alfabet, izumio Konstantin« (str. 107). U knjizi (str. 107) donosi se otisak jedne stranice iz glagoljskoga Asemanova Evanđelja (Codex Assemianus).

Zanimljiv je veliki crtež (str. 108—109), koji prikazuje dolazak Konstantina i Metoda k moravskom knezu Rastislavu god. 862. Rastislav

sjedi na prijestolju koje je ukrašeno starohrvatskom pleternom ornamentikom. Još zanimljivija je slika u boji (str. 141), koja prikazuje srebrnu narukvicu s kovanim uzorcima iz jedne kijevske radionice. Narukvica je ukrašena tipičnim starohrvatskim pletencem. Pisac je ovim vjerojatno htio potkrijepiti svoje spomenuto mišljenje, da se utjecaj starohrvatske umjetnosti širio s Jadrana prema Velikoj Moravskoj i dalje. Međutim, pleterni ukrasi na kijevskoj narukvici dokazuju upravo obrnuto: pleter su Hrvati donijeli iz Irana u današnju Ukrajinu, a odatle na Jadran.

Pisac kaže da se starohrvatska kultura razvijala isključivo u Dalmaciji, dakle u južnoj Hrvatskoj. Međutim, otkriće predromaničke crkve iz IX—XI. st. na Rudini pokraj sela Čečavca u zapadnom dijelu Požeške Kotline i neka druga otkrića srednjovjekovnih sakralnih građevina na istom području te nalazi starohrvatskoga pletera (Sisak, Lobor) dokazuju da se starohrvatska kultura istodobno razvijala i na području sjeverne Hrvatske.

Za hrvatskoga kneza Češlava pisac ništa ne kaže na kojem je području vladao. Vjerojatno on misli na Seislava, sina kralja Radoslava, koga spominje Ljetopis »Kraljevstvo Hrvata« (Hrvatska kronika).

Pisac Neretvane ne ubraja u hrvatska plemena. Možemo li mu to zamjeriti, kad to čine i pojedini ugledni predstavnici današnje hrvatske historiografije? Eto, mi još i danas moramo dokazivati i sebi i drugima da je ono što se u povijesti naziva Neretvanskom Kneževinom ili Neretvanskom Krajinom počevši od doselidbe Hrvata uvijek bilo hrvatsko.

Svakako moramo priznati da Váňin prikaz najstarije hrvatske povijesti ima kakvu-takvu glavu i rep. Za razliku od onoga kako nas prikazuje Atlas svjetske povijesti. Ono što je u Váňinu prikazu manjkavo i pogrešno, nije samo njegov propust. To je prije svega propust naše historiografije, koja nikako da se odlijepi od starih i preživjelih postavki i teorija. To je propust nas samih, koji ne poznamo ili ne hajemo za svoju povijest. A i s onim što znamo i poznajemo, ne upoznajemo svijet kao što to čine drugi narodi. Stoga nas svijet i ne pozna, a ako nas i znade pozna nas iskrivljeno.

Piscu »Svijeta starih Slavena« nije poznato odakle smo došli u zakarpatsku Veliku ili Bijelu Hrvatsku. Iako to već dugo znadu čak i neke strane enciklopedije: »Hrvati, narod veoma star (popolo antichissimo), koji je u VI. st. prije Krista živio u Iranu, doselio se u središnju Europu iz okolice Krakova, kako svjedoči car Konstantin VII. Porfirogenet, i već u VII. st. poslije Krista (za razliku od drugih Slavena) utemeljio svoju vlastitu državu« (Enciclopedia cattolica, Roma, 1950, str. 948).

Tomislav Heres

POEZIJA KOJA OSVAJA

Jednog sunčanog jesenskog dana (29. X. 1986), obučenog u raspjevane jesenske boje, upoznao sam u Pakracu pjesnika Ivu Sokača. Da. Ivo Sokač je dobar pjesnik i vrijedan pažnje, iako nije napisao mnogo pjesama. I on pokazuje da nije važno koliko pjesama netko napiše nego kakve su napisane pjesme. Može netko napisati deset knjiga pjesama, ali taj broj ne znači ništa ako se u tih deset knjiga ne može naći dovoljno dobrih pjesama za jednu knjigu.

Čitajući Sokačevu treću knjigu pjesama »Tebe srce išče« (izdavač HKD sv. Ćirila i Metoda«, Zagreb, 1986) dobiva se dojam da je Ivo Sokač pjesnik koji živi bogatim pjesničkim životom, ali koji ne objavljuje sve pjesme koje napiše, ili koje bi mogao napisati, nego samo one koje mogu ostati.

»Tebe srce išče« je treća Sokačeva knjiga pjesama, ali pjesme u toj knjizi nisu nove pjesme, jer se u njoj nalaze sve pjesme iz prve zbirke »Kraj Mure«, osim dobre pjesme »Dojdi«. Mislim da je i tu pjesmu trebao uvrstiti. I još nešto: ista pjesma u prvoj knjizi se zove »Veter«, a u trećoj »Moj brat veter«. Zatim, negdje ispod pjesme je godina u kojoj je pjesma napisana, a negdje nije. Smatram da je o tome trebao nešto reći ili sam Sokač, ili Milan Taritaš koji je napisao nekoliko simpatičnih uvodnih riječi. Katkada se ljutimo na Tadijanovićevo svestrano i precizno informiranje, ali bez toga nema konačne jasnoće.

* * *

Zanimalo me kako se Međimurac, iz ravnog Međimurja, snašao u brdskom dijelu Slavonije. Gledam ga i mislim: što mu je pružila ta gorovita Slavonija: utočište, nadu ili spisateljski opstanak? Nešto od toga, ili sve skupa. Bez sumnje, Slavonija ga nije srušila. I ne samo to, očeličila ga je do te mjere da djeluje krepko, živahno i vitalno kao da je mlađi za dvadeset godina (rođen je u Draškovcu 15. travnja 1911). Vjerojatno je to tako zato što je našao dobar izlaz iz mješavine tragičnog i sretnog trajanja.

Razmišljam da li mu je nedostajala intelektualna i umjetnička atmosfera velikog grada i zaključujem: jest, ali on nije klonuo, jer ljudi koji pišu za svoju dušu ne mogu klonuti.

* * *

Volim čovjeka koji ima svoj start, svoju liniju kretanja i svoj cilj. A Sokač ima.

Vrijedno je kod njega i to što ga njegov mladenački idealizam nije razočarao, iako mu je zagorčio život (ne njegovom krivicom).

* * *

Što Ivu Sokača dira u srce? Diraju ga: Mura, Drava, težak, kosci, kukuruzi, vinograd, jesen, brat vjetar, majka, otac, snovi, ljubav i još ponešto. Voli zemlju i ljude, prirodu i zavičaj, snove i plemenita osjećanja. Voli to zato što je iz svega toga izrastao i što je dio svega toga.

Ivo Sokač nosi u svojim pjesmama svoj teret iz prošlosti, nosi ga svjesno, bez ustručavanja i uzmicanja, a taj teret je njegova ljubav prema njegovom i našem Međimurju. Ono što je kod njega najvažnije jest to da je u skladu sa samim sobom, da je u sebi ostao dosljedan međimurskom kraju i čovjeku, da ga nije iznevjerila poetična moć govora kojim se govori u Međimurju.

Sokačeve pjesme pokazuju kamo ga je nosila njegova mašta i kako ga je nosila, pokazuju ono što svaka dobra poezija pokazuje.

Posebno ističem pjesme: »Moj brat veter«, »Saki moj deh te zove«, »Bum došel«, »Zakaj«, »Obloček« i »Tebe srce išče«.

* * *

U Sokačevim pjesmama ima životne težine, ali nema tjeskobe postojanja. U njima, umjesto kuknjave, prevladavaju lijepe ljudske iluzije i romantičarski zanosi.

Njegovi ljudski i životni doživljaji rečeni su jednostavnim pjesničkim jezikom, ali krupnim mislima koje verificira svakodnevna praksa običnog čovjeka koga uzbuđuje njegov život i priroda oko njega.

Gdje je vrijednosni lik njegove pjesničke situacije? On je u stvaralačkoj autentičnosti koja nije sputana zbrkom nerazumljivih misli i spojeva riječi. I on znade da stvari često nisu takve kakve bi trebale biti, ali nad tom činjenicom ne zdvaja nego traži život koji je širi od postojećeg života. Njegov humanizam je obojen ljubavlju za sve što diše i živi. Sokač kao i njegove dobre vrbe u pjesmi »Vrbe kraj Drave« šalje svoje misli do svih ljudi koji trpe i »za koje nas jako srca boliju«.

* * *

Ako pjesma živi u čitalačkom činu, onda Sokačeva pjesma živi životom čitalačkog čina, jer su je prigrlili mnogi čitaoci. Istina, do njegove pjesme ne vode bučni reklamerski putovi, nego putovi ljudske topline i dobrote, putovi radovanja zbog toga što je pjesnik rekao ono što dotični čitalac misli i osjeća, ono što donosi lakoću sporazumijevanja.

Život Sokačeve pjesme je život pjesme koja čitaoca osvaja — jednostavnom snagom, a ne pjesničkim prenemaganjem i besmislom.

* * *

Na kraju:

Susret s pjesnikom Sokačem bio je susret s bratstvom dviju hrvatskih pokrajina, Međimurja i Slavonije. To se vidi i iz posvete koju mi je napisao, a koja glasi:

— U prisustvu našeg dragog Psunja, lijepe slavonske jeseni i jedne simpatične Slavonke gosp. profesoru Jakovu Ivaštinoviću s poštovanjem. Ivo Sokač. Prekopakra, 29. X. 1986.

Jakov Ivaštinović

STARI FRANJEVAČKI SAMOSTANI: KRALJEVA SUTJESKA, FOJNICA I KREŠEVO — SARAJEVO 1984.

Pod spomenutim naslovom izdali su franjevci brošuru od 36 stranica (veličina 20x22), papir kunstdruk. To je kao »vodič« za onodobne XIV. zimske međunarodne olimpijske igre u Sarajevu. Ova brošura je izišla i na njemačkom i na engleskom jeziku u zasebnim izdanjima. Autori su S. Tihić, I. Gavran, Đ. Basler, M. Karamatić, A. Nikić i M. Oršolić.

To je prva knjiga u novoj seriji »Katoličke samostanske zbirke i riznice u BiH«. Na str. 2—3 nalazimo popis tih samostana s geografskom skicom. Ima ih 21 uključujući i samostan u Slanom, koji teritorijalno spada pod SRH, ali crkveno je u sklopu hercegovačke franjevačke provincije sa sjedištem u Mostaru.

Vodič doduše oskudijeva na sistematici, ali daje mnogo podataka za ova tri samostana i to ilustrira mnogim slikama u boji.

Prvo govori općenito o ova tri samostana (Sutjeska, Fojnica i Kreševo) s naglaskom na njihovoj povijesti, a zatim o stjecanju i čuvanju kulturno-spomeničkog blaga u njima. Nakon toga se govori o svakom ovom samostanu posebno s odsjecima: knjižnica, arhiv, pinakoteka (slike) i riznica. Poglavlje o Kreševu ima još peti odsjek: Soba fra Grge Martića (str. 33), uglednog kulturnopolitičkog djelatnika u predokupacijsko doba u Sarajevu. Na kraju (str. 34—35) ima poglavlje: Kronologija djelovanja bosanskohercegovačkih franjevaca (1271—1983).

Zajedničko je ovim trima samostanima to što imaju svoj postanak pri kraju bosanskoga srednjovjekovnog kraljevstva i što je još značajnije da su oni jedini preživjeli turski period (1463—1878) te je zato u njima — unatoč mnogim nesrećama u prošlosti — uščuvano relativno mnogo spomeničkog blaga, koje je muzejificirano. U njima se prepoznaje ona stara (turska, osmanska, predokupacijska) Bosna.

S obzirom na skučenost prostora ograničit ćemo se samo na *Kreševo* s nekoliko primjedaba i nadopuna.

U odsjeku »Pinakoteka«, str. 31, treći stupac, čitamo: »u katastrofalnom požaru crkve i samostana 1765. spašena je i kompozicija Bogorodica s Kristom, sv. Franjom i sv. Katarinom (91x67), pri dnu koja je sačuvana djelomično dosta nečitak natpis iz 1750. godine«. Ovakva deskripcija te slike je netočna i nedostatna. Treba kazati: slika prikazuje Bogorodicu s djetetom Isusom (Kristom) u krilu, a pred njom kleče sv. Franjo Asiški, osnivač franjevačkog reda, i bosanska kraljica Katarina u svom kraljevskom ornatu. Potrebno je razlikovati dvije

Katarine: sv. Katarinu, djevicu i mučenicu (kojoj je prije bila posvećena crkva u Kreševu) i Katarinu, pretposljednju bosansku kraljicu, koja je bila žena pretposljednjeg bosanskog kralja Tomaša (1443—1461). Prvoj Katarini ide naslov »sv.« (sveta Katarina), dok drugoj ne. Kraljica Katarina napustila je kao udovica Bosnu pred Turcima 1463. i nastanila se u Rimu, gdje je primala pomoć iz papinske blagajne te je tamo i umrla. Za ovu sliku (67x91, u knjizi je obratno) prihvatio se naziv »Kreševska Bogorodica«. U knjizi »Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji, Zagreb 1974.« nalazi se ova slika prije stranice 81. S historijskog aspekta to je najvrednija slika u Kreševskom samostanu. Razlog: tu je prikazan sv. Franjo Asiški, koji simbolizira franjevce koji su organski dio Bosne i Hercegovine od srednjeg vijeka pa dalje, a tu je i kraljica Katarina, podrijetlom Hercegovka, koja je postala ženom bosanskog kralja Tomaša koji je u Kreševu povremeno boravio i kao treće: oboje zajedno prikazuju Bogorodici maketu kreševske crkve, što nam vjerojatno pokazuje kreševsku crkvu pri kraju bosanskog kraljevstva, odnsno prije Turaka.

Odmah na početku (str. 32) čitamo: »Na glavnoj fasadi nove, moderno oblikovane samostanske crkve u Kreševu, po predlošcima dubrovačkog slikara Ive Dulčića, izrađeni su u novije vrijeme i četiri mozaične kompozicije.« Ovo nije precizno rečeno i nije u skladu s riječima na str. 8, treći stupac: »Gradnja (nove crkve u Kreševu — dodao pisac) je trajala do 1970. godine, a u najnovije doba postavljene su umjetničke vitraže i mozaičke slike na pročelju. Arhitekt Ante Karavanić je izradio nacrte za građevinu, a dekoraciju je izveo Ivo Dulčić.« Bliže su istini riječi na str. 8, jer, kako sam čuo na terenu, Dulčić (1916—1975) je boravio u Kreševu i svojim rukama izrađivao mozaike. Nadalje na pročelju ima pet tih mozaik-slika (u Vodiču: četiri). Dulčić je te mozaike dovršio 1974, sljedeće godine je umro. Vodič je trebao donijeti i sadržaj tih mozaik-slika. Oni predočuju: »Uznesenje Marijino« kao centralnu sliku (Uznesenje je sada novi titul crkve, prije je bila sv. Katarina). Zatim su

Kreševska Bogorodica (1750. Venecija)

posebno sv. Franjo i sv. Katarina i na kraju naši domaći sveci franjevac Nikola Tavelić i kapucin Leopold Mandić, proglašeni svetima poslije II. svjetskog rata.

N a d o p u n a: U crkvi se nalazi velika kolor-slika, koja prikazuje sv. Katarinu, djevicu i mučenicu, rad bosanskog slikara Gabrijela Jurkića (1886—1974). U samostanu se nalazi još jedna manja Jurkićeva slika (ulje) koja prikazuje bosanski seljački pejzaž. Samostan posjeduje još tri slike, Jurkićeve reprodukcije. Kao najinteresantnija je slika »Fra G. Martić s majkom usred Kreševa« (pastel), zatim »Na kraljevskom drumu« (pastir s ovcama prolazi kroz šumu — crni tuš) i »Franjevački samostan u Kreševu«, izrađeno prema kalendaru »Sv. Ante« Sarajevo 1938, ilustracija uz mjesec studeni, također crni tuš. Ove reprodukcije načinio je Đuka Majkopet, Šibice kod Zaprešića, Zagreb. Tako Kreševo ima pet Jurkićevih slika: dvije u originalu i tri u reprodukciji.

U odsjeku »Riznica« na str. 33, u drugom stupcu, čitamo: »Značajnu vrijednost samostana predstavlja staro crkveno ruho, osobito u kontekstu saznanja da tradicija izrade tkanina u ovom mjestu vuče korijen još iz vremena bosanske samostalnosti... Specifičnu vrijednost muzejske zbirke čine predmeti starije rudarske proizvodnje kreševskog područja, a naročito brojni primjerci višestoljetne tradicije kovačkog obrta.« Nadopuna: Kreševo je u prošlosti, sve do prijelaza u XX. stoljeće, bilo centar metalurgije (crne i obojene). Od obojenih metala su proizvodili i živu (destilacijom iz rudače). U muzeju se nalazi nekoliko crnih (metalnih) boca za transport žive. Među crkvenim ruhom (paramentama) ima jedna misnica koju su nabavili lokalni rudari-živari, i zato se ta paramenta naziva »živarska«, kako sam čuo na terenu. Kreševo bijaše u tursko doba jedna velika kovačnica, gdje su se kovale ponajviše konjske ploče i klinci sviju vrsta. Po tome je Kreševo bilo nadaleko poznato i izvan Bosne, jer su te izrađevine prodavali u Dalmaciji, Hercegovini, Albaniji, Beogradu i drugdje, a da ne spominjemo podmirivanje potreba turske vojske. I baš ta kovačija omogućila je Kreševu dobar ekonomski prosperitet, a to je dalje omogućilo opstanak katoličkom stanovništvu, koje je u Kreševu dominantno.

U poglavlju »Osvrt na prošlost triju samostana...«, na str. 10, treći odsjek, čitamo: »... treba spomenuti još i to da fratri ovih samostana nisu nikad prekidali s tradicijom prikupljanja i čuvanja crkvenih stvari umjetničke vrijednosti i da još uvijek rade na obogaćivanju onako (relativno — umetnuo V. D.) bogatih samostanskih fondova.« Nadopuna: Ovo mogu dokumentirati baš s Kreševom gdje je samostan od 70-ih godina ovog stoljeća nabavio postepeno oko 50-ak starih geografskih karata (mapa), od kojih su neke izašle (štampane) još u predokupacijsko doba (prije 1878). Specifičnost je ovih karata da su gotovo sve uokvirene sa staklom, da mogu biti zidne slike. U tome je Kreševo vjerojatno unicum. Nadalje samostan upotpunjuje svoju pinakoteku raznim slikama. Među njima su i tri reprodukcije od G. Jurkića, o čemu je bio prije govor. Samostan posjeduje i veću zbirku stranih novčića (kovanica), što je donio pisac ovih redaka iz raznih krajeva svijeta. Međutim, ovo nije pristupačno javnosti, jer samostan nema prostornih mogućnosti.

U poglavlju »Knjižnica«, str. 29, drugi stupac, čitamo: — ... »u požaru 1765. stradalo je i mnogo knjiga, da se od inkunabula sačuvala samo jedna. Uz knjige crkvenog (teološkog) sadržaja ima i knjiga neteoloških. Među njima je kao najvrednija 'G. Agrikola, De re metllica; Basileae 1657.'« Franjevci su donijeli tu knjigu sa Zapada u Kreševo da upoznaju svoje

Kreševljake s novim tekovinama metalurgije na Zapadu, da bi tako unaprijedili tu djelatnost u Kreševu. Knjiga je štampana 1657. u Baselu (Švicarska) kao III. izdanje. Knjiga je raritet. U planu je da se izda u prijevodu.

U istom odsjeku, na str. 9. u gotovo tri stupca govori se o crkvi u Kreševu s historijskog aspekta i s mnogo detalja. Doduše prijašnje kreševske crkve kronološki imaju svoj nastavak u današnjoj impozantnoj crkvi (dovršena 1970). Ali to turiste manje interesira. To može biti interesantno za koji stručni časopis, ali ne za turistički vodič. Treba više govoriti o sadašnjosti, konkretno o postojećem kulturnom, umjetničkom, etnografskom inventaru nego detaljno opisivati crkve, koje više ne postoje.

Današnja nova crkva u Kreševu dominira nad Kreševom zbog svoje lokacije (ona je iznad samog naselja) i oživljava kotlinski (zatvoreni) pejzaž Kreševa, da crkva može i simbolizirati Kreševo. Na str. 33. mali je odsjek »Spomen-soba fra Grge Martića« sa slikom. Tu je trebalo spomenuti da je pred ulazom u samostan bista fra G. Martića, koji se nakon okupacije BiH povukao u samostan u Kreševo i tu umro 1905. Na str. 28. slika je kreševske crkve i samostana, a pred ulazom u samostan (kod bijelog tornja) vidi se njegova bista.

Na str. 7. govori se o historijatu crkve u Kr. Sutjesci. U drugom odsjeku govori se između ostalog: »Prethodna građevina, ona iz 1596. godine bila je naime izvedena od opeke sušene na suncu.« Za ovu vrstu građevnog materijala imamo termin »ćerpič«. To je inače turcizam, koji je dobio pravo građanstva. Vidi: A. Škaljić: Turcizmi u sh. i hs. jeziku, Sarajevo 1973, str. 190.

Kod opisa riznice u crkvi u Kr. Sutjesci, na str. 17. čitamo: »Podatak da zbirka sadrži oko četrdesetak kazula (misnica)... uz to još nekoliko pluvijala... i dalmatika (gornja haljina biskupa)...« Dalmatika je, međutim, gornje crkveno ruho (liturgijsko) za đakona, dok biskup nosi dalmatiku ispod casule i ta je dalmatika bila od lakšeg materijala.

U posljednjem odsjeku »Kronologija djelovanja bosansko-hercegovačkih franjevaca«, na str. 35, pod »1514« čitamo: Tri godine kasnije bosanska vikarija postaje provincija pod nazivom Bosna Srebrena. Taj naziv je sačuvala do danas.« Trebalo je kazati, odakle taj naziv »Bosna Srebrena«. Razlog: Bosna je u srednjem vijeku bila poznata po proizvodnji srebra. Najveći rudnik srebra bila je Srebrenica, koja je baš po tome dobila naziv (slično Olovo po olovu). Također i Kreševo je proizvodilo srebro ali u manjoj količini. U tursko doba zbog nerentabilnosti napušta se rudarstvo srebra, a Kreševo se preorijantiralo ponajviše na siderurgiju (preradbu željeza — kovačija o čemu je prije bio govor). Danas je Kreševo poznato po rudarstvu barita.

Na istoj stranici i pod istom godinom (str. 34, god. 1514) čitamo: »Počinju prvi učestali progoni franjevaca i paljenje samostana kao odmazda za katoličku rekonkvistu u Španjolskoj i kao posljedica pripremanja velikog pohoda Sulejmana Veličanstvenoga na Ugarsku.« Ovdje nalazimo kauzalnu historiju: historijska se činjenica više ne tretira samo za sebe (izolirano) već povezano i daje se uzrok dotične pojave ili zašto se to dogodilo. A taj momenat (kauzalna ili uzročna historija) doprinosi objektivnosti povijesti. A ova problematika važna je također i u geografiji (hist. geog.).

U poglavlju »Kreševo«, na kraju odsjeka »Arhiv«, str. 31, čitamo:... »isto je tako fra Vladimir Dumbović ustupio ovom arhivu svoju dizertaciju o Kreševu i druge bilješke o tom mjestu.« Primjedba: V. Dumbović nije franjevac niti je bio franjevac, pa stoga nema opravdanja riječ »fra«. Nadalje V. Dumbović je samo diplomirao na PM-fakultetu u Zagrebu, Geografski odjel (1968) na

temelju diplomskog rada »Kreševo — prilog poznavanju rudarskih naselja u BiH« i dobio akademski naslov — profesor geografije. Stoga nemaju mjesta riječi: »ustupio je svoju dizertaciju (doktorsku radnju) ovom (kreševskom — samostanskom) arhivu.

Zaključak

Listajući po ovom Vodiču pronalazimo da su franjevci mnogo zadužili BiH i na kulturno-umjetničkom polju, jer su njihovi samostani u prošlosti (napose u tursko doba) bili žarišta kulture, prosvjete i umjetnosti, a to uz svoj pastoralni rad nastavljaju i danas. Obično se govori o tamnom turskom periodu, a upravo ovaj »vodič«, odnosno tri navedena samostana to demantiraju. A gdje su još drugi samostani (koji se obnavljaju potkraj turskog doba) i k tome i pravoslavne crkve koje posjeduju mnoge umjetničke predmete. Franjevci su u tursko doba putovali na Zapad i tako očuvali vezu sa Zapadnom Evropom i njezinom kulturom. Po njima su zrake zapadne kulture dolazile i u BiH. Zato se ne može govoriti o potpunoj izolaciji BiH u tursko doba (1463—1878). Ova tri samostana, u kojima progovara stara (turska, osmanska) Bosna, nalaze se u neposrednoj blizini Sarajeva, što daje znatnu prednost Sarajevu, jer delegacije, izletnici, turisti i drugi mogu lako iz Sarajeva doći u Fojnicu, Kreševo i u Kr. Sutjesku. Doduše usljed raznih nedaća tijekom stoljeća mnogo toga je nestalo u ovim samostanima, ali je i mnogo toga i ostalo, što danas dobiva svoju valorizaciju na turističkom planu.

V.D.

24. KNJIGA DRA LJUBE J. MIHIĆA

Ne znam što me zapravo privuklo da pročitam 528 strana »Podgore (priroda-čovjek-historija)«. Puka radoznalost ili hvalospjevi autoru u predgovoru i pogovoru. Poslije sam bio impresioniran, i tu impresiju želim podijeliti s pokojim čitateljem.

Predgovor je napisao Bogoslav Mrkušić, nastavnik i jedan od recenzenata te glavnih i odgovornih urednika. On je istaknuo kako je knjiga »rađena metodom komparativnog pregleda, zasnovanog na tipološkoj inventarizaciji, reprezentativnoj i kompleksnoj obradi i vrijednosnoj klasifikaciji pojedinih kategorija prirodnih turističkih motiva i objekata u Podgori« (3), da je pisana »izuzetno lijepim i tečnim stilom« i »srcem i dušom patriote, u jednom dahu« te da bi se »u svakom slučaju, ovakvom publikacijom (...) mogle ponositi i mnogo razvijenije sredine« (5). Recenzenti (on; mr. Blažo Dubljević, profesor; dr. Jovan Čvoro, profesor; dr. Helena Škobić, liječnik specijalist; Milovan Krunić, književnik) u »Prikazu recenzije« (495—500) navode 24 autorova djela, kojih su izdavači najrazličitije radne organizacije, općinske skupštine i mjesne zajednice, kao što je ovu objavila Mjesna zajednica u Podgori, s »ukupno 10560 strana teksta, a kad se tome doda preko 100 separata, iznosi preko 11500 teksta (...) »ovog neumornog naučnog radnika i istraživača, koji po izdavačkoj aktivnosti nema takmaca među mnogim svojim kolegama, a posebno po obimnim knjigama dragocjenog sadržaja«. Nakon prikaza sadržaja (s pojedinostima kao što su »stari brodovi na ručna vesla«) i njezine metode (»komparativno uspoređenje«) recenzenti naglašuju kako će knjiga »poslužiti kao veoma solidna osnova za još intenzivniji razvoj turizma i turističke privrede u ovom regionu naše lijepe zemlje«. I oni ističu »lijep i tečan stil« (lektor je mr. Radoslav Ljubibratić). Dubljević, profesor na Pedagoškoj akademiji u Mostaru, nije odolio pa je napisao još dvije strane o autoru pod naslovom »Dr Ljubo Mihić — gorostas u naporima i odricanju na polju nauke geografije turizma« (501—502). On je napisao kako

u autorovu »skromnom stanu centralno mjesto zauzima vitrina u kojoj kao vojnici u stroju blista dvadeset i dva naslova — dvadeset i dva života utkana u njihove stranice« te »to nisu samo bili napori, nego prava nadljudska naprezanja koja je mogao da podnese samo očelični organizam dr Ljuba Mihića«.

Tako obodren uputio sam se u čitanje knjige o »jedinom raju na zemlji za čovjeka našeg vremena« (6). Budući da sam nevježa u turističkoj geografiji, tek ću spomenuti što sam sve doznao, naučio, u čemu sam uživao.

U poglavlju o zemljopisnom položaju pročitao sam: »Podgora je smještena na srednjem Jadranu. Ona ima dobre plovne puteve sa svim zemljama u Sredozemlju, a naročito sa turistički razvijenim zemljama, kao što su Italija, Grčka, Francuska, Španija i druge, a i sa drugim kontinentima. Od Podgore do italijanskih luka (...) mogu saobraćati putnički brodovi. Od Podgore može se ploviti i do grčkih (...) i drugih luka (Bejrutom, Aleksandrijom i dr.). (...) Iz ovoga se vidi da Podgora ima povoljan položaj u odnosu na Sredozemlje kao cjelinu.« (10—11)

U odlomku »Položaj Podgore u odnosu na SFRJ« doznao sam za »jugoslovensko primorje od Trsta do Ulcinja« (11) i »Jadransko primorje od Kopra do Ulcinja« (12), zatim o udaljenosti mnogih gradova od Podgore, o vezama s njima (npr. »od Splita do Beograda putujemo avionom tipa 'karavele' (80 putnika); vožnja traje 30 minuta. Saobraćaj se obavlja preko cijele godine danju i noću«, 11; ili: »Podgora je povezana s Austrijom dobrim auto-putevima, željezničkim prugama i avionskim linijama preko aerodroma u Beču«, (14). Poglavlje o položaju i vezama naglo završava odlomkom o položaju »u odnosu na zone snabdijevanja povrćem i voćem«, zacijelo zato što »te prehrambene artikle najviše vole turisti« (17).

Kako autor pojedina poglavlja rješava ekstenzivnim preuzimanjem tuđih tekstova, to ću se radije zadržati na njegovim rečenicama, kao na završnima u »Geomorfološkim pogodbama reljefa«: »Poznato je da horizontala uliva neki mir u dušu, dok nas vertikala puni strahom. Tako nas plava horizontala mora sa svojim nijansama odmah osvaja, a sive vertikale klisure i hridine Biokova zastrašuju nas na prvi pogled, da nas kasnije osvoje i snažno privežu za se. (...) Reljef pejsaža Podgore priroda i čovjek su romantički ukrasili. Nijedno primorsko mjesto, reklo bi se, nije ravno njenom reljefu, vodi i zelenilu. (...) Ovi vrhovi Biokova (...) ne služe samo kao izazov razbješnjelom nadmetanju munja, već kao poligon stremljenja odakle se vidik daleko pruža u beskrajno plavetnilo neba. (...) Od vrha do dna bijele se točila i sipari po 200 m dužine, kojim se ruši rastresiti materijal i klizaju divokoze tražeći hrane i vode. (...) I još kada ovom dodamo stada divokoza po vrhovima i strmim strugovima, i jata surih orlova, koji danima kruže iznad planine i upoznaju ljepote njene visine, čari njihove postojbine. (...) Iz ovog se vide nenadmašne prirodne ljepote ovog dijela Podgore.« (31—33)

Moram primijetiti da čitatelja ne smije zbunjivati opširno pisanje o drugim mjestima i krajevima, npr. o Makarskoj i Makarskom primorju ili o Dubrovniku i dubrovačkoj okolici. On mora stalno imati na umu da ovo nije bilo kakva monografijica o Podgori ili turistički vodič. To je studija prema metodi »komparativnog poređenja« koja djelu daje neusporedivi enciklopedijski značaj. Ekskurzi pak, koji prividno nemaju nikakva doticaja s Podgorom i Podgoranima, nipošto nisu zanemarivi, jer upućuju na golemu erudiciju autora i interdisciplinarnu utemeljenost njegova pisanja. Stoga treba višeslojno i pozorno prateći tekst shvaćati njegovu sintagmu »na Makarskoj rivijeri u Podgori«, jer ona ne znači ono što bi se moglo pomisliti: u tome predmetu nema

nikakvih podataka o Podgori ili to su iskonstruirani dijelovi s podacima koji tek u pojedinostima imaju značenja za podgorsku prošlost i današnjicu. Tako opet treba razumjeti rasutost bilježaka različita značenja, opsega i sadržaja, i kada one nemaju veze s tekstom. Ili pak kada se neki podaci ponavljaju (npr. o plažama na str. 38 i 39, tvornici za preradu ribe u Makarskoj, 78 i 81, o prvim pansionima na str. 303, 358 i 405 ili odjecima u austrijskom novinstvu na str. 304 i 410). To kažem, budući da odmah nisam proniknuo u to umijeće. Moram stoga priznati da sam poslije to više bio impresioniran.

Na sljedećim stranama naučio sam štošta: »Na žalu se kupači nalaze za vrijeme kupanja i sunčanja« (39); da je »za čovječji organizam korisno kupanje u morskoj vodi na Makarskoj rivijeri u Podgori. (...) Napredak civilizacije i povećanje životnog standarda prisiljava nas da moramo nešto više znati o korisnom djelovanju morske vode na čovječji organizam. Prema tome, potrebno je svake godine da koristimo svoj odmor na rivijeri, da se kupamo u moru i tako jačamo naše zdravlje.« (...) »u veljači vjetar izduvava u zrak kapljice morske vode zasićene česticama soli. (...) U tom vremenskom razdoblju korisno je po zdravlje boraviti na rivijeri i udisati zrak. Zahvaljujući ovoj prirodnoj osobini Podgora ima povoljne uslove za razvoj turizma u toku zime.« (43); »Količina kiseonika u morskoj vodi zavisi od temperatura i slanosti (...). U proljeće i rano ljeto more je zasićeno kisikom (...). Iz ovoga se vidi da je za čovječji organizam koristan boravak na Makarskoj rivijeri u Podgori.« (44); za plime trebamo paziti »gdje ostavljamo svoje čamce i druge sportske rekvizite« (46); valovi su također korisni za zdravlje, pa »zato je za vrijeme duvanja vjetra i visokih valova korisno nalaziti se blizu obale« i budući da su ljeti valovi rijetko viši od dva metra, oni »u toku kupališne sezone omogućavaju razvoj kupališnog turizma« (51).

Pozabavivši se temperaturom mora »na Makarskoj, španskoj, francuskoj i crnomorskoj rivijeri« te na Baltičkom moru, autor utvrđuje trajanje kupališne sezone (prema kriteriju temperature veće od 18°C). U Podgori ona traje od 12. 5. do 18. 11. i dulja je od one na Hvaru za 19 dana, a od one u Malagi, Nici i Sočiju za 31, 36 odn. 39 dana, »pa je zato Makarska rivijera i Podgora povoljnija za razvoj kupališnog turizma u toku godine od Nice i Sočija« (53 i 56), a za čak 139 dana je kraća sezona u poljskom Sopotu. Po tome je onda nedvojbeno »koliko je toplija morska voda na Makarskoj rivijeri u Podgori nego na baltičkoj, i koliko je duža turistička sezona kupanja« (56). Zaključci koje treba respektirati. Onda i nije čudno šo se »nakon kratkotrajnog boravka na Makarskoj rivijeri u Podgori dugo osjeća zdravlje, svježina i vedro duševno raspoloženje« (59) i da »obala Makarske rivijere u Podgori predstavlja naše bogatstvo kao ozbiljan medicinski faktor koji je već našao svoje oživotvorenje« (61).

Kopnene pak vode otvaraju »apetit za jelo« toliko da »tek što je jeo, čovjek poželi ponovo da jede« (62). U odlomku o vodovodu može se doznati kako je 1962. četiri stotine vojnika JNA bilo počašćeno »sa 100 litara vina« (71), pa se valjda onda ornije prionulo radu. Bilješka je pak posvećena gradnji dubrovačkog vodovoda u 15. st. (70).

Opisujući razvoj ribolova u Podgori pisac kaže: »Iliri su lovili ribu i gusarili po moru. To su radili i osvajači Rimljani. Sloveni su lovili ribu i branili svoje more od osvajača« (75—76). Prenoseći Fortisove bilješke, on spominje i tuljane s ovom zanimljivošću: »Priobalni stanovnici pripisuju tom vodozemcu da noću izlazi u doba zrenja i zoblje grozdove što vise s loze« (77). U odlomku o »vrstama ribolova koje su mi ispričali stari ribari Podgore« pisac se obilato poslužio tekstom Karla Jurišića, Priroda i kulturna baština na području Makarskog primorja (Acta biocovica, I, Makarska 1981). Zapravo prepisao je — uz neke pogreške i ispremiješane bilješke — njegov tekst sa str. 308—312 (ovdje 89—93), ne citiravši ga (opet je zanimljivo da na više drugih mjesta citira Acta), a u nesretnom trenutku dekoncentracije zaboravio je da Jurišić piše npr. o lovu na tunje u Baškoj Vodi a ne u Podgori (tako je i baškovodski sv. Nikola postao Podgoranin; 93).

Takav trenutak ponovio se u poglavlju o fiziološkom djelovanju klime na ljudski organizam kada je pisac, služeći se »Dubrovačkom klimom« Đure Orlića, rekao: »I na kraju, blage zimske temperature na Makarskom primorju u Podgori dozvoljavaju dugotrajan boravak na zraku. Sunčani dani imaju izvanredno psihičko djelovanje. Ponekad su neugodni vjetrovi i kiše. Ali većina elemenata dubrovačke klime djeluje podsticajno na naš organizam« (193).

Zanimljivo je piščevo mišljenje o sportskom ribolovu: »Kod ribolovaca je čudna strast koja ih neodoljivo vuče ka obalama mora. Njihovu želju ne može da obuzda ni ljetne sunce koje nesnosno prži. Te čudne ljude mogu da razumiju samo oni koji imaju istu strast. Ta strast ribolovce vuče nesalomljivom snagom da danima tragaju za ribom. Tjera ih da se lome po krševitim obalama mora. Ali, kako i ne bi tako strastveno jurili za tim ljepoticama u morskoj vodi. Nije samo riba od ribolovaca napravila jednu vrstu čudaka; (...) on ne lovi radi tog komada mesa. Prirodne ljepote Makarske rivijere u Podgori osvajaju oplemenjuju i zaluđuju posjetioca da luta sa ribarskim štapom i da doživljava ono što se ni u snu ne može doživjeti. (...) Od svih zatrovanih ribolovaca čudaka, kažu da su najčudniji pravi sportski ribolovci koji love mušicom.« (96)

Poglavlje o klimi također je krcato podacima: »Ljeti se nad ugrijanim kopnom na području Male Azije i Perzijskog zaliva nalazi područje niskog pritiska zraka, dok se nad Atlantskim okeanom, koji je hladniji od kopna, stvara područje visokog pritiska zraka. Na taj način i ljeti i zimi nastaje strujanje zraka iznad Podgore.« (112) Analizom temperature zraka dolazi do zaključka: »Iz tabele se vidi da su temperature zraka na kontinentu Evrope niže u siječnju nego u veljači i da Beograd, Zagreb, Ljubljana, Sarajevo, Skoplje, Berlin, Beč, Lozana, Cirih, Prag, Varšava, Helsinki, Stokholm, Kopenhagen, Oslo, Sofija, Bukurešt, Budimpešta, Moskva i Lenjingrad imaju od Podgore niže minimalne srednje mjesečne temperature zraka od 9 do 15°C. To je dokaz koliko je Podgora povoljno mjesto za zimovanje stanovnika kontinentalnog zaleđa.« (115) Među ishodištima turista za Podgoru još su »Santis (2500 m) Alpe kod Ciriha, Cugšpic (2962 m), Zonblik (3106) i Bjelašnica (2067 m)«, 116—117 tabela. U mnogim kontinentalnim gradovima temperature su ispod 18°C »pa je nedozvoljeno sunčanje u toku ljeta, a za to su povoljni uslovi u Podgori« (120), gdje temperatura omogućuje »udobno sunčanje« (tu vjerojatno ljudi neće morati »za 1 litar znoja u toku sata popiti do 10 litara vode dnevno«, 122). Dakle; »Cijeneći prema temperaturama zraka Makarska rivijera (Podgora) ima bolje uslove za razvoj turizma od italijanske, francuske, španske, grčke, bugarske, rumunske i sovjetske rivijere. (...) Period sa srednjom dnevnom temperaturom zraka višom od 10°C traje u Podgori od 21. II do 18. XII, oko 301 dan u toku godine. U Aberdinu (Švedska) taj period traje od 26. maja do 1. oktobra, svega 127 dana. Tako je kraći (...) nego u Podgori za 275 dana. U Aberdinu nema u prosjeku dana sa srednjom temperaturom zraka iznad 18°C. To je dovoljan razlog zašto je za turiste iz Engleske privlačna Podgora.« (130—131) I poslije će pisac istaknuti Podgoru »kao zimovalište za stanovnike iz Engleske (Škotska) i zemalja skandinavskog

poluotoke« (143). Najposlije: »Za vrijeme srži turističke sezone u toku dana temperature zraka u večernjim časovima povoljno djeluju na razvoj turizma — na turiste koji su se u toku dana kupali i sunčali«, jer »poslije 19 časova ugodne i prijatne su večernje šetnje po svježem zraku, čija je temperatura niža nego u toku dana« (125).

Pišući o ljekovitu djelovanju sunca — za koje su znali i »Avicenice«R, Avicena, i stari Dubrovčani kada su odredili jednomjesečnu karantenu izvan grada gdje su putnici iz (zbog zaraze) sumnjivih krajeva »živjeli'pod vedrim nebom i na suncu«, 146 — on kaže: »Sunčanje golog tijela za vrijeme sezone na Makarskoj rivijeri u Podgori ne može se nikakvim lijekovima zamijeniti. (...) Iz ovog se može zaključiti i reći: tamo gdje ulaze sunčani zraci, ne ulazi ljekar.« (148)

Što se pak oborina tiče: »U Makarskoj (Podgori) u prosječnom jednom danu sa oborinama padne 10,9 mm padavina« (171) »i na kraju, jedna opća rekapitulacija o padavinama. Vazduh je prva činjenica zdravlja i života. On je životodavni duh. On daje život svemu što na zemlji živi i raste. (...) Ljudi treba da idu u zagrljaj sunčane svjetlosti i čistog otvorenog zraka. (...) Zrak je čistiji tamo gdje sunčani zraci povazdan dopiru. Najplavetnije je nebo poslije kiše. Nebo tada izgleda tamnoplavo.« (176—177)

U poglavlju o vjetru može se pročitati Horacijev stih o bijesu južnjaka: »Rabies Noti, guo non orbiter Nadriae i maior« (179) te o buri koja još uvijek ruši »voz uskog kolosijeka, koji spaja Split i Sinj« (181), što pisac, vjerojatno, u svom golemom poslu nije stigao provjeriti.

Ponovo istaknuvši klimatsku prednost Podgore pred svim evropskim rivijerama (191), dao se na prikaz bilja u stilu: »Od ljekovitog bilja na području Podgore želim posebno da istaknem samo neke ljekovite biljke« (205).

Drugi dio o kulturno-povijesnim spomenicima te razvitku Podgore kraći je od ostalih. Pisac misli da se Slaveni trajno naseljuju u bizantskim zemljama »rušeći robovlasnički i udarajući temelje feudalnom društvenom poretku«, čime je vjerojatno riješio mnoge dvojbe historijske znanosti. Onda mirno nastavlja kako su tada Slaveni naselili i Dalmaciju te cijelu istočnu obalu Jadrana, pa citiravši sv. Dimitrija Solunskoga, nastavlja: »Ove Slovene bizantski car i pisac Konstantin Porfirogenet (912—959) naziva Arentanima (Neretvljanima), a njihovu zemlju Paganijom« (208), što će također veoma olakšati raspravu o problemima južnoslavenske doseobe. Zanimljivo je i da je spomenik Galebova krila otkriven 10 dana prije nego što je »izvršena priprema« za otkriće (222). Pisac će se ubuduće morati odlučiti između Ardijeja i Ardijejaca, Dalmata i Delmata, Kajdijana i Candiana (208—209), a i nekih detalja iz biografije S. Borića (da li se rodio 13. ili 14. 7. i da li je u španjolski građanski rat otputovao iz Caena ili Canesa; 230, 231 i 246).

Tumačeći naziv mjesta kaže: »Nije važno ili je to naselje podignuto pod gorom (šumom) ili pod gorom (planinom), važno je da je Podgora smještena i pod gorom (šumom) i pod gorom planinom i da je po tom dobila ime« (248).

Među receptima mene je zanimao najjednostavniji: »Jaja od kokoši se spremaju na razne načine: jaja se jedu kuvana, od jaja se pravi kajgana, jaja ispržena 'na oka', jaja 'u meko'... Sve to prži se na tavi u ulju.« (269)

Zanimljivo je i to da Podgorani slave sve državne blagdane osim Nove godine (274).

Primjetivši svoju metodu (i prepisavši svoju disertaciju o dubrovačkom turizmu) pisac se u trećem dijelu više bavi Dubrovnikom nego Podgorom, ali to možda i neće smetati Podgoranima. Oni će rado pročitati kako je 1837. otvorena parobrodarska

pruga od Trsta do Dubrovnika (»To je bio prvi izuzetno putnički parobrod za prevoz putnika. Parobrod je služio za poslovna i službena putovanja.« 277), ili o razvitku prometa »u ravni Neretve« (»Po samoj rijeci i njenim pritocima i kanalima saobraćaj se odvijao pomoću malih trupica i većih lađa na vesla. Jedino u Podgori i Baškoj Vodi bilo je razvijeno brodarstvo.« (279), ili: »U prahistorijsko doba postojale su komunikacije Makarskim primorjem kojim su se kretali pješaci i tovarna grla. U rimsko doba postojale su transverzalne komunikacije karaktera pješačkih i konjskih staza Makarskim primorjem. (...) Ovim saobraćajnicama vjerovatno se mogao odvijati pješački promet, a možda, preko Staze u Podgori su se mogli upotrebljavati i konji. (...) Neki naučnici smatraju da je Makarskim primorjem postojala praistorijska komunikacija kojom se odvijao tgovački saobraćaj. (...) Ovu cestu nazvaše Rodića staza po namjesniku Gavri Rodiću koji tud prođe na konju konjskom stazom.« (289, 290 i 291), ili: na Jadranskoj cesti je 1965. »maksimalan promet putnika u srpnju i kolovozu, usklađeno s maksimalnim temperaturama vode i zraka« (294), a željeznički je promet isto tako intenzivan ljeti što je »usklađeno sa razvojem kupališnog turizma« (296), ili: »Grci su četiri vijeka prije nove ere imali ugostiteljske objekte u Cavtatu i tu proizvodili alkohol, naročito vino« (298), ili da su turisti prije I. svjetskog rata bili okupatori iz Austrije i Ugarske (357). Tako je 1913. Dubrovnik posjetilo 26 030 turista, »od kojih 3777 iz Beča, 6624 iz Austrije i njenih okupiranih teritorija (bez Beča i Dalmacije), 2403 uz Ugarske, 5114 iz Bosne (...) itd.« Po tome se čini kako je iz toga okupatorskog i okupiranog društva izdvojena Bosna, inače okupirana 1878. i anektirana 1908. Zanimljiva je i struktura prometa putnika u Dubrovniku 1192—1892: Sandalj Hranić i njegova obitelj bili su »preteče kategorije rekreativnog turizma«, hodočasnici, koje su »usidreni brodovi u luci čekali dok se ne razgleda grad«, »preteče tranzitnog turizma«, putopisci »preteče kulturno-tranzitnog turizma«, u Dubrovniku su također »nikle preteče kategorije poslovnog turizma«, a bilo je i preteča diplomatskog, religijskog i socijalnog turizma (355).

Rezultat takvog metodološkog pristupa: »Ako Podgoru uporedimo s Dubrovnikom, vodećim mjestom jugoslovenskog turizma u 1939. godini i naseljima na njegovoj rivijeri, vidjećemo da Podgora u 1939. godini spada u grupu njihove razvijenosti po smještajnim kapacitetima« (309). Može se pratiti i kako se 1962. Makarska rivijera naglo pretvara u dubrovačku (320 i 321), koja tako stječe lijepe makarske plaže. Može se doznati i pokoji detalj, kao npr. kako je podgorski hotel »Primordija« dobio ime. Ako ste mislili da to znači npr. iskon, prevarili ste se. Naime, to je mnogo jednostavnije. Naš pisac kaže kako je bivši vlasnik prije rata shvatio kolike su mogućnosti »za razvoj zdravstveno rekreativnog turizma pri moru u Podgori i na Makarskom primorju, pa on zato i svom hotelu daje ime mjesta smještaja — pri moru — 'Primordija'« (358). A vlasniku — piscu »Mita XX stoljeća« — tada je šaptala »vječnost, duh Primordije« (ista strana). Tako sam, barem, doznao da sam i ja po podrijetlu Primordijac.

Budući da sam to pomalo i danas, neću s piscem na Biokovo, u četvrti dio njegove knjige, nego ću citirati autorove stihove iz završne pjesme »Podgoro«: »I ovo napisah /Za dobrobit čovjeka./ Neka se vidi /Neka se zna/ Do vijeka!« (494).

Ja se nadam da će ovakva knjiga biti pouka svim mjesnim zajednicama i sličnim izdavačima — dovijeka.

U popis literature pisac je stavio gotovo sve svoje knjige i gotovo sve što je pročitao. Bibliografi se tu mogu dobro zabaviti: kriva imena, dvostruki naslovi, nepotpuni podaci,

zagonetni rukopisi, još zagonetnije signature, navedene čak adrese izdavača (br. 72) itd.

Za svoje je knjige autor stekao mnoga priznanja: dubrovačkoga Turističkog saveza i Turističkog društva, kuparske Vojne ugostiteljske ustanove, Mjesne zajednice u Lastvi kraj Trebinja, čapljinskoga Turističkog saveza, PSD »Prenja« i Turističkog saveza BiH. Dubrovačka općina mu je ponudila, a čapljinska dodijelila besplatno zemljište za izgradnju kuće, ali se on nastanio u ubavom Živogošću. Napokon, Naučno vijeće Istraživačko-razvojnog centra Buna kraj Mostara predložilo ga je 1977. za člana Akademije (ne piše koje), jer: »Ko pročita opširno obrazloženje (...), ako je čovjek, moraće reći da je dr Ljubo Mihić istaknuti naučnik i veliki naučni radnik kome nema ravna u oblasti naučnih disciplina koje on proučava«. Taj su prijedlog poduprli Zavod za razvoj privrede u Mostaru, profesori Vazduhoplovne gimnazije »Maršal Tito« u Mostaru, gdje radi i autor (dvojica od potpisnika su njegovi kolege i recenzenti knjige: J. Čvoro i M. Krunić) i Pedagoška akademija u Mostaru (usp. priloge na str. 503—508).

Čini mi se da je ovo prvi put što pišem osvrt na knjigu nekoga dvostrukog doktora (ako sam dobro shvatio biografsku crticu, pisac je doktor ekonomskih i turističkih znanosti). Rijetko sam imao priliku čitati knjigu ovako nevješto sročenu, nesustavnu u zamisli, nedisciplniranu u izvedbi, nejaku u stilu, nedojmljivu u sadržaju. U njoj je rastresitosti i rastrešenosti diletanta, dobroćudnosti i dobrohotnosti amatera, ispraznosti i marljivosti laika. Knjiga je i bibliografska zanimljivost. Ona je dokaz kako neinformiran a povjerljiv izdavač bez prave recenzije neoprezno može tiskati ovakav i ovolik rukopis. Knjiga je dijelom i piščeva disertacija onoga tipa koji može oblikom i sadržajem imati internu fakultetsku funkciju, ali ne tiskom steći i općenitu.

Kada se pročita »Podgoru«, poželi se suzdržanijih pisaca i škrtijih izdavača.

T.M.

Izložbe

UZ PRVU SAMOSTALNU IZLOŽBU ROZARIJE RADIĆ

Matija-Rozarija Radić, akademska slikarica, priredila je svoju prvu samostalnu izložbu (20. XI. do 1. XII. 1986). Izložba je bila postavljena u prostoriji zagrebačkog Hrvatskog društva lokovnih umjetnosti u Galeriji »Karas«. Bilo je izloženo osamnaest pejzaža (četiri ulja na platnu i četrnaest ulja na kartonu). Predgovor Katalogu izložbe napisao je Duško Malešević. Tih dana je i društveni tisak pisao o izložbi Rozarije Radić (*D. M.* u »Večernjem listu« i *Josip Škunca* u »Vjesniku«).

Slike su u Katalogu popisane ovim redosljedom:

1. *Krajolik uz jezero (1986, ulje na platnu, 52 x 41);*
2. *Šalatski predio (1986, ulje na platnu, 30 x 38);*
3. *Crkvica na Sljemenu (1986, ulje na platnu, 41 x 30);*
4. *Proplanak (1986, ulje na platnu, 41 x 52);*
5. *Bjelopoljski krajolik I (1984, ulje na kartonu, 32 x 42);*
6. *Bjelopoljski krajolik II (1984, ulje na kartonu, 32 x 42);*
7. *Predio (1984, ulje na kartonu, 35 x 43);*
8. *Horvatovac (1986, ulje na kartonu, 50 x 71);*
9. *Reminiscencija na Monte Cassino (1986, ulje na kartonu, 50 x 71);*
10. *Zagorski pejzaž (1986, ulje na kartonu, 46 x 69);*
11. *Povratak u Bretagneu (1986, ulje na kartonu, 46 x 68);*
12. *Masline (1986, ulje na kartonu, 55 x 76);*
13. *Stjepangrad (1986, ulje na kartonu, 54 x 75);*
14. *Veliko stablo (1985, ulje na kartonu, 51 x 72);*
15. *Boračko jezero (1986, ulje na kartonu, 54 x 76);*
16. *Krenica (1986, ulje na kartonu, 53 x 74);*
17. *Mogorjelo (1986, ulje na kartonu, 40 x 30);*
18. *Most na Savi (1986, ulje na kartonu, 35 x 41).*

S pravom se veli da je prava veličina biti dosljedan sebi. U osvajanju vlastite dosljednosti nalazi se bit života i snaga u koraku do zvijezda. Slikarica R. Radić sigurno je osjetila radost, duševno zadovoljstvo, poslije napornog rada u pripremanju i ozbiljenju ove uspješne izložbe. To nije taština i oholost, to je samo radost zbog priopćavanja umjetničkog izraza svoje duše, svoga umijeća, koje, zahvaljujući vlastitoj upornosti, nije ostalo skriveno. Moramo priznati da je i to dar Duha. Radićka je, vođena tim darom, nastojala da pokloni svojim slikama čin čistog oka, golemo srce svoje intuicije, umješnost ruke i snagu uma i intelekta. U iskrenom, i više-manje uspješnom, izrazu nalazi se smisao umjetničkog iskaza.

Na slikama R. Radić nazire se ona ravnoteža između jednostavnosti, pristupačnosti, duhovne svježine i primjerne doze ozbiljnosti i akademske intelektualnosti. Ona očito nosi u sebi vlastite stilske mogućnosti i vrijeme će, nadajmo se, pokazati koliko će usavršiti svoj izraz, jer se s vremenom stječe iskustvo, znanje i osjećaj mjere, a to sve pomaže da se umjetnik izražava bolje.

Naspram istine svemira stoji ljudska, i za čovjeka najveća, umjetnička istina, koja je uvijek nešto drugo u odnosu na objektivni svijet. Iako se na nj oslanja, od njega polazi, njega oponaša, nikad nije i ne može biti njegova puka slika. Tako je R. Radić pokazala gledateljstvu, na svojoj prvoj samostalnoj izložbi, svoja djela, pejzaže, svoje viđenje domaje Hercegovine i svoja viđenja ostalih predjela domovine i svijeta.

Uvaženi likovni kritičar donosi tih dana u »Vjesniku«, pod naslovom »Skromna slika zavičaja« sljedeće: *Među ostalim krajolicima na izložbi, nalaze se i pejzaži Hercegovine — bjelopoljskog kraja iz kojeg potječe. Iako je diplomirala na zagrebačkoj Akademiji likovnih umjetnosti tek lani (1985), premda nema još dovoljno slikarske prakse, ona već sada pokazuje one odlike slikanja, koje danas-sutra mogu roditi efektnim rezultatima.*

To su, ponajprije, studioznost i podatnost temi, a potom još i traganje za likovnim adekvatom, koji će na najbolji mogući način iskazati njen doživljaj. Time Rozarija Radić obećava dojmljiviji spomenik zavičaju..., iako se u tome smislu ne izjašnjava. Što je više u nje samoprijegora i brušenja metjea, to će i plodovi biti ljepši.

Slikarstvo Radićeve počiva na provjerenim zasadama sezanizma i Šulentićevih sinteza — opaža Duško Malešević — posjeduje »reducirani ritam odmjerenih akcenata«. Gama joj je uronjena u zelenila, a određena suzdržanost u slici ne svjedoči samo prigušenu sezibilnost autorice, nego objelodanjuje i invenciji primjerenu ekspresivnost — lagani sfumato u neraskidivu hercegovačkome dvojstvu kamene goleti i zelenoga plašta flore. Anakronizam njene slike korijeni se, očito, u predjelima takve likovne duševnosti, kojoj se slikarica dragovoljno prepustila.

Ono što se dade prepričati i riječima izreći o nekoj slici, nije slika, iz-

van je umjetničkog, pa svako dalje nabrajanje i opisivanje spomenutih slika u izložbi nema svoje svrhe, jer ju je trebalo pogledati da nam same slike pruže onaj užitak koji čovjek dobiva u svakom susretu s autentičnim umjetničkim djelom.

Neka se ispuni sve ono što je uvaženi likovni kritičar naslutio da se može razviti u daljem likovnom stvaralaštvu R. Radić.

Neka je sa srećom!

Jerko Ivanković

Vijesti

U Zagrebu je 27. XI. 1986. u 75. godini života preminula *Vera Grozaj* a 8. XII. u 85. godini života *Gita Gjuranec,* poznate hrvatske operne pjevačice. Naša revija ove godine (u brojevima 2 i 6) objavila je njihove razgovore s našim suradnikom *Mirkom Petravićem.* U njima su obje iznijele mnogo dragocjenih podataka o svom životu i radu kao i zanimljiva sjećanja na ljude i prilike vremena u kojemu su umjetnički djelovale.

* * *

Retrospektiva velikoga hrvatskog slikara i našeg suradnika *Iva Dulčića* prikazana je, nakon Splita i Dubrovnika, i u zagrebačkom Muzeju za umjetnost i obrt u mjesecu prosincu. O toj izložbi piše *Tonko Maroević* u »Danasu« od 16. XII. 1986.

* * *

Na bogoslovskoj tribini »Spectrum« u dvorani »Vijenac« održao je upravitelj HKD sv. Ćirila i Metoda — Društva sv. Jeronima prof. *Radovan Grgec* 10. XII. 1986. predavanje »Naši katolički laici i dokumenti Koncila«. Nakon predavanja neki od prisutnih, velikom većinom laici, sudjelovali su u prigodnoj diskusiji.

* * *

20. XI. 1986. održana je u prostorijama HKD-a komemoracija u spomen *Antuna Matasovića,* jednoga od najpopularnijih romanopisaca našega Društva. U programu su sudjelovali: *Radovan Grgec, Ivan Cesar, Julije Njikoš, Josip Moser, Stanka Pavun* i *Trpimir Matasović.*

* * *

»Paris Match« od 12. XII. 1986. donosi razgovor s poznatim filozofom *Jeanom Guittonom* o odnosu vjere i znanosti. HKD je dosad objavilo 4 Guittonove knjige u prijevodu *Radovana Grgeca* (Što vjerujem, Katolicizam, Pavao VI. i Sveta godina, Moj mali katekizam).

* * *

Kako saznajemo, naredni međunarodni skup na Sorbonnei bit će posvećen *Ruđeru Boškoviću* (1986. bio je posvećen hrvatskoj Renesansi). Boškoviću je bio posvećen i simpozij FTI-a Družbe Isusove, održan od 11. do 13. XII. 1986. u Zagrebu.

* * *

8. XII. 1986. prezentirana je u Klubu samoupravljača nova pjesnička zbirka *Antuna Šimunića* »Povratak slavne repatice«.

* * *

Presses Universitaires u Bordeauxu objavile su radove s kolokvija prigodom stote obljetnice rođenja *Françoisa Mauriaca* pod naslovom »Présence de F. Mauriac«. Knjiga sadrži tridesetak priloga.

* * *

»Premio Camposampiero« za religioznu poeziju 1986. dodijeljena je *Renzu Barsacchiju* za zbirku »Marinaio di Dio«.

* * *

Od 22. do 23. studenoga 1986. održan je u Rimu simpozij o utemeljiteljici Kćeri milosrđa Majci *Mariji Petković* iz Blata na Korčuli.

* * *

Kao pandan Ecovu »Imenu ruže« objavljen je roman *Johna Updikea* »Roger' s Version« o vjerskim pitanjima i kompjuterima.

* * *

»Studio« od 20. XI. 1986. donosi članak *Fernanda Soprana* o izvedbi Kolarove predstave »Svoga tijela gospodar« i o istoimenom filmu. O protivljenju Kolara realizaciji filma objavljeno je i njegovo pismo upućeno prijatelju dr. *Đuki Kuntariću,* našem suradniku.

* * *

Prof. *Mara Hećimović-Seselja* objavila je knjigu »Tradicijski život ličkog sela Ivčević Kosa«, koja je pobudila veliku pažnju sveslavenskih instituta u Beču i Moskvi.

* * *

Prošle je godine održana na Tajvanu Međunarodna konferencija o literaturi i religiji. Između ostalih na njoj su sudjelovali i *Graham Greene* i *Shusako Endo,* o kojima smo u »Maruliću« često pisali.

* * *

José Garcia Nieto dobio je svjetsku nagradu »Fernando Rielo« za mističku poeziju.

* * *

Zagrebačke župe *Presv. Trojstva* u Prečkom i *Svetih anđela* u Savskom Gaju početkom listopada 1986. proslavile su 20. obljetnicu postojanja. (vd)

* * *

U selu Završju kod Grožnjana u Istri održan je koncert 11. X. 1986. u povodu obnove starih orgulja koje je sagradio *G. B. Piagio* (1740). Orgulje je obnovio *P. Colon* (Belgija). (vd)

* * *

U Zagrebu je 20. X. 1986. u HGZ-u bila proslava 85-obljetnice života skladatelja *R. Matza,* dugogodišnjeg pedagoga u Muzičkoj akademiji. (vd)

* * *

U okviru JAZU u Zagrebu je, pri kraju listopada 1986, proslavljena 80. obljetnica života zagrebačkih skladatelja *I. Brkanovića* i *B. Papandopula.* (vd)

* * *

16. X. 1986. u Zagrebu, u Muzejskom prostoru, otvorena je izložba *»Kyoto — cvijet kulture Japana.«* O Kyotu, drevnoj prijestolnici Japana, govorio je na našim književnim večerima (13. III. i 19. VI. 1986) u predavanjima *V. Dumbović* pod naslovom »Japan — zemlja čuda I. i II. dio«. (vd)

* * *

Početkom srpnja 1986. u Splitu je promovirana knjiga »Hrvatska drama XIX. stoljeća« od *Nikole Batušića* u izdanju biblioteke »Folio«. Ova bi knjiga trebala biti nastavak edicije »Pet stoljeća hrvatske književnosti« (vd)

* * *

Na prošlogodišnjim (1986) 37. dubrovačkim ljetnim igrama izvedena je na tvrđavi Sv. Ivan drama »Ecce homo«. Tekst su napisali *S. Novak* i *N. Batušić* na temelju starih hrvatskih skazanja. (vd)

* * *

Prošle godine je u Splitu, tijekom rujna i listopada, bila izložba-retrospektiva iz umjetničkog opusa našeg prerano preminulog umjetnika *Ive Dulčića* (1916-1976). Poznata su njegova djela sa sakralnom tematikom. U crkvi u Brusju na Hvaru nalaze se slike sv. Jurja na glavnom oltaru i Križni put (mozaik iz muranskog stakla). Od ostalih njegovih radova navodim pet mozaik-slika na pročelju crkve u Kreševu (kod Sarajeva); u Splitu u crkvi sv. Josipa (trećoreci) veliki vitraž; velika zidna slika-freska u franjevačkoj crkvi Gospe od Zdravlja itd. (vd)

* * *

Na koncu mjeseca rujna prošle godine u Zagrebu i u Rijeci održani su znanstveni skupovi o franjevcu *Franji Glaviniću* u povodu 400. obljetnice njegova rođenja. (vd)

* * *

9. X. 1986. u Zagrebu, u Gradskoj knjižnici, bilo je predavanje u povodu knjige »Portreti hrvatskih umjetnika XIX. i XX. stoljeća«. Govorili su *M. Peić* (autor knjige) i *D. Jelčić*. (vd)

* * *

Krajem prošle godine u crkvi sv. Lovre (trogirska katedrala) obnovljene su orgulje (iz XVIII st.). Troškove obnove osigurali su SIZ za kulturu, županik i Republička komisija za vjerske zajednice pri Izvršnom vijeću. (vd)

* * *

U sklopu XVI. varaždinskih baroknih večeri (jesen 1986) održan je znanstveni skup o našem ranobaroknom skladatelju Vinku Jeliću (1596-1636) u povodu 350. obljetnice njegove smrti. Uvodni govor održao je *L. Županović*. (vd)

* * *

11. X. 1986. u Zagrebu je proslavljena 25. obljetnica Katehetskog instituta pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu (1961-1986). (vd)

* * *

U Rijeci je u crkvi sv. Vida (katedrala) 14. X. 1986. izveo koncert na orguljama Riječanin *D. Baumgarten*, koji inače živi i radi u Njemačkoj. (vd)

* * *

Zagrebačka župa sv. Terezije (Trnje, Miramarska c) proslavila je 50. obljetnicu postojanja, Također je svoj zlatni jubilej proslavila i kapela Ranjeni Isus (Ilica 3). (vd)

* * *

Zagrebačka filharmonija i zbor RTZ priredili su 31. X. 1986. koncert u KD »V. Lisinski« pod ravnanjem *P. Dešpalja*. Na programu, među ostalima, bile su skladbe »Exultate iusti« (od W. A. Mozarta) i »Gloria« (od F. Poulenca). Sopran: *J. Jonašekova* (ČSSR). (vd)

* * *

2. XI. 1986. održan je koncert »Glasovi za Mimaru« u KD »V. Lisinski« u Zagrebu. Uz Zagrebačku filharmoniju nastupili su naši vrhunski glazbeni umjetnici. Sav prihod od koncerta namijenjen je za izgradnju *Muzeja Mimara* na Rooseltovom trgu. Koncert je održan na inicijativu. *K. Cigoja*, člana Zagrebačke opere. (vd)

* * *

Kulturni i informativni centar SR Njemačke u Zagrebu priredio je početkom studenog 1986. izložbu u povodu 200. obljetnice rođenja braće Grimm u čitaonici Ilica 163. pod naslovom »Bajka u nas i svuda oko nas«. (vd)

* * *

U Zaboku (Hrv. zagorje) bili su početkom studenog 1986. »Dani Ksavera Đalskoga«. Među ostalim bila je otvorena knjižnica i čitaonica u Vel. Trgovišću. *K. Đalski* je pokopan na groblju u Zaboku. (vd)

* * *

JAZU, Razred za filološke znanosti u Zagrebu, održao je početkom studenog svečanu sjednicu u povodu 450. obljetnice Zoranićevih »Planina«, prvog romana na hrvatskom jeziku, na prijalazu iz srednjeg vijeka u renesansu. U planu je da izađe kritičko izdanje njegovih »Planina«. (vd)

* * *

Pravni fakultet u Zagrebu 5. XI. 1986. proslavio je 210. obljetnicu svoga postojanja (1776-1986). U sklopu ove proslave bila je proslavljena i 80. obljetnica knjižnice ovog fakulteta. (vd)

* * *

Lj. Očić-Fočić priredila je 5. XI. 1986. koncert na orguljama u Bazilici u Palmotićevoj ulici u Zagrebu. Na programu su bila djela F. Liszta u povodu njegovih jubileja, među njima i 140. obljetnica njegovog nastupa u Zagrebu. Ovaj koncert je pokazao da je u Zagrebu glazba na orguljama u usponu. (vd)

* * *

5. XI. 1986. na svečanosti u HNK-u u Zagrebu proslavio je Milan Šepec, nekadašnji poznati tenor Zagrebačke opere, 95. obljetnicu svoga života (rođ. 1891. u Zagrebu). Svoju karijeru započeo je 1916. kao operetni pjevač u Varaždinu. Kao član Zagrebačke opere nastupao je 1919-1955. (vd)

* * *

U listopadu i studenom 1986. bila je proslava 350. obljetnice postojanja *Varaždinske gimnazije* koja danas djeluje kao Srednjoškolski centar »Gabrijelo Santo«. Gimnaziju su osnovali isusovci (1636). Ovu gimnaziju pohađali su *I. Belostanec, T. Brezovački, Lj. Gaj, S. Glavač, V. Jagić, F. Račkí* i mnogi drugi poznati književnici, znanstvenici, umjetnici i javni radnici. Od prigodnih manifestacija ograničujemo se na koncert na kojem su nastupili bivši varaždinski đaci, sada poznati glazbeni umjetnici i izvan naše zemlje, kao npr: *R. Pospiš-Baldani, N. Petković-Sobjeslavski, F. Petrušanec, J. Muraj, J. Klima* i drugi. Varaždin je imao prvu muzičku školu na Balkanu (osnovana 1828). (vd)

* * *

U franjevačkom samostanu u Iloku bio je simpozij od 14-15. X. 1986. o franjevcu Ivanu Kapistranu u povodu 600. obljetnice njegova rođenja (1386), koji je obranio Beograd od Turaka (1456). Time je privremeno bio zaustavljen prodor Turaka u panonski prostor. To je trajalo do pada Beograda 1521. Nakon toga su Turci prodrli daleko na zapad (vd)

* * *

U Splitu je 25. X. 1986. bio jednodnevni simpozij o Ivanu Paštriću, svećeniku i znanstveniku, u povodu 350. obljetnice njegova rođenja. Veći dio svog života proveo je u Rimu gdje je i umro 1708. Simpozij su priredili Splitska nadbiskupija, Rkt. bog. fakultet u Zagrebu i Teologija u Splitu. (vd)

* * *

Orkestar Opere Kazališta »I. Zajc« u Rijeci priredio je u početku studenoga 1986. koncert posvećen 100. obljetnici smrti F. Liszta, madžarskog skladatelja-romantika, pod vodstvom *L. Arniča*. Solist: *R. Anders* (glasovir). (vd)

* * *

Jevrejska općina u Zagrebu proslavila je početkom studenoga 1986. 200. obljetnicu doseljenja prvih Židova u Zagreb i 180. obljetnicu osnutka njihove općine u Zagrebu. Za vrijeme rata stradalo je životom oko 75% zagrebačkih Židova. Danas ih ima oko 1100. (vd)

* * *

Na tribini Fil. teol. instituta DI u Zagrebu, Palmotićeva 31, govorio je 19. XI. 1986. *V. Horvat* DI o temi: »Jubileji hrvatskih isusovaca leksikografa« u povodu obljetnice njihovih rođenja: J. Mikalje (385. obljetnica rođenja), F. Sušnika (300. obljetnica) i A. Jambrešića (280. obljetnica). Sušnik i Jambrešić izdali su poznati četverojezični Leksikon. (vd)

* * *

Hrvatsko pjevačko seljačko društvo »Sljeme« u Šestinama (Zagreb) pri kraju studenog 1986. proslavilo je 90. obljetnicu postojanja. Društvo je svojim radom premašilo lokalne okvire. (vd)

* * *

U Varaždinu je bio 26. i 27. XI. 1986. znanstveni skup u povodu 400. obljetnice tiskanja Vramčeve knjige »Postile« na kajkavskom u Varaždinu. Simpozij su organizirali JAZU iz Zagreba (Razred filoloških znanosti) i Znanstveni zavod u Varaždinu. Naš časopis je dao osvrt o knjizi »Antun Vramec i njegovo doba« od A. Jeliha (Čakovec 1981), vidi »Marulić« br. 2/82, str. 191-192. (vd)

* * *

14. XI. 1986. održan je u Rovinju znanstveni skup u povodu 250. obljetnice župne crkve sv. Eufemije, koja je bila podignuta na tlu prijašnje crkve sv. Jurja. Ova je crkva najvredniji rovinjski spomenik s visokim zvonikom (visok 47 m), kojoj je prošle godine obnovljen krov. Ona je simbol Rovinja. (vd)

* * *

Krajem studenog u Zagrebu je poznati pijanist *V. Krpan* izveo koncert u povodu 140. obljetnice nastupa F. Liszta u Zagrebu i njegovog izbora za člana HGZ-a. Na koncertu su izvedena djela F. Liszta. (vd)

* * *

U Veneciji je u studenom 1986. bio VII. europski kongres hebraista iz Europe i Izraela. Iz naše je zemlje bio *E. Werber*, koji je preveo »Talmud« na hrvatski jezik. Vidi: »Marulić« br. 2/82, str. 191-192. Hebrejskim jezikom pisane su gotovo sve knjige starozavjetne Biblije, a danas je službeni jezik u Izraelu.

* * *

U Zagrebu je u KD »V. Lisinski« 24. XI. 1986. izveden koncert pod vodstvom skladatelja *Borisa Papandopula* u povodu 80. obljetnice

njegova života sa svečarevim skladbama. (vd)

* * *

Vojvođanska je filharmonija u Novom Sadu, krajem studenoga 1986, izvela Verdijev »Requiem« pod vodstvom *M. Janovskog*. Sudjelovala su dva zbora: Muz. centar Vojvodine i RTB. Solisti: *V. Kovač-Vitkai, R. Pospiš-Baldani, V. Bušljeta* i *B. Jatić*. (vd)

* * *

Trsatska glazba (Rijeka), sredinom studenoga 1986, proslavila je 80. obljetnicu svoga postojanja (osnovana 1906). (vd)

* * *

Novine u Rijeci od 14. XI. 1986. pišu o golemom interesu za operetu *I. Tijardovića* »Mala Floramye« tako da se traže ulaznice i putem lokalnih novina. (vd)

* * *

Simfonijski orkestar iz Pule debitirao je 14. XI. 1986. u sklopu proslave 25. obljetnice Pedagoškog fakulteta u Puli. Tom prigodom nastupio je i pjevački zbor »Tone Peruško« pod vodstvom *I. Debelića*. (vd)

* * *

Akademski zbor »I. G. Kovačić« izveo je u Zagrebu 26. XI. 1986. u KD »V. Lisinski« »Requiem« (G. Fauré) i »Carmina baruna« (G. Orff) pod vodstvom *V. Kranjčevića*, koji je tom zgodom proslavio 25. obljetnicu svog umjetničkog rada. To je bio ujedno i njegov oproštaj s »Goranovcima«. (vd)

* * *

U Dubrovniku je krajem studenoga održana svečanost u povodu završetka obnove katedrale oštećene u potresu 1979. Među ostalima govorio je na svečanosti i mjesni biskup *S. Pernak*. Dok se obnavljala katedrala, otkriveni su ostaci stare bizantske katedrale iz VII. st., što baca novo svjetlo na najranije razdoblje dubrovačke povijesti. (vd)

* * *

Filozofski fakultet u Zadru obilježio je u listopadu prošle godine 30. obljetnicu postojanja (započeo s radom 16. X. 1956). Do 1974. bio je u sklopu Zagrebačkog sveučilišta, a od tada je u sklopu Sveučilišta u Splitu. (vd)

* * *

Krajem studenoga 1986. umro je slavista svjetskog glasa *Josip Hamm* (rođen 1905. u Gatu kod Valpova). Do 1960. predavao je slavensku filologiju u Zagrebu, kada odlazi u Beč, gdje nastavlja s radom redovnog profesora slavistike. Objelodanio je mnoštvo djela s područja slavenske filologije i lingvistike. (vd)

* * *

Hrvatsko kulturnoprosvjetno društvo *»Bosiljak«* u Čučerju (kod Zagreba) proslavilo je u početku prosinca (1986) 90. obljetnicu postojanja i rada. Svojom »Čučerskom svadbom« prešlo je lokalne okvire. (vd)

* * *

Društvo književnika Hrvatske, Koncertna direkcija u Zagrebu i Odbor za podizanje spomenika priredili su 6. XII. 1986. koncert u KD »V. Lisinski« za podignuće spomenika *Augustu Šenoi*, koji bi trebalo podignuti na križanju Vlaške, Palmotićeve i Branjugove ulice. (vd)

* * *

Nadbiskupsko bogoslovno sjemeni-

šte u Zagrebu upriličilo je akademiju 7. XII. 1986. u povodu 150. obljetnice osnutka *Zbora duhovne mladeži zagrebačke,* prvog književnog društva u Hrvatskoj (osnovano 1836). (vd)

* * *

Kanonicima Prvostolnog kaptola u Zagrebu postali su *I. Došlin* (rođen 1930. u Pitomači), sada rektor Nadbiskupskog bog. sjemeništa u Zagrebu, i *M. Culej* (rođ. 1938. u Belcu), sada vicerektor istog sjemeništa. Inauguracija je obavljena u katedrali 15. XII. 1986. (vd)

* * *

Nagradu »Diego Fabbri« dobio je 1986. talijanski pisac *Eugenio Barba* za djelo »Aldilà delle isole galleggianti«.

* * *

19. XII. 1986. umrla je u 87. godini života u Zagrebu akademska slikarica *Zdenka Sertić,* dugogodišnji član našega Društva. Uz Gabrijela Jurkića i Ivu Dulčića bila je najpoznatiji ilustrator jeronomskih i ćirilometodskih knjiga i publikacija. Naročito se istaknula u grafici (npr. drvorezi za knjigu »Gospodin Rafo« P. Grgeca, likovi hrvatskih kraljeva, književnika i blaženika itd.).

* * *

U Zagrebu je 21. XII. 1986, na tribini »Darovana riječ«, govorio *Neven Jurica* o djelu *Joje Ricova* u povodu izlaska Ricovljeve zbirke pjesama »T(r)ajna paučina m(r)aka«.

* * *

U Makarskoj i Zaostrogu održan je 18—20. XII. 1986. skup o fra *Ivanu Despotu,* hrvatskom pjesniku, putopiscu i prevodiocu.

* * *

Bivši član našeg uredništva prof. *Stanko Tenšek* objavio je u nakladi »Školskih novina« knjigu »Recepcija suvremene hrvatske dječje poezije«.

* * *

U Londonu je izvedena glazbena komedija »Hej, Luciani!« prema knjizi *Davida Yallopa* »In God' s Name« u kojoj se govori o navodnom ubojstvu *Ivana Pavla I.* Mjuzikl, kao ni knjiga, nisu bili dobro primljeni od publike.

* * *

U češkom tjedniku »Český zápas«, br. 39/86, objavljena je piesma našeg suradnika *Ante Jakšića* »Pjesnikova molitva« iz zbirke »Molitve pod zvijezdama« što ju je objavilo naše Društvo 1979. god. Pjesmu je preveo *E. J. Havliček* pod naslovom »Bäsnikova modlitba«.

* * *

ISPRAVCI

Ispričavamo se zbog pogreške u br. 5/86. Na str. 673, treća vijest odozgor tiskano je: *Studenti Muzičke akademije u Zagrebu,* a treba da bude: *Polaznici Muzičkog obrazovnog centra — Zagreb...*

Ispričavamo se također zbog pogrešaka u br. 6/86. Na str. 738, u pjesmi Ante Jakšića *Mirku Validžiću,* na kraju drugog stiha posljednje strofe stoji: *prati,* a treba stajati: *prti.*

Na str. 761, u članku Ivana Mužića *Masonstvo u Hrvata,* u drugom pasusu na početku stoji:... *Bit moje knjige je i preispitivanje,* a treba da bude:... *Bit moje knjige nije i preispitivanje...*

BIBLIOTEKA »NOVI VIDICI«

FERDINAND KLOSTERMANN: **Teze o laicima.** Rasprava o laičkom apostolatu u svijetu poslije II. vatikanskog sabora. — Cijena 300 dinara.

JEAN DANIELOU: **Osporavanja i svjedočenja.** Suvremeno kršćanstvo prolazi kroz krizu, rješenje se nalazi u akciji i kontemplaciji. — Rasprodano.

JEAN DANIELOU: **Vjera kroz vjekove i čovjek današnjice.** Suvremena apologetika: uzajamno prožimanje novog i starog. Novo izdanje s predgovorom »o slučaju Danielou«. — Rasprodano.

JEAN GUITTON: **Što vjerujem.** Ispovijest vjere velikog francuskog filozofa i književnika. — Rasprodano.

RADOVAN GRGEC: **Novo i staro.** Prikaz nekih gorućih koncilskih i postkoncilskih pitanja s osvrtom na našu specifičnu situaciju. — Cijena 500 dinara.

JEAN GUITTON: **Katolicizam.** Sažeti prikaz katoličkog vjerovanja i nazora na svijet. — Cijena 500 dinara.

GEORGES HUBER: **Moj će anđeo ići pred tobom.** Kratka angelologija iz pera katoličkog laika. — Rasprodano.

BONNET — GRGEC — VEREŠ: **Neoklerikalizam i pučki katolicizam.** — Cijena 500 dinara.

GEORGES HUBER: **Ivan Pavao I. ili Zvanje Ivana Krstitelja.** — Cijena 500 dinara.

RADOVAN GRGEC: **Nadanja i iščekivanja.** Prigodna razmišljanja katoličkog laika o zbivanjima u Crkvi. — Cijena 500 dinara.

Narudžbe prima izdavač: HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. ĆIRILA I METODA, Trg kralja Tomislava 21, 41000 Zagreb.

BIBLIOTEKA »MALA SCENA«

1. GRGEC—MARINOV: **Legende o kraljici Jeleni.** Rasprodano.
2. J. MARINOV: **Povijest na pozornici.** Tri drame. — Cijena 500 dinara.
3. DIŽELIĆ—BROCHET—MARINOV: **Šest božićnih gluma.** Cijena 500 dinara.
4. **Uskrsni i drugi duhovni igrokazi.** — Cijena 500 dinara.
5. **Scenske proslave vjerske.** U povodu 250-god. Marije Bistrice i 450-god. rođenja sv. Vinka Paulskog. — Cijena 500 dinara.

Narudžbe prima izdavač: HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. ĆIRILA I METODA, 41000 Zagreb, Trg kralja Tomislava 21.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (50) 1
***A. V. Mihičić:** Padre Dane 9
Svevlad Slamnig: Laik u raskršćanjenoj kulturi 10
***Drago Krpina:** Ruke 12
***Mirko Slade-Šilović:** Ostarjela kovačnica 13
T. J. H. Mar: Ubijač muha 14
***Marija od Presvetog Srca:** Obuzima me 15
A. V. Mihičić: Traganje u mraku 16
***Zlatko Tomičić:** Glas Ezekijelov 18
***Tomislav Dorotić:** Pod krovovima siromaha 19
***Tomislav Antunović:** Dalmatinsko ljeto 19
Š-d-c: Niels Steensen (Nicola Steno) 20
***C. F. S:** Sasvim običan radnik 22
Mladen Jurčić: U očekivanju 23
***Mario Soljačić:** Noću 25
***Albert Pogačić:** Pri potoku 26
***Keti Remetin:** Žedni smo 26
A. V. Mihičić: Pismo 27
***Mladen Jurčić:** Za sonet 28
T. J. H. Mar: Smrt izvršitelja smrti 29
***Pavao Despot:** Hrvatske floskule 31
***Pavao Despot:** Majčini dodaci 31
Stanislav Šodan: Okrivljenik 32
Joja Ricov: M(j)edenome totalit(j)arcu (K)akademije otvoreno slovo 34
***Mirko Slade-Šilović:** Mjesečeva tužbalica 35
Stanislava Adamić: Pisac i naše vrijeme 36
***Ante Kraljević:** Kamen... bljesak 38
***Mario Bilić:** Silina riječi 38
Stjepan Džalto: Kako nastaju zvijezde 39
***Ante Jakšić:** Grana pod injem 43
Josip Antolović: Gogolj — kršćanski pisac 44
***Tomislav Maretić:** Treptanja 49
Mirko Petravić: Od violončelista do opernog prvaka (Razgovor s Dragom Bernardićem) 51
***Ante Jakšić:** Ptica i njen pjev 69
***Albert Pogačić:** Pred zorju 69
***A. V. Mihičić:** Uvijek isto 70
***Marija Bukovac:** Akordi tuge 70

Mišljenja i reagiranja

T. M.: Nakon »Zimske bilješke« 71
V. P.: Za koga svjedoči Nikola Stojanović? 73
Nikola Stojanović: Srbi i Hrvati 76
Jakov Ivaštinović: Pismo Književnim novinama 82

Mozaik

Mirko Petravić: Tri nove predstave 83

Knjige

Tomislav Heres: Svjetska povijest o Hrvatima i Hrvatskoj 86
Jakov Ivaštinović: Poezija koja osvaja 92
V. D.: Stari franjevački samostani Kraljeva Sutjeska, Fojnica i Kreševo — Sarajevo 1984. 94
T. M.: 24. knjiga dra Ljube J. Mihića 98

Izložbe

Jerko Ivanković: Uz prvu samostalnu izložbu Rozarije Radić . . . 104

Vijesti

Iz domovine i svijeta 106

MARULIĆ — hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredrički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec